

The Project Gutenberg eBook of Timár Virgil fia, by Mihály Babits

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Timár Virgil fia

Author: Mihály Babits

Release date: September 6, 2012 [EBook #40685]

Language: Hungarian

Credits: Produced by Albert László (This file was produced from images generously made available by The Internet Archive/Canadian Libraries)

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK TIMÁR VIRGIL FIA ***

Megjegyzés: Az eredeti képek elérhetők innen: <http://archive.org/details/timrvirgilfia00babi>
Facebook oldalunk: <http://www.facebook.com/PGHungarianTeam>

BABITS MIHÁLY

TIMÁR VIRGIL FIA

BUDAPEST
ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1922

10927. - Budapest, az Athenaeum r.-t. könyvnyomdája.

TIMÁR VIRGIL FIA

(ISKOLAI TÖRTÉNET HÁROM RÉSZBEN)

ELSŐ RÉSZ.

Ebéd a sóti ciszterciták refektóriumában. A feketekötényes, fehérruhás papok együtt esznek a hosszú asztalnál.

Milyen kellemes hely! A tisztára meszelt falak nyugodt, nehéz bolthajtásokban borulnak a boldog evőkre. Csend van, még a levesnél tartanak; csak a mély, mély ablakfülkékben zümmög néhány dongó. Rézsut besüt a nap. Az inas halkán viszi ki a nagy levesestálat. Az első éhséget hamar elverik, az iskola veszélyességétől még elborult paparcok lassan kiderülnek. Még a régi, nagy vasfeszület Krisztusa is könnyebbülve nyújtózik a falon.

Dr. Horvát Vince, házfőnök-igazgató - atyai szemű, gyermekképű, ezüstoshajú úr - habozó tekintettel néz végig a rendtársak során. Tudja, hogy amit mondania kell, kényelmetlen lesz a professzor urak füleinek. Galambszívű ember létére a legjobb pillanatot lesi.

A pillanat itt van. Az inas épen a somlaiból töltött, a főurak az új szakácsnét dicsérik, a hitoktató, Szádi Márk, csontos, sovány ember, megfélelvezve gyomorhajáról, enni mert valamely fogásból. Vígán hangzik a Lesinszky Ipoly, vastag történettanár, szokott csámcsogása, füle mögött furcsán táncol az áll alá kötött szalvéta két csücske, mint fantasztikus, fehér számárfülek. A földrajz tanára, a világias érzelmű Szoboszlai Timót, a Budapesti Hirlapba temetkezik, mintha vendéglőben enne s nem is ismerné a többieket...

Lentebb ül, szerényen, a tiszteletreméltó Timár Virgil. A házfőnök szeretettel nyugtatja meg szemét a legjobb tanár, az igazi szerzetes becsületes arcán. Az alsó tábla már csupa hívekből áll. A kis Bogár Szaniszló, a legfiatalabb, még lelkes pedagóg, most is valami iskolai incidenset tárgyal. A civilek végre, a rajztanár és a tornatanár, a rend alkalmazottai, mindig kész szolgálói a felsőségeknek...

- Megint leirat a minisztériumból - kezdte a direktor. A szavak oly valószínűtlenül csengtek a fehér, klastromi bolthajtások alatt, a jovialis, kedves arcok közt: Leirat a minisztériumból! Régi barátok, akiknek szelleme még mindig itt kóvályog, s szereti nézni látatlan a vidám ebédeket, zavartan húzódnak vissza a fülkébe az ismeretlen szóra...

- Azoknak sincs odafönn más dolguk, mint hogy firkáljanak - ütötte ki vörös tokáját Lesinszky a papi krágliból. (Fehér nyoma maradt a tokán a kráglinak.)

- Már meg mit akarnak? - kérdezte Szádi Márk, nem titkolt ellenszenvvel a világi, esetleg szabadkőműves hatalommal szemben.

- Az internátussal nem bíró középiskolák tanárainak szól... Elrendelik, hogy a növendékeket látogassuk meg a lakásukon. Időnkint jelentést kell tenni a tapasztaltakról.

- Mit? Micsoda?

Lesinszky szája nyitva maradt a fejében - mint egy fekete háromszög egy vörösben, mert a feje is háromszögletű volt. - Ijedten kapott a falat után, amely a szalvétára pottyant.

- Micsoda? Hogy én megvizitteljem a zsidógyerekeket?

Ez volt az általános vélemény is. A ciszterciák előkelő rend, mondhatnám gőgös rend: nem olyan, mint a mizerikordiánusok vagy a ferencesek. Messze külvárosokban tett beteglátogatás, rosszhírű utcák levegője, rosszszagú lakások piszka, előttük ismeretlen. Könyvek között, vagy úri társaságban élnek, a szünidőket külföldi utazással töltik, gazdag földjeik vannak s pincéikben kitűnő boraik. Nyugalom és kényelem vezeti életüket. Gőgjük és kényelmük egyformán tiltakozott a miniszter gondolata ellen. Mi mindennek lehetnek kitéve a kéréstlen látogatásokon?

- Úri ember egyáltalán nem megy olyan helyre, ahol nem bizonyos a szíveslátásról - mondta Szoboszlai Timót, összehajtogatva az újságot.

- Egészen mégsem mellőzhetjük a rendeletet - felelt a házfőnök. - Annál is inkább nem, mert csupa szegény diák van itt Sóton. Tessék elgondolni, micsoda helyeken lakhatnak. Erkölcseleg is megbízhatatlan helyeken...

- De mit tehetünk? - vetette közbe Gombos Cirill. - Internátus kellene vagy sok pénz...

- De hát aki a szüleinél lakik: hát az mindig jó hely? - kérdezte Szoboszlai. - Azt pedig nem lehet megtiltani, hogy egy gyerek a szüleinél lakjon.

- S miért nem? - riadt fel Szádi Márk, a hitoktató. - Például itt van a Vágner-fiú...

- Igen tisztességes, derék fiú - mondta csendesen Timár Virgil.

- A jó osztályfő védi a »fiat« - vágott közbe Szádi. - De mennél jobb fiú, annál jobban kéne vigyázni rá... annál kevésbé engedném, hogy anyjánál lakjék... Az anyja a leghírhedtebb személy volt az egész megyében...

Szoboszlai élénk mozdulattal vetette föl gondosan fésült fejét.

- A szép Vágner Lina?

- Á, Márton-lúd az már - szólt Lesinszky.

- Semmi esetre sem olyan nő, akire egy keresztény fiú nevelését bíznam - folytatta a hittanár. - Ez a kor jóra-rosszra egyformán fogékony. A hitnek gyökere gyöngye még: és nem minden levegőben erősödhetik meg...

- Én nem akarom feleslegesen terhelni a kolléga urakat - fejezte be a vitát, asztalt bontva, a direktor. - Csak ahol és amennyiben azt szükségesnek látják az osztályfőnökök...

- És a jelentés? - kérdezte a buzgó kis Bogár Szaniszló.

- Majd félév végén megbeszéljük a jelentés módját.

Átmentek a dohányzóba feketekávéra, és nemsokára parázs ramsli kerekedett. Vendégek is jöttek, egy helybeli klerikális ügyvéd és a plébános; egyre sűrűbb lett a szobában a füst, egyre kékvörösebb a borkedvelő tornatanár arca. A délutáni napfény ferde aransávokat vont a kavargó füstbe, csöndes fényeket villantott föl a borospoharak peremén, megfestette a forró fekete páráját. A régi barátok szellemei megint előmerészkedtek a zugokból és a dohányfüst köpenyében lengedezve halkán kibiceltek.

Timár Virgil fölment szobájába. Ő csak ott érezte jól magát, a könyvei között. Bort nem ivott, a kártyát nem szerette. Fülei irtóztak az artikulátlan, kvaterkás diskurzustól. Ottfönn kedvelt latin szentjei vártak rá, a költő Ambrus, a filozóf Ágoston, a szellemes, urbánus Jeromos. Mellettük elfeledte a Lesinszky öblös hangját, a Szádi Márk irígy, papi pletykáit, a Szoboszlai megvető

abbéfolényeskedését. Milyen messze volt ő minden rendtársától... és mégis csak itt tudott élni a klostromban. A szerzetesi élet legnagyobb áldása nem az együttélés, hanem a különélés szabadsága, a cellábavonulás nagy lehetősége. A rendházban nem uralkodott a testvériség szelleme: rejtett kis civódások, lappangó ellenszenvok és féltékenységek hálói feszültek celláról-cellára; de Timár Virgilt mindenki megszokta semlegesnek tudni. A rendtársak szívesen adták meg egymásnak azt a szabadságot, amit maguknak is megkívántak. S Timár ártalmatlan volt, nem sok vizet zavart.

- Igazi szerzetes - mondták, és szelíden gúnyos tisztelettel nézték, mikor, fölhajtv a tejszines kapucinert, fölment szobájába.

A szerzetesi cellára itt csak az imazsámoly emlékeztetett, polcán, a breviárium mellett, kis vázában egyszerű virágok hervadtak. A bútorzat régimódi úriszobáé volt, plüs karszékek, kissé sablonos íróasztal. A falakon régi olasz mesterek képeinek reprodukciói, melyeket itáliai útjaiból hozott haza Timár. A könyvespolcon Aquinói Tamás Summájának szép, chagrinkötésű kiadása, s a földön, a falhoz támasztva, a Bollandisták néhány óriás, folio kötete, Zirchról, a rend könyvtárából valók. Timár olvasni kezdett, de hamar abbahagyta és az ablakhoz ment.

-8-

Az ablak a rendház nagy kertjére nyílt, hatalmas, régi fákra, melyek nyaranta a szobát kellemes félhomályba borították. Timár szórakozottan nézett ki az olvadozó napfényfoltokra, a lombok s utak közé. Különös dolog! Valahányszor rendes napibeosztása csak a legcsekélyebb mértékben is meg volt zavarva, - akár látogatót várt, akár szokatlan helyre kellett mennie - mindjárt az egész napját vesztette el. Mintha gondolatát lefogták volna ebbe a nyugós életbe! Megbénultak a lelke szárnyai... Nem szállhatott többé olvasmányaival a régi szentek pusztái, barlangjai felé, vagy a teológiai gondolatrendszerek matematikailag kimért és mégis misztikus palotáiba. Világtól elszokott csigaéletének, finom, érzékeny magányosságának eredménye volt ez. Most mégis elhatározta, hogy elmegy a Vágner-fiú lakására, s ez az elhatározás egy kellemetlen feladat előtteállításával nehezedett rá.

Elhatározta, maga sem tudta mért. Szerette ezt a fiút, az áhitatos tiszteletet okos gyermekszemeiben, egész lényének friss és szabad fürgeségét. Timár könyvei mellett egészen az iskolának élt. Bár sohasem ereszkedett nagyobb bizalmasságba tanítványaival, azok mindig rajongással tekintettek reá. Kevés emberi viszony van, mely gazdagabb érzelmeket fejtene ki a naív lélekből, mint a tanár és tanítvány viszonya. S Timárban megvolt a nagy tudósoknak, a celibátus embereinek szent és askétikus pederáziája, mely Goethe szerint a nevelés tulajdonképeni ösztöne, a lélek fajfentartásának ösztöne. Tanítványait magához tartozóknak érezte, mintha örökre hozzá volnának kapcsolva azokkal a lélekdarabokkal, amiket nekik adott. (Hisz másoknak sem adott lelkéből, mint nekik!) És érzékeny, naiv prüdériáját épúgy bántotta a kétes származás és környezet, melyből legjobb tanítványa kinőtt, mintha neki magának volna valami folt az életében, valami szégyelnivaló disszonancia.

-9-

Oly tapasztalatlan volt ő a világban! Életről, szerelemről, rossz nőkről olyan naiv fogalmi voltak - maga is érezte! Hogyan legyen ő nevelője, életbe vezetője ilyen nagy, majdnem felnőtt fiúknak, ki sokkal kevesebbet látott az életből, mint azok? A kötelesség nyomasztó érzése alatt ezúttal szellemének valami késő kíváncsisága is lappangott. Nyüzsgő kíváncsiság, a Kaland meduza-szemeinek az a babonázó, bénító hatalma, mely a nyugodt, kalandtalan életű emberekre néha váratlan rámered a Holnapból.

Különös emlékek kezdtek lelkébe tolongni... Azt hitte, régen elfeledte őket, maga is meg volt lepetve, hogy emlékszik rájuk... Szavak támadtak föl, amiket szeminárista korában társaitól hallott, - a közös dormitórium fülledt homályában, hol a serdülés tikkadt vihogásai és ijedt imái rezzentek ki olykor a paplanok alól - szavak, amikre akkor nem is figyelt, a k a r v a nem figyelt, amiket mégis olyan jól megjegyzett. Félig értett és tulajdonképen egészen ártatlan célzások, most már tudta ártatlanságukat, de akkor... akkor nem látszottak ily ártatlanoknak. Akkor mögöttük kísértett az ifjúság minden kísértete.

-10-

Miért jutottak ezek a szavak most eszébe? Az ifjúság kísértetei régen elfakultak a tudás és a szentség fényében, csöndesen mosolygott már a régi borzadásokon. Főlényesen gondolt az életre, mocskára és csodálatos szenvedélyeire, árnyékos és boldog cellájából. De íme, egyetlen előérezése e mocskos Élet új érintésének mit hoz ki belőle? Mintha huszonöt év kiesett volna életéből, megint a borzongó, tudatlan ifjú volt, a félszeg kispap, a gyáván kíváncsi, aki alig kezdte meg lelkében küzdelmét az ősi, nyugtot nem hagyó ellenséggel, mindenütt jelenvaló rémmel, az Asszonyal!

Ó, az Asszony! - Timár Virgil életében alig játszott szerepet ez a lény. Az anyját nem ismerte, hideg üvegből szívta ő a tejet, s egy laposmellű, csontos néember vigyázott rá később, néember csak és nem nő, félig munkás, félig cseléd az apjánál, egy valóságos nemnélküli paraszt. Az apja egy bigott kertész volt, és a kis Jani (mert ez volt a neve, mielőtt új emberré vált a szerzetességben) ott ült naphosszat a kockás ágyások szélén, a porhanyó földön és a szentképeket rakosgatta ölében, amiket jó viseletéért a hittanártól kapott. Már akkor a szentek ragadták meg a képzeletét, ezek a rejtelmes lények, akik behatoltak az égi tudományba, s csodákat tudtak tenni imájukkal, s mégis alázatosak voltak, mint a gyermekek, s mosolyogva túrták a vértanuság minden szenvedését. Ezek soraiba vágyott az ő gyermekszíve, s el-elborzadva kérdezte magától, tudott volna-e ő oly hős lenni, mint ők, s bátor vallomást tenni hitéért a pribékek előtt?

-11-

Tizennégyéves korában már a kispapok kék ruháját hordta a kis Jani, s első, öntudatlan szerelmei a Szentek Életéből lopóztak szívébe: szent és hős leányok, a gyermek Ágnes, aki nyugodtan adja át magát a hóhérnak, az okos Katalin, aki megszegyeníti a császár bölcseit... Eleven asszonyt alig látott, vagy ha látott is, nem mert rájuk nézni. De titkon megilletődött, ha az Élet és Szerelem nagy misztériumaira gondolt, Szent Elekre, aki megegyezett házastársával, hogy szűzek maradnak, szent Antalra, akit csodálatos, állati asszonyok kísértettek a pusztában. Ehhez jöttek a dormitórium megsejtett szavai. És később, mikor a Theologia Moralist tanulta, ezt a rettenetes könyvet, amilyent csak izgatott barátfantázia tudott kieszelni, útalat és undor töltötte el lelkét.

Ó ha a Theologia Moralis esetei, a szerelem gyóntatószéki kazuisztikájának ez ocsmány példái - ha mindez valóság, ha mindez megtörténik, itt történik napról-napra, mellette, közelében, a tanítványa közelében!...

Mi hát az az asszony, micsoda kétértelmű lény, szentségre és mocsokra egyformán született? miből van az asszonyi test, hogy Szűzesség edénye és Utálatosságok eszköze egyformán lehet? Timár Virgil előtt elvonultak a hagiografia összes nőalakjai, a fenséges Ilona, a finom bölcsességű Monica, az előkelő római matrónák, akik Jeromos barátnői voltak... Megállt képei előtt és öntudatlanul elnézte a Raffael madonnájának széles csípőjét, ruhája redőit, a Botticelli angyalainak parázsszemét, a Crivelli szűzének gyengéd tojásarcát. Asszonynevekre gondolt, rendtársainak asszonypletykaira, melyeket itt-ott hallott, amint csipkedték egymást az ebédnél.

-12-

És a maga asszonytalan életére gondolt...

Timár Virgil élete, napirendje olyan volt, hogy bátran igazíthatták volna utána órájukat a sótiak, mint a königsbergi lakósok Kant után. Estefelé, pontosan félhatkor, megjelent a hosszú Xavér-utcán, amely a ciszterciek szőlője felé vezetett. Lassan haladt a hosszú léckerítéseknel, melyek a ferde délutáni napban vibráló, csíkos árnyékokat hintettek sárgás reverendájára. Himbálva redőzött a nagy férfilábak körül a bő reverenda; fekete papkötényét - tradíció még abból az időből, mikor a ciszterciek földművesrend voltak - el-elkapta a szél.

- Szarka - mondták egymásnak a diákok, ha messziről látták (mert ez volt a fekete-fehér papok neve diáknyelven): és sunyin kapták nyakuk közé a fejüket. De mikor megismerték Virgilt, bizakodóan nyújtották ki újra s mosolygó tisztelettel köszöntek:

- Laudetur Jesus Christus!

- In aeternum - fogadta Timár, és tovább ballagott. Ha rendtársai jöttek szemben, azokkal némán üdvözölték egymást. Sohsem váltottak szót, sohsem csatlakoztak. Ellenben egy-egy kis diákot gyakran magával vitt egész a szállóig is, az iskolai dolgokról vagy a rómaiak életéről beszélgetve vele. A szent Makár templománál csöndesen leemelték a kalapjukat s nyugodt léptekkel indultak föl a Makár-hegyének. Ott aztán őszönte egy barackot, körtét, egy-egy gerezd szőlőt talált a fiúnak...

-13-

Így ment ez napra-nap.

De ma Sót lakói meglepetve látták, hogy a szokott alkonyelőtti óra helyett már kora délután megjelenik a léckerítések mentén a Timár Virgil egyszerű alakja. A nap még mérgesen tűzött, a lécek éles árnya tűzfolyót verdesett, a Makár-templom kőszentjei tikkadtan nyújtózkodtak s csavargatták barokk tagjaikat a régi fülkékben, de a fülkék nem adtak még árnyakat nekik. Timár izzadtan állt meg s levette kalapját...

Két kis rókája volt kinn a szőlőben, rókafiak, akiket a vincellér fogott egyszer és Timár fölneveltette vele. Elnézte a kis állatok játékát, amint hancuroztak egy nagy kosárban, furcsa helyzetekbe hemperegtek össze, harapták egymás nyakát, lihegtek nyelvükkel. Timár a Vágner-fiú lakását akarta este fölkeresni, azért ment ma a szállóba korábban. De csak nem indult vissza alkonyat felé sem, ott habozott estig a rókafiaknál...

Másnap az iskolában. Timár szórakozottan néz keresztül a tünődő fiatal fejeken. Egyszerre különösnek tűnik fel előtte, hogy ezek itt vannak mind, szőke és barna, úr és paraszt fia, összezsúfolva egy teremben, magyar és sváb gyerek. És mind egy dologra feszítik eszüket, egy gondolatkörben mozgatják fejlődő agyukat, egy életet élnek együtt és övele hosszú éveken át. A fiai... És mégis, mennyire nem ismeri őket!... És mégis, mindegyiknek megvannak a külön számai s egy külön élethez kötözik el őket, egy külön körhöz, egy külön családdhoz, az ismeretlen és ijesztő Élet külön sejtjeihez, melyek idegenek egymásnak és neki. Mindegyik egy egész más világ jegyese. S az élet sodra egyszer csak meghúzza ezeket a láthatatlan szálakat és elragadja a fiúkat, el egymástól, el tőle, mindegyiket a maga külön köre, a maga titkos rendeltetése felé...

-14-

Vágner Pistát nézte. Micsoda kör az, mely ezt a fiút magának reklamálja? Hova megy ez a gyermek, ha h a z a megy?

Eddig sohasem jutott eszébe kérdeni. Megelégedett avval, hogy a Pista okos, jó tanítvány, hű tisztelettel fogadja minden szavát s ő oly örömmel kísérheti ennek a fiúnak ébredő esztét, talentumát, mint valami ritka virág kinyílását. Úgy tűnt föl neki, mintha csak addig élne az, amíg ő látja, amíg az iskolában van vagy kirándulásaikon, szemé előtt. Mintha az az idő, amikor nem látja, legfeljebb feladványainak elvégzésére szolgálna. Biztos volt, mint a kertész, hogy virága

biztosan, egyformán nő tovább a többivel. Most egyszerre döbönt rá, hogy ennek a kedves fiúnak is megvan a maga külön élete, ki tudja, milyen élet, mely előtte teljesen idegen.

Felszólította a fiút felelni.

- Vágner, fordítsd tovább!

És maga is meglepődött a maga szavától... (Máskor keresztneven szokta nevezni fiait.)

Pista azonban megrezzent, mint aki mély álomból ébred, és nem tudta, hol hagyták abba a fordítást. Timár hökkenve nézte legjobb tanulóját. Csak most vette észre, hogy az arca bágyadt és a szeme tompa, mintha nem aludta volna ki magát. Az egész fiún valami különös szórakozottság ömlött el.

- Mi bajod van, fiam? - kérdezte tőle óra után.

- Semmi - felelt a fiú és sietett eltűnni a játzó gyerekek közt.

A hangjában dac szólt. Szemében dac villant. Dacos elhúzóadás, mely ebben a korban a legokosabb és legjobb fiúkból sokszor oly váratlan kiütözik. Timár eltűnődve nézett utána.

Most már végleg elhatározta, hogy legyőzi vonakodását és meglátogatja délután a fiút.

A Petrezselyem-utca nem tartozott a legjobb hírű helyek közé. A város végén volt, ahol már csak a vásártér következett, a temető és a régi puszkaporostorony. Nagy, pruszlikos, ezüstgombos cigánycsapat jött szembe Timárral, zörgő szekerek fojtó port vertek föl. Vánnyadt asszonyok és furcsa lányok álltak a kapukban. Csenevész gyerekek félmegtelen játszottak a fakó fák alatt, ahol az összetiport fekete szeder feltjai maszatolták a port. Egy piszkossárga szálloda öblös kapuja tátogott, be lehetett látni a sivár kocsiszínig. Különös összevisszaság volt a fakóságban, mintha a kisváros szövetének visszája volna ez.

A papot megbámulták, egy-egy gyerek riadtan köszönt. Alig tudott védekezni egy piszkos kézcsók ellen.

- Kis fiam, melyik a Stirling-ház? - kérdezte egy szurtos kölyöktől, mert Sóton a házaknak még neveik voltak inkább mint számaik.

- Majd én elvezetem! - kiáltott egy másik kis nadrágos, s átszaladtak a pap előtt az utca túlsó felére, ahol egy nagy, háromudvaros ház nyúlt vigasztalanul. A kisebb gyerek is jött utánuk, bógva a krajcárért.

- Kit tetszik keresni? - kérdezte egy nagyocska leány, aki a kapuban ácsorgott.

A pap szinte megrázkódott az undortól, amint belépett az udvarba, mintha egy piszkos folyóba merülne. Ez a ház azok közé tartozott, amilyen minden vidéki metropolisban van egy vagy kettő, valóságos lerakódóhelye a legalsó nyomorrétegnek. Valaha a város büszkesége volt, az első nagyszabású bérházépítmény, emeletes, és Timár bizonyára jól ismerte volna, ha ismerősebb lett volna abban a városban, ahol már több mint egy évtizede élt. A kisváros eszközei és viszonyai nem engedték meg ily óriási építmény tisztaságban- és rendbentartását, s szenny és rendetlenség úgy gyűlt föl évről-évre a sivár hodályban, mint folyóban az iszap. Gazdáról-gazdára ereszkedett a tömb, míg végre a vállalkozó zsidók megunták a küzdelmet karbantartásáért. Ettől kezdve tisztességes ember nem ment többé lakni a Stirling-házba. Az első részben még volt egy bérkocsis, s a kocsikenőcs olajos szaga töltötte az udvart. Az istállót hátul tartották, a harmadik színben, s a lovakat egész nap keresztülvezették a nagy épületen. A sok szegény gyerek örült ennek. A ház belseje mintha folytatása lett volna az utcának. A nyomor kirakodott itt az udvarra, az emeleti gangra, minden ajtó nyitva, veszekedés, gyerekszidás, sírás hallatszott a bűzös zugokból.

- Ilyen helyen lakik a szép Vágner Lina? - kérdezte magában Timár, amint a ferdecipős leányt követte. Homályosan villantak meg emlékében a képek, amiket kurtizánok életéről festettek benne olvasmányai, vagy úri lumpolások félfüllel hallott történetei. Bizony több fogalma volt az alexandriai kurtizánokról - szent Antal korában - vagy azokról, akiket Lukianos leír, mint a maga korának és megyéjének híres lányairól. Vágner Linát - akiről tudta, hogy egy előkelő birtokos szeretője volt egykor, aztán Pestre került, írók és művészek közt élt hírhedt életet, míg vissza nem jött a szülőföldjére - selymek és bársonyok között képzelte: a fiú is mindig olyan csinosan, tisztán volt öltözve. És ilyen házban nőtt fel szegény Pista? E lovak és rongyos gyerekek közt?

- Gyóntatni tetszik jönni? - kérdezte egyszerre a ferdecipős lány, amint fölindultak a második udvar lépcsőjén az emeletre: s a kérdés új borzadás volt Timár Virgilnek. Egyszerre észrevette, hogy halálmadárszerű asszonyok jelennek meg mindenfelé a szomszéd küszöbökön, kíváncsiság a részvét álarcában.

- Már a pap is eljött - susogják mindenütt.

És árnyék borul az egész udvarra. Pedig már előbb elborult a nap, de mintha csak most lett volna ez fontos. A sivár gang, a hideg konyhák áporodott szaga, a pattogatott kukoricát majszoló éhes gyerekek, a szomszéd haldoklására kíváncsi asszonyok, mind iszonyú pusztító fénytelenességben maradtak.

S érezte most Timár, döbbenve, hogy ő p a p. Hogy őt egy felsőbb világ küldötte el ide, hogy ő

a lelki vigaszt, az utolsó kenetet jelenti ezekben a nyomorult szemekben. S egyszerre, egy pillanatban, iszonyú szégyen töltötte meg, maga sem tudta, mért? Micsoda gondolatok között is jött ide! Krisztus más szemmel nézett Magdolnára. E bűzös udvar levegőjében nem a bűnt érezte meg, hanem a nyomort. S a bűn nem egy neme-e csupán a nyomornak? Timár végtelen részvétet érzett e szegény világgal. S minden fáj neki, még az a szigor is, amivel reggel a fiúra gondolt, ki dacosan felelt neki, mialatt otthon talán az anyja haldoklott...

S a fiú nyitotta már az ajtót - az egyetlen csukott ajtót az udvarban. A fiú megrezzen, amint tanárát meglátta, s a szemei - fényesek, mint a most öntözött virág - rezzenve néztek rá. Mi minden van egy gyermek szemeiben? Megrettenés? Vagy öröm? Dac? Vagy alázatosság? Vagy gyermeki hála és bizalom?

- Miért nem mondtad, hogy édesanyád beteg? - kérdezte a tanár.

Miért is nem mondta. Valami különös, alig is tudatos szemérem tartotta vissza, hogy anyjáról szót ejtsen. Akárki előtt is. Mintha sértés volna anyjára már az is, ha mások csak gondolnak is reá. Ne is gondoljanak rá, felejtsek el, hogy van, ne is legyen többé másoknak, mint neki! Dac, düh és titkos, földalatti szégyen - a Stirling-ház levegőjének egész szégyene - egyesültek ebben a büszke szeretetben. Csak azért is szerette az ő drága, beteg, szép és szeszélyes anyukáját. Szerette, kissé takargató, szégyenlő szeretettel, mely majdnem szerelem volt; sohasem beszélt róla, soha pajtásait nem hívta magukhoz, még azt is eltitkolta, hol laknak.

Most is különös, vegyes érzések fogták el. Restellte egy kicsit, hogy tanárát a konyhán keresztül kellett vezetnie az egyszobás lakásba, meg is volt egy kicsit ijedve. A konyha kicsi volt, nem főztek benne Lina betegsége óta, Pista szokott ott tanulni. Timár megállott a konyha küszöbén és meg volt lepelve. A piszok és nyomor udvarában rendnek és tisztaságnak egy szigete volt ez. (Pista maga tartott mindent rendben, diákos pedantériával.) Timár halk kérdéseket tett a fiúhoz.

- Hogy van?

- Rosszul.

- Ki van mellette?

- Én magam.

- De te nem lehetsz mindig itt?

- Nem, délután is tanítani járok.

- Akkor kire hagyod?

- A szomszédasszony benéz.

- Orvost híttál?

- Az egyleti orvost.

- Mit mondott?

A fiúnak elcsuklott a hangja. Egyszerre fölzokogott. A melegforrás fölbuggyant a kiszáradt földből. Hetek óta gőgösen tartott magán egy férfi-álarcot, melyet dacos szeretet és naív hiúság tettek az arcára: ő volt a családfő. Most egyszerre lehullott az álarc: most gyermek lett megint, gyermek, aki fél... fél az egyedülségtől. Naív meghatottság fogta el tanára szavaira, minden férfiassága egyszerre elolvadt. Mert érzett egy erősebb barátot, és jól esett végre gyenge lenni. Timár tanácstalanul állott előtte. Oly szívesen lett volna meleg és apai, gyengéd, vigasztaló!... De akadályozta a tanári volta. Mint a vértesszívét a vaspáncél, ha ölelni akar. A szeretet szavait kereste, de csak egy száraz, papi kérdés jött ki az ajakán:

- Meggyónt? - kérdezte a síró fiútól.

Pista, mint akit valami hibán kaptak hirtelen, elnyelte könnyeit. Már mentegetőzni akart, hogy mért nem hítt papot. De ebben a pillanatban egy váratlan hang hallatszott a szobából, hol a beteg feküdt. Váratlan, vidám hang, fütty, csattogás, trilla, mintha egy pajkos inasgyerek ujjongása volna, mintha a bujkáló nap csattantana visszhangot, hogy újra kisütött. Timár csak nézett, hogy kerül ez a hang a Stirling-házba? Pista akaratlan elmosolyodott a könnyein keresztül, s kiömlött, mint egy gyerek.

- Ó, a kanári! tessék elképzelni, azt kívánta, hogy kanárit hozzak...

- Kanárit?

- Igen... tetszik tudni, vigasztalás neki, hogyha kanárit hall... mert régen a nagymamánál szokta hallani... mikor még kislány volt...

Timár úgy érezte, kötelessége néhány dorgáló szót tenni erre a bizalmas csacsogásra. Szép dolog, ha beteg anyját kedves emlékeinek feltámasztásával vigasztalja, de ne felejtse el, hogy a betegek igazi vigasza mégis az Úr szentségének vigasza... Senki sem oly erős, hogy ezt nélkülözhetné: bűnös emberek vagyunk mindannyian. Pista egyszerre elborult megint e dorgálásra, oly hirtelen és őszintén mint az április. Hisz épen ez volt az ő legfájóbb problémája! Mert hitt a pokolban, és az Istent odafönn úgy képzelte, mint egy szigorú paptanárt, aki megszabott törvények, fegyelmi szabályok szerint ítélkezik. A megbánás is érvénytelen talán, ha

nincs elkönyvelve a gyónócédulán... De hogy hívjon papot? Halál színét-szagát hozza ahhoz, aki úgy fél a haláltól? Sikos olajakat, a latin szavak temetőcsengését? Pap még nem jött úgy a Stirling-házba, hogy nyomában ne kullogott volna a csontos hóhér. (És amit nem mert bevallani Timárnak, nem volt biztos hogy anyja milyen szeszélyben lesz, hogy akarja-e majd látni a papot? mert nem volt valami nagy templombajáró.) Virágokat hozott, kanári madarat, de ezalatt folyton nyomasztá valami furdalás: mert iszonyú kemény az Istennek rendje. (Hátha a fiú kímélő gyengeségéért az anya bűnhődik, abban a világban, melyből nincsen visszatérés?)

Mennyit szenvedett Pista ilyeneken! Egy pillanatig megint lesujtotta mindez a furdalás. De... rögtön újra kimosolygott a könnyei közül. Most úgy tűnt föl neki Virgil mint egy Szabadító, egy apai Felnőtt, aki csak jön, szól, és már meg van oldva a gyermek szörnyű dilemmája. Pap, tanár, jóbarát... Egy perc, egy gondolat: Timár észre sem vette, egyszerre benn állott a beteg nő előtt.

Félénken és ügyetlenül lépett előre... s váratlan: amint belépett a kis szobába, mintha kilépett volna a Stirling-házból. Egy más milió volt! Fehér csipkefüggöny kizárta a rettenetes udvart. Barátságos fehérség köszönt a falakról. Tisztaság: a meszelt falak tisztasága, az ágyneműek tiszta fehérsége, egy székre dobott dunna fehérsége. Fényképek és egyszerű virágok. A fiú tankönyvei egy kis asztalkán, kézimunkakosár. És a kanárihang. És az udvarból csak a napfény és verkliszó.

Két keskeny váll emelkedett ki az ágyból, egyszerű hálórékliben.

- Milyen szép a tanár úrtól, hogy idejött - mondta egy gyenge hang, melyből mintha valami kedves irónia csengett volna. - Köszönöm, hogy oly jó a fiamhoz...

Timár hebegett valamit, hogy ez kötelessége.

- Foglaljon helyet. Pista, ültess le a tanár urat! Ah, ah! - megakadt mert köhögés jött reá. - Hát ne vigye el egy szegény betegnek az álmát!

»Szegény beteg« - mondta; de mosolyogva s gúnyosan mondta ezt, mintha maga sem venné komolyan a baját. Timár (tán valami haldokló Magdolnát várt, tépett selymek és beteg illatok közt) tájékozatlanul nézett hol a nőre, hol a szobára. Lina felfogta ezt a tekintetet.

- Ugy-e milyen szegényesen lakunk? Az ablakot muszáj állandóan csukva tartani, mert mindenféle parfümök jönnek ebből az utálatos házból. Ugy-e, egész kinszenvedés keresztülnni az udvaron?

- De ez a szoba kedves... derült... - ragadta meg a tanár az első beszéd tárgyat, amely kínálkozott.

- Azám, mert én kimeszeltetem, mikor idejöttünk. Láta volna csak régen, avval az undok festéssel! Ah, ah! (Köhögött.) Tudja, én szeretem ezt a meszelt szobát, a falusi hangulatot...

Igazán, nem olyan volt, mint egy haldokló. Csak sápadt, áttetsző arcán, lázas szemein látszott a betegség. Timárnak feltűnt a nyugodt fölény, amivel mindjárt társalgásba kezdett, s mikor a falusi hangulatot említette, egyszerre megérezte rajta, maga se tudta, mért, a nagyvárosi nőt. Azt is észrevette, hogy a fadeszkás éjjeli szekrényen egy francia regény hever.

Pista ezalatt egyre a beteg mellett settenkedett, vánkosát igazgatta, a kezét ajkához emelte, megsimította a homlokát, ügyetlen, fiús gyengédséggel, miközben folyton az óráját nézte. Végre megszólalt:

- Tanár úr kérem, nekem most muszáj elmenni tanítani. Mama, majd beküldöm a Wittmannét. Mama kérlek, ígérd meg, hogy nem fogsz cigarettázni! Tudod, mit mondott az orvos.

A beteg mosolygott:

- Nem sokat adok én a doktorokra, fiam!

- No de az nem úgy van, mama, ha egyszer valaki olyan beteg...

- Talán nem is vagyok én már olyan beteg, mint hiszitek!

- Igazán? Jobban érzed magad? - kiáltott Pista, aki már egészen feledte könnyeit. De Linán egyszerre megint heves köhögési roham vett erőt, mire a fiú kifakadt idegesen, hogy ő nem megy el addig, míg meg nem ígéri, hogy nem cigarettázik.

- Ugyan már ne szekírozz! - köhögött az anya. Pista, egyszerre elszégyelve magát, dédelgető mozdulattal kezet csókolt és némán somfordált az ajtó felé. De onnan mégegyszer visszafordult:

- Elfelejtettem a selyembogarakat!

Az ablakhoz ment, ahol a selyembogarai voltak egy régi szivarskatulyában, és megcserélte az eperleveleket...

- Jó kis falusi fiú - mondta Lina, elnézve a fiát. Amint azonban Pista kitette a lábát az ajtón, egyszerre mintha kicserélték volna. Megrántotta a vállát, idegesen fölült az ágyában.

- Eh! - mondta. - Mit ér minden? Meghalok!

Timár ijedten nézett rá. A nő szemei lázasan ragyogtak.

- Nézze, - mondta - ne haragudjon, de úgy félek, olyan rettenetesen félek néha... A fiannak nem merem mondani, de valakinek muszáj, hogy elmondjam. Maga végre is pap...

S már megint mosolygott.

- Maga nem látszik nagyon szigorúnak. A doktor olyan szigorú, s mindig szalad... Ah, ah!

A köhögés most sokáig tartott. Timár avval a gondolattal ült ott, hogy megbánásról, gyónásról beszél majd... kereste a szókat. De a nő sovány ujjá egyszerre tapogatózni kezdett az éjjeliszekrényen.

- Legyen szíves... Ezt a kis kazettát...

A kazettát kulccsal nyitotta ki. A fiától rejtegetett cigaretta és gyufa került ki belőle. A beteg rágyújtott.

- Ugyis meghalok - mondta. Majd látva a pap hökkent ábrázatát, elkacagta magát:

- Azért ne gondolja, hogy rossz vagyok! Hát nem elég jószág és önuralom, hogy nem beszélek a fiannak arról... Nem ríkatom szegényt, ha kedvem volna is... Látja, jó színésznő vagyok, mindig adom előtte a jó mamát, pedig...

Élesen nézett a pap szeme közé.

- Tudja, hogy azt hiszem, a fiam azt szeretné, hogyha meggyónnék? Jó kis bigottot neveltek maguk ebből a gyerekből... No, nem azért mondom... Tudja mit, mondjuk, hogy meggyónok magának! Mondja majd neki, hogy meggyóntam! Jó? Hadd örüljön a szegény kis fiú!

Egy öreg asszony jött be a szobába, és nyomában bekullogott a macska.

- Már megint cigarettázik? - szörnyűködött az öreg, de Lina mosolyogva intette le:

- Hagyja, Wittmanné, menjen ki most, nem látja, hogy gyónok?

- Ki látta azt, cigarettával a szájában gyónni? Majd megveri az Isten! - támolgott ki a banya a konyhába. Timár is összeszedte magát kissé és protestált a különös gyónás ellen. Lina iszonyúan fölkacagott erre, amiből hosszú köhögés lett. Végre szóhoz jutott:

- Hát azt hiszi, hogy komolyan... hogy komolyan meg akarok gyónni? Elmondjam magának, milyen rossz nő voltam? Nem titok az! Mindenki beszéli. Maga talán még nem is ismert olyan rossz nőt, mint én voltam... Tisztelendő úr... Vagy főtisztelendő... No ne haragudjon! Csak azt akartam mondani, hogy azért nem gyónhatok igazán mert semmiféle megbánást nem érzek. Tudja én már ilyenek születtem... Ha megint újrakezdeném, valószínűleg megint csak így élnék. Bevallom, nekem ez egészen megfelelt, többnyire nagyon jól mulattam. Ah, ah, ah!

Hosszú köhögés. Timár feszengve ült székén, egyre érezte térdében a mozdulat csiráit, hogy fölkeljen és otthagyja a csúfolódó nőt, de valami gyengeség visszatartotta: hiszen könyörületesnek kell lenni hozzá, mert nem soká él már; azután nem is tudta, milyen formával távozzék? A nő újrakezdte:

- Azért ne gondolja, hogy nem javultam meg! Ha nem akartam volna tisztességes lenni, nem jöttem volna ide a fiammal. Tudja, már a fiam miatt sem élhettem volna úgy, mint azelőtt. Igaz, hogy megválhattam volna a fiamtól. De mondja, anyák azok, akik így tesznek? Pfuj! Inkább éltem így szegényen, falun, mert Sót az egy falu... mióta ő van, gyűjtöttem rá, hogy itt megélhessek. Tudja, ha az embernek gyereke van, egész megváltozik. Én mondhatom, mióta Sótra visszajöttem, úgy élek, mint egy szent, minden elég nekem. Persze, az emberek szemében most is csak a régi vagyok... Ah, ah, ah, ah! Ah! Azért mégis csak itten maradtam. Tudja, itt nőtem fel, és a régi utcák, a házak, a hegyek... azok jók... azok azok hozzám most is, mint kislánykoromban...

Timár megint mondani akart valamit. Lina észrevette zavarát, s újra kigyúlt arcán az ironikus mosoly.

- No most már meggyóntam. Úgy-e mégse vagyok olyan rossz, mint amilyennek látszom? Tudja, ki a legjobb térítő? A legjobb térítő a gyerek. Szegény kis fiacskám! Addig játszottam előtte a szentet, míg szinte az lettem. Ah, ah, ah!

Amint a köhögés kissé alábbhagyott, Timár szinte megdöbbenéssel vette észre, hogy az arcát megint mintha kicserélték volna. Az a fölényes mosoly, mely imént egy pillanatra még megvillant rajta, most egészen eltűnt, egy síró arc maradt, egy síró és valóban öreg arc.

- Ó szegény fiacskám! - zokogta - úgy-e jó kis fiú, hiszen maga ismeri? Olyan megható, ha maga tudná, hogy milyen megható, úgy ápol, éjjel a hideg konyhában dolgozik a leckén és beszalad, ha moccanok... Tudja, hogy most is azért ment el, instruktoroskodik, mióta beteg vagyok, hogy orvosságra legyen... Úgy-e, tanár úr, lesz rá gondja, fogja őt gyámolítani egy kicsit?... Annyit beszél itthon magáról, úgy szereti magát... Igerje meg nekem... Már írtam egy barátomnak... írtam a fiú apjának...

De ebben a pillanatban megint kiderült az arca, s valóságos ingerkedő tekintettel nézett a pap felé.

- Tudja, ki volt az apja?... Nem képzelem... hogyha megmondanám... No, csak annyit mondom, hogy kedves fiú volt... az én barátaim többnyire kedves fiúk voltak. Nem voltak valami gazdag emberek, de legalább kedves fiúk... és nem smucigok. Ah, ah, ah!... Az ő apja nem is ismeri őt...

talán nem is tudja... Irtam neki, hogy ha én nem leszek...

Ó! Az utolsó változás! Lina arcára egyszerre kiült a gondolat, mint egy rettenetes írás, a vonásokról letörölt minden derűtséget, mintha a stílus fordított felével írnak a táblára. Fölzokogott, teljesen enerváltan esett vánkosára.

- Nem, nem akarok meghalni... nem fogok meghalni... Élni akarok még... a fiammal... falun...

A zokogása elfojtódott. Timár attól félt, hogy eszméletét veszti s már-már az öregasszonyt akarta behívni. De ebben a pillanatban Lina egyszerre kiemelte fejét a vánkosok közül, és csodálatos módon most megint mosolygott, megint avval a szelíden ingerkedő mosolyával.

-28-

- Most megijesztettem... Ne haragudjon rám... Köszönöm még egyszer, hogy eljött: igazán nagyon szép volt magától... És köszönöm a jóságát a fiamhoz! És mondjuk majd neki, hogy meggyóntam: jó?

A vénasszony a konyhában sunyi, gyanakvó tekintettel nézte a távozó papot s csak úgy fogai közt mormolta a »dicsértessék«-et. Timár szórakozott léptekkel ment le a nyomorúság házának udvarán, s szinte megrezsent, mikor a kapunál egy fiatal hang diákul csengett a fülébe:

- Laudetur!

Pista jött már vissza: teljes egy óráig időzött Timár a betegnél. Pista bizalmas mosollyal üdvözölte, mint valami nagyon jó ismerőst: mint hogyha nem is a tanára volna, mintha valami közös titkuk volna, Timár megállt vele. A zirci tanárok, rideg fegyelemtartási elveik szerint, nem szoktak kezét fogni tanítványaikkal. Timár e napon már másodszer nyújtotta kezét Pistának - és úgy érezte, hogy a szokásnak ez a megsértése igen jól esik neki. Tele volt a beteg nőnél tett látogatás benyomásaival, de csodálatos módon nem elidegenedve: inkább megfejthetetlen rokonszenv ébredt benne, rokonszenv, melyet alapjában egy kissé bűnösnek érzett. Ez az érzés meglehetősen zavarba ejtette: s zavarában egyszer csak azt vette észre, hogy akarata ellenére a »vallás vigaszáról« beszél, mintha a beteg töredelmesen meggyónt volna neki. Szinte szuggesztió alatt volt! Nem tudott másként tenni, mint ahogy Lina ígértette. S még csak nem is bánta meg a hazugságát, mikor a kedves fiú hálás, megnyugvó tekintetét látta.

-29-

És úgy érezte, hogy most még sokkal jobban szereti Pistát, mint azelőtt.

Gyengéden kérdezte azután mindennap a fiút:

- Hogy van édesanyád?

Pista könnyesen őszinte szemeket vetett ilyenkor rá. Egész más kifejezésük volt ezeknek a szemeknek, mint azelőtt. Eltűnt belőlük minden dac, minden tartózkodás, inkább segélykérő szemek voltak, bizalmas szemek: és úgy néztek fel rá, valami kedves gyámoltalansággal, mint egy apára, vagy hatalmas orvosra. A fiú nagyon megsoványodott. Arca halavány volt az álmatlanságtól, a szemei lázas tűzben égtek. Most már egész éjjeleket fennvirrasztott az anyja ágyánál, de azért az iskolát nem mulasztotta el. Timár résztvevő szemmel fedezte fel vékonyodó arcán egy másik szép és halvány arcnak vonásait.

- Mennyire hasonlít az anyjához - gondolta.

Szívesen küldött volna neki valami segítséget, egy ápolónőt, a rendháznak valamely cselédjét. De ezt nem merte, ez lehetetlen volt: mit szólnak volna hozzá a rendtársak? Pénzzel segítse tán? Érezte, hogy ennek csak kísérlete is dér volna a bizalom bimbájára, mely ebből a gyermekszívből feléje nyiladozik.

Pedig ez a bizalom csodálatos örömet okozott neki, majdnem legnagyobb kincse kezdett lenni életének. Először érezte életében, hogy van valaki, egy kedves és gyengébb lény, aki rá támaszkodik, a szeretet önzésével, akinek ő immár valakije... Mert látta a fiú tekintetén, érezte szavain, hogy ez a férfivé szenvedett gyermek mégis csak gyermek még, hogy szükségét érzi egy erős kéznek, amely vezesse, egy biztató hangnak, amely bátorítsa, mialatt otthon az anyja reménytelen betegségben hever, mialatt otthon neki kell erősebbnek lenni... Fiúi érzés volt ez, s Timárban felébresztette az apai érzést. A Stirling-házban tett látogatás különös kapcsot létesített kettőjük között. Timár most sem beszélt többet Pistával, mint eddig. De milyen más volt most! Egy szó, egy tekintet, egész napra a szívében ragadt, és melengette emlékével ezt a családtalan szívet.

-30-

Aztán: a fiún keresztül az anyját is látta. A szemük mintha ugyanaz lett volna. Mintha a fiú arcából az anya szeme nézett volna reá. Sokszor mintha még az a finom, okos gúny is keresztülcsillogna a fiú könnyes naivságán, amit az anya szemeiben látott. Egész kísértetes volt. Látta Pista kedélyének hirtelen változásait, ideges vidámságát, mély lehangoltságát - ez is az anyja volt. Elnézte a fiút a társai között, az udvarban, amint megvonta olykor egy szavukra fiatal és lágyan szögletes vállát, s ekkor elébe tűntek a beteg nő lesoványodott, de még mindig nemes hajlású vállai, amint fölemelkedett egy pillanatra, hálóréklijében a paplanok közül. Különös álmoként üldözte őt az a nő, az a szoba, mely egyáltalán nem hasonlított az alexandriai kurtizánok képzelt szobáihoz, inkább egy szent nő lakásának benyomását tette. Szűk és egyszerű szoba... Eszébe jutott a szent Katalin szobája, amelyet egyszer meglátogatott Sienában...

-31-

Virgil látogatásának a Stirling-házban azonnal híre ment. A refektóriumban enyhén tréfálkoztak.

- Persze kiválasztotta, hova kell legelőbb elmenni! Ki hitte volna a mi derék Virgilünkről.

- Lassú víz partot mos - vetette közbe gonoszul Lesinszky.

Az igazgató is megszólalt:

- Hát az szép asszony volt, nem lehet tagadni! Emlékszem még, mikor bejött a városba a Dancsai úrnak a kocsiján, mindenki róla beszélt. Nem volt olyan szép asszony több Sóton...

- Nem asszony az máig se - mondotta Szádi Márk.

- De lány se! - vetette közbe Szoboszlai.

- Lányasszony! - kiáltott Gombos Cirill.

- Á, Márton-lúd az már - szólt Lesinszky, legyintve nagy, kövér kezével.

- Beteg - mondta Timár. - Betegen él a fiával és nagy szegénységben.

- És Virgil megtanulta az evangéliumból, hogy a Magdolnáknak van legnagyobb szükségük a vigasztalásra...

Timár sietve menekült föl ilyenkor cellájába, de ott se maradt sokáig; Sót lakosai meglepetve állapították meg, hogy most majdnem az egész délutánjait sétával tölti és árván hagyja kedves könyveit. Nem érdekelték az olvasmányok, élni kezdett; elnézte a gyermekeket az iskolában, az embereket az utcán, rókáit a szőlőben, a fákat, virágokat. Néha kezébe vett egy könyvet, modernebb életrajzait kereste kedves szentjeinek, Gebhardtot kezdte el; de szent Katalinról mindjárt a Vágner Lina szobájára gondolt, hervadására, fenyegető halálára és bűnös életére, bűnre és erényre... Ember volt. Sajnálta és szerette ezt a szegény nőt úgy, ahogyan látta, mint anyát, beteget, jóságával és rosszaságával, szelídségével és cinizmusával, - ítékezés nélkül... mint ember az embert... bár a pap is beleszólt olykor és aggódva kérdezte magától: kárhozat állapotában szenderül el a szegény Lina? Kínózta ez a gondolat naiv papi szívet és szemrehányásokat tett magának, hogy nem beszélt rá a gyónásra. Eszébe jutott gyermekkorra, amikor a hit hőse akart lenni, a vad gúnyokat eltűrő mártírok; és mélabús szégyenkezéssel gondolt önmagára, hogy olyan gyáva volt... meghátrált... egy szelíd mosoly előtt! Egyre látta a Linának szelíd, ironikus mosolyát...

-32-

Úgy érezte, mintha valamit nem teljesített volna: hogy még egyszer el kellene menni, papi kötelességből, a Stirling-házba. És eszébe jutott a megilletődés, amely elfogta, mikor a piszkos emeleti gangon, a halálos beteg ajtajában, egyszerre csak papságát érezte... De jól tudta, hogy nem fog elmenni, hacsak valami új motívum nem adódik. Ó micsoda pap ő?!

Egy napon aztán a Vágner Pista elmaradt reggel az iskolából. A tanár kedvetlen volt és türelmetlen egész délelőtt. Az a különös érzése volt, hogy akármilyen történet is, Pistának át kellett volna szaladnia hozzá, értesíteni őt. Egész délután várta szobájában, noha biztosan tudta, hogy nem jön el.

Végre nem bírt győzni türelmetlenségén, és elindult maga a Stirling-ház felé. Némi elfogódottságot érzett, amint keresztülment a szennyes udvar bámész közönségén, a pletyka szemek között, akik látják, hogy másodszor jár itt. Az ajtó nyitva volt. Timár tanácstalanul állt meg a konyhában, hogy bemenjen-e? Végre benyitott.

-33-

A fiú ijedten ugrott föl az ágy mellett valami térdeplő helyzetből. Lina mozdulatlanul hevert az ágyon, s az arca félig el volt takarva. Az ablak nyitva volt, s a Stirling-ház minden hangjai s búzei beszálltak. A fiú merev szemekkel bámult a tanárra, mintha nem is ismerné; szemei szárazok voltak.

Timár egyszerre megértette a helyzetet.

- Mikor történt? - kérdezte halk hangon.

- Ma... délután... - felelt a fiú. Timár egy pillanatig hallgatott és gondolkozott, mit szokás ilyenkor kérdezni.

- Ki volt mellette?

- Wittmanné... a szomszédasszony...

- És most magad vagy? Hova ment Wittmanné?

- Nem tudom... Mindjárt jön.

Hallgattak. Mindkettőjüket feszélyezte a halott jelenléte. Timár végre kiintette a fiút a konyhába. Pista engedelmesen ment utána.

- Sokat szenvedett? - kérdezte még Timár.

- Nem. Nem volt magánál.

Szóvalan álltak sokáig a hideg köveken. Egyik sem nézett a másikra. Végre a tanár habozva

megszólalt:

- És most ki fog terád gondot viselni?

Pista közömbösen felelt, mintha a kérdés nem is érdekelné.

- Nem tudom.

- Nincs senki rokonotok?

- Nem tudom.

Timár eltűnődött. Lina azt mondta, hogy írt a fiú apjának... Nem tudta, hogyan beszélni erről Pista előtt.

- Az árvaszék majd intézkedni fog - mondta végre, csakhogymondjon valamit.

A fiúnak könny jött a szemébe.

- Ül le - nyugtatta Timár, és maga is leült a sárga konyhaágyra (amelyben Pista szokott most aludni).

Némán várták azután Wittmannét. Timárnak oly különös volt ez az egész helyzet: hogy történi k vele valami, hogy köze van másnak életéhez, szenvedéseihez; sohasem hitte, hogy ez még megeshetik; szinte egy kis büszkeséget érzett... Pista gondolattalanul várta, hogy mi lesz vele? A macska előjött és a fiú lábához dörzsölődött, Pista szórakozottan simogatta a szőrét.

Végre a pap kirázta magát a kábultságából.

- Imádkozunk - mondta és bement a halotthoz. Pista megállt az ajtóban, összekulcsolta a kezét, és arra gondolt: mért nem tud ő semmi igazi fájdalmat érezni, mikor az anyukája meghalt; és hogy tulajdonképpen nem is sírt még.

Az árnyak előjöttek a zugokból és sötéten elfeküdtek a padlón, mire Wittmanné visszajött. Tőle megtudott Timár egyetmást a részletekről: a temetkezési egylet fogja eltemetni az elhunytat; Wittmanné mindent elintéz, szíveségből, mert sajnálja a szegény gyereket, - hogy az a könnyelmű teremtés így hagyta a fiát! nem jobb lett volna kiadni a házból? nem való az ilyeneknek gyereket nevelni. Az igazat megvallva, Wittmanné szinte élvezett, mint az ilyen vénasszonyok szoktak a halállal való foglalatosságban; elemében volt és érezte fontosságát; hivatalos képpel tuszkolta ki őket a szobából, hogy a halottat fölöltöztesse.

Már késő este volt.

- Hol fogsz ma aludni? - kérdezte Timár a fiútól.

- Nem tudom - felelt Pista.

Timár arra gondolt, hogy ilyenkor rokon vagy jóbarát magához szokta venni a gyermeket, hogy ne aludjon a halottasházban. Eltűnődve nézett a tanítványára.

- Ad neked a Wittmanné vacsorát?

- Nem tudom.

Timár beszélt Wittmannével, az asszony csakugyan hozott valami harapnivalót, amit a fiú, ott a konyhában, étvágytalanul, de engedelmesen felvillázott. Szállást is akart adni Wittmanné (ő majd ott marad éjszakára a halottal), - de amint Timár meglátta a helyet, és a piszkos gyerekeket, akikkel Pistának egy ágyban kellett volna aludnia, undorral hőkölt vissza.

- Majd eljössz velem - mondta a fiúnak. - Majd csinálunk neked helyet ez éjjelre.

A fiú hagyta, hogy tegyenek vele, amit akarnak. Timár előrement a beesteledett udvaron keresztül, ahol épen most vezette át lovait egy poros, fáradt kocsis, és céda gyerekek az alkonyig tartott hancurozás kábultságával dülöngtek a porba. Némán mentek végig a városszéli utcán az est üllepedni kezdő porában; levett kalappal mert angyali üdvözlésre harangoztak. A pap tompán viszonzott egy-egy dícsértesség-et; szőlőmunkások kapával vakaróval jöttek a tanyákról. Egy csapat tehén óriás felhőt vert: szürke fátyolban borongtak a házak. A főtérre értek. Pista némán kullogott a tanára után, mint valami kis kutya. Kényelmesen megkerülték a földes emelkedést, melyen a templom, a Szentháromság állott, mint akiknek egyáltalán nem sietős a dolguk. A rendház ott nyúlt el előttük, hosszú homlokzatával, vaskorlátos, puszta terraszával, melyen mise után szoktak a fehér papok a napban sétálgatni. Timár előrement a »tanári« kapun, és a gyermek némi áhitattal lépett utána a sötét folyosóra. Semmi sem értethette volna meg vele inkább, hogy nagy és rendkívüli eseményeken megy keresztül, mint hogy ezen a diákoknak tilos küszöbön lépett át.

Nem találkoztak egy lélekkel sem. A folyosó túlsó végén egy inas fordult ki nagy tállal a kivilágított refektóriumból s eltűnt a konyha felé. A vacsora tehát véget ért már; a rendtársak bizonyára most gyűlnek át a dohányzóba. Timár habozott. Természetes féltékenysége felülkerekedett, mikor tudatára jött, hogy milyen szokatlan dolog, amit csinál. Már az úton is, mennél közelebb értek, annál jobban érezte a nehézségeket. Arra voltaképp gondolni sem lehetett, hogy vendégszobát nyitasson egy növendéknek, azoknak a szobáknak valamelyikét, ahol az

apátúr is aludni szokott, amikor Sótra jön, és a főigazgató. Timár úgy látta, hogy a kérdés megoldásában segítségre volna szüksége. De amint ott állt a rendház ösmert lépcsőinél, egyszerre elfogta a bénító aboulia, az akaratnak hirtelen tehetetlensége, - mely csöndes, zárkózott életű embereken gyakran erőt vesz egy-egy energiát kívánó cselekedet közben, mintha csak bizonyos korlátolt erőlködésük volna a cselekvésre, mely hamar kimerül. Nem tudta rászánni magát, hogy valami szolgától kérjen tanácsot, sem arra, hogy visszaforduljon és szállodában próbálja a fiút elhelyezni. Félt a feltűnéstől, a magyarázatoktól; az az érzése volt, hogy valami ügyetlent, valami helytelent cselekszik. Pedig sietve kellett határozni. A refektórium ajtaja felől léptek hallatszottak, és Timár rezzenve felindult a lépcsőn, a szobája felé.

Pista a nyomában.

Tapogatózva gyújtotta meg a lámpát. Pista apatikusan állott az ajtónál. Timár körülnézett. Az ágy már ki volt bontva. Tekintete a pamlagra esett, melyet rövidsége és két hurkás karja kényelmetlenné tettek a fekvésre.

- Tudnál esetleg ezen is aludni? - kérdezte a fiút.

Pista közömbösen intett, hogy őneki mindegy.

- Próbáld meg, feküdj rajta végig, hogy elég hosszú-e?

A fiú szófogadóan végigfeküdt a pamlagon.

- Jó?

- Jó.

Ebben a pillanatban erős kopogás hallatszott. Timár kiment, becsukta a belső ajtót maga után, s a két ajtó közötti küszöbön megállott. Tamás volt előtte, az inas (aki azelőtt hajóslegény volt).

- Fölhozzam a vacsorát? - kérdezte Tamás.

- Nem, köszönöm, nem vagyok éhes - felelt a pap. - Nem egészen érzem jól magamat.

Mikor visszament, a fiú még mindig ott feküdt a divánon s egykedvűen nézte a szőnyeg mintáit.

- Kelj föl, - mondta a pap - majd fogunk neked valami ágyat csinálni. - A fiú erősködött, hogy neki így is jó lesz, de azért fölkelte engedelmesen. Timár megfelelezte párnáit és takaróit, még egy lepedőt is talált a fölösleges ágynemű közt. Azt is észrevették, hogy a diván egyik karját le lehet csavarni, és úgy sokkal kényelmesebben esik rajta a fekvés.

- Most már levetkőzhatsz - mondta Timár a fiúnak. Pista szófogadóan húzta le cipőit és ruháit és a takaró alá bujt. Timár sokáig nem tudott elaludni. Úgy érezte, hogy nagy ügyetlenséget követett el; főleg azt hányta magának szemére, hogy Tamásnak nem szólt. Most már nem lehetett a dolgon segíteni. Hallgatta a fáradt fiú óvatos hánykolódását a divánon, mely elég hamar egyforma, lágy pihegésbe ment át. Timár még sokáig ébren volt, számlálta az óraütéseket, mert pontosan idezengtek a toronyból.

S még jóformán sötét volt a szobában, mikor már fölébredt. Első tekintete Pistának a fogason függő kalapjára esett, ruháira, melyek különös érzést ébresztettek benne. Valami megnyugtató érzés volt ez, hogy nincsen többé egyedül; úgy érezte magát, mint egy családfő. Oly távol volt eddig mindenkitől, még a diákjaitól is! Nagy szeretettel és gyöngédséggel nézett a kalapra. Majd a diván felé figyelt. A fiú még nyugodtan pihegett. Timár a homályban a breviáriumát kezdte betűzgetni. Közben sűrűn nézett az órára, végre nem bírta türelmetlenséggel; fél hét volt. Egy óra mulva van a diákmise, s mindjárt jön be Tamás a ruhákért. A divánhoz lépett, s egy darabig nézte az alvó gyermek arcát. Most igazán nagyon hasonlított az anyjához. Timárnak egy pillanatra szinte ijedten dobbant föl a szíve: mintha egy nő feküdt volna a pamlagán. Mintha Lina volna, megfiatalodva húsz esztendővel, a fiatalság ártatlanságában. Nyírott haja kedvesen kócoskodott a homloka körül. Míg Timár azon tünődött, hogy fölkelte, Pista egyszerre fölnyitotta a szemét, mosolygó arccal, mint aki egy szép álomból ébred, és félig még mindig álmodik.

S ez a derültebb és elevenebb kifejezés ott maradt az arcán, mint egy nyájas visszfény. Egy éjszakai nyugodt alvás elég volt, hogy minden merevségét, idegenségét, minden megkövülését a Sors Meduza-arca előtt, kiheverje. Megint visszaérkezett könnyű gyermekéletebe. Készségesen fölkiporodott, mint egy újrászületett kis állat, álmától még meleg vackán. (Az ő korában még újrászületik az ember mindennap, úgy rázza le a tegnapi napokat, mint a kígyó tavalyi bőreit.) Csupa készség volt már és szeretet új élete és új jótevője iránt. Friss élete könnyen beigazodott a jövőbe, mint egy könnyűhajlású, fiatal masina.

Timár izgatott, boldog gondoskodással vette körül.

- Itt a kefe: a ruhádat kikefélheted magad! Hanem mosdóvizet majd hozatok. A cipődet is ki kell tisztítani...

Pista erősködött, hogy ő maga tisztította mindig otthon is. De Tamás már kopogott, az inas, és nyomban belépett, szokott, biztos lépteket irányozva az ablakhoz, hogy beeressze a friss, reggeli napfényt. Timárban semmi sem maradt a tegnapi gyengeségből, most energikus volt a fia előtt... Tamás egy-kettőre megértett mindent.

- Miért nem tetszett nekem szólani? én adtam volna helyet a konyhában.

Arany és zöld keverve áradt be a kitárt ablakon. Ó reggel, napfény, energia!... A misére elsőt harangoztak, ünnep volt, szép, ragyogó vasárnap.

A vasárnapot Timár úgy szokta megülni, hogy félbehagyta rendes tanulmányait és valamely költő műveit vette elő. Többnyire Vergilius volt ez, az isteni *va t e s*, akiről Virgilünk azt szokta tréfásan mondani, hogy az ő védőszentje. Szerette ezt az ünnepi és gyengéd énekest, aki a klasszikus művészet minden pompájával már majdnem keresztény tud lenni, s a Történet nagy suhanása mögött meglátja a természet csöndes szépségeit, megérzi a tárgyak néma könnyeit, leírja a gyermekek vidám ugrálását.

A negyedik könyvet lapozta föl mostan, az utolsó sorokat, ahol szinte kívülről tudta már: ahol az elhagyott Didó halálát írja le. Iris mint egy bibliai angyal, leszáll az Olympról -

mille trahens varios adverso sole colores devolat -

és megszabadítja a szerelemnek e szegény áldozatát a test bilincsből. Iris, a szivárvány - gondolta - az istenek tarkaruhájú heroldja, aki az enyhülést hirdeti a zivatar után, ugyanaz a hírnök, akit a bibliai Isten is elküldött a vízözön után Noéhoz... Timár visszalapozott az ének elejére, nem tudott rendesen olvasni.

at puer Ascanius mediis in vallibus acri gaudet equo, jamque hos cursu, jam praeterit illos...

Milyen kedves kép, milyen életteljes: a kis fiú, aki örül a paripának, és hol elül, hol hátul fickándozik a vadászcsapatban. Timár megkereste a többi helyet is, ahol Aenas kis fiáról van szó: amikor menekülnek a tűzvészben s görcsösen kapaszkodik a gyermek a hős kezeibe:

sequiturque patrem non passibus aequis.

A nap beszüremkedett a nagy fa gallyain, meg-megcsillant az imazsámoly friss virága fölött, mint valamely virágos oltáron, eltapogatózott egész a pap keskeny ágyáig, amely fölött egy őrangyal tárta szárnyait, mint egy gyermek ágya fölött. Timár fölkel, járkálni kezdett, nem bírta az olvasást folytatni. Pistát várta, aki mise után visszament a Stirling-házba, de minden percben megint itt lehet, mert iderendelte, hogy hozzon hírt neki.

MÁSODIK RÉSZ.

Tamás révén hamar kitudódott a városban, hogyan vette pártfogásba Timár a Vágner Lina árván maradt fiát. A presztizs nagy dolog, s ez a hír a presztizs hintáján szállt.

- Van-e több ily tanár? - zengte a hiú Sót. A rendtársak is úgy találták, hogy rendjük tekintélye nem fogyhat, csak nőhet; és még a házfőnök is, dr. Horvát Vince, elismerőleg említette Timár tettét, kifogásolta bár, hogy nem kérte előbb priori tanácsát (akkor a cselédszobák valamelyikében helyezték volna el a szegény Pistát). De egészben véve az volt a vélemény, hogy az igazi pedagógusnak, s az egyszerű, apostolian emberszerető papnak példás cselekedetét művelte rendtársuk.

Timár egyébként még aznap szerzett Pistának új lakást. Ős vendég a feketekávéra, megjelent a refektóriumban Bögözi, a helybeli klerikális ügyvéd, s készséggel felajánlotta, hogy ő veszi házához a fiút. Bögözi nem mulasztott el semmi alkalmat szívességet tenni a papoknak; gazdag ember volt, de minden érdeke, egész élete egyházi összeköttetései körül forgott. Pistát avval az egy kikötéssel fogadta gyermekei közé, hogy legkisebb fiának, a bumfordi Lajkónak, segítségére lesz a tanulásban.

Bögözi eljárta a gyermek hagyatéki és árvaszéki ügyeiben is. Kitűnt ekkor az írásokból, hogy Pista valódi keresztneve nem Pista, hanem Vilmos. Miért hitta az anyja Pistának? Talán a falusias nevet szerette, talán gyűlöletes volt ajkának a másik...

Pista a temetés után azonnal átköltözött Bögöziékhez. Előbb elment köszönetet mondani Timárnak.

- Azért tovább is az én fiam maradsz... ügyebár? - Kissé elcsuklott a tanár szava; mert a cisztercita iskolák minden hagyománya tiltá, ekkora melegséget árulni el egy diákkal szemben, kit a fegyelem kimért távolában illendő tartani. De tiltotta Timár természetes zárkózottsága is; majdnem úgy érezte, mintha lelke szemérmét meztelenítné meg... És mégis jól esett! (Mennyi érzelmenek kell vajudni néha, míg néhány lélekfoganta szócska megszületik!...)

Pista kissé meghatva és megtisztelve is érezte magát, hiúságának hízelgett a tanár kívánsága, mintha a jó tanulónak, a zseniális fiúnak szólna az. Hallgatott, és csak a második kérdésre mondta ügyetlen:

- Hát hogyne... ha meg tetszik engedni.

Abban állapodtak meg, hogy Pista minden vasárnap délután meg fogja látogatni Timárt, szép időben elmennek sétálni, máskor olvasnak együtt vagy fordítanak valami nehezebb szöveget. Timár szenvedélyes tanár volt és tanári hiúságának nagy kielégüléseit várta ettől az intím tanítástól.

- A vendégem leszel - mondta a fiúnak és nagy örömére esett ezt a szót használni, mely oly

szokatlan volt az ő szájából, s kivált egy diákról – szinte forradalom. Sziklák és falak – természet s megszokás – mennyi hideg keménységet kellett áttörnie e lélekömlésnek! De kitört a lélek, az elzsilipelt, negyvenéves e r ő – szeretni, akit lelt!...

A szegény Lina bútorait, holmiját eladták, és Timár a kanárit kérte magának, ezt a kis kalitba zárt hangos életet, magányos, papi cellájába... Most már kívánta az életet, a hangot, mely Pistáról és szegény anyjáról fog beszélni neki. A fiú hát az első vasárnap egy zöld kalitkával a kezében jelent meg a tanári folyosón, kissé szégyenkezve, hogy meglátják, és tünődve a szavakon, micsoda formában ajánlja föl a kanárit Timárnak – ajándékol? Timár elfogadta a gyermek ajándékát, mert úgy érezte, ez ismét szorosabbra köti a viszonyt kettőjük közt; de ettől fogva kötelességének tartotta, hogy ő is mindenféle ajándékokat adjon a fiúnak: könyveket vett neki és vasárnap válogatott ozsonnákkal várta; egyébiránt minden szükségessel ellátták Bögöziék.

-44-

Timár a negyvenedik év felé járt ekkor, túl azon a koron, melyet a nagy katolikus költő életünk közepének nevez, s mely oly kritikus kor a magányos férfiúra. Timár e tájban kezdte először céltalannak látni az életet és estéin néha irtózatossá sivar érzéssel feküdt le. Élete szigorúságából nem engedett semmit; most is tanult, olvasott lankadatlanul, mint aki valami célra tör: de ijedten kezdte sejteni, hogy a könyvek nem adhatnak neki többé semmi lényegeset és hogy tanulásának voltaképp célja nincs. Azelőtt, fiatalkorában, érezte napról-napra, hogy fejlődik, gazdagodik a lelke ezekből a könyvekből: most csak szomorú stagnálást érzett egyhangú időtöltésében. Miért még tanulni? Most már világosan látta, hogy soha egy igazi titkot – amit érdemes megtudni – nem tud meg. S kinek használ az, amit ő tudhat? Irjon? De fájdalmas meddőség érzése ült benne. Mi van az ő lelkében, amit nem könyveiből szívott? S minek újra leírni, amit már leírtak? Irigykedve gondolt másokra, Gombos Cirillre, aki öt könyvből összeüt egy hatodikot, s boldog a tudatban, hogy szerény, de hasznos munkát végzett. Fordítani próbált: Kapisztrán János egy francia életrajzát magyarra ültetni. De ez a munka nem elégítette ki.

Rendtársainak megvoltak az apró intrikáik, kis versengéseik: szinte irigyelte, hogy ezek annyira életet betöltik. Ó Istenem, hát minden kis bűnnek, irigységnek, hiúságnak, megvan a maga életcélja: csak a jóság nem tud mit csinálni magával? Imái nem segítettek rajta. Az Isten nem válaszolt neki; s ő nem volt elég gazdag már, hogy kielégítse a párbeszéd egy néma Istennel, hogy mindig csak adjon és sohase kapjon. Néha kedve volt sírni, mint gyermekkorában, jelenést kívánt; mint a szentek, bálványra lett volna már szüksége, mint egy látócsőre, amely az Istent közel hozza hozzá. Az ember, ha már nem fiatal, az Istennel együtt sem elég többé önmagának. Timárban földerengett az élet titkos igazsága: hogy csak az él igazán, aki másért él. A szeretet az Isten grádicsa.

-45-

Az első vasárnap délutánok alig különböztek valami különórától. Tulajdonképpen nem volt mondanivalójuk egymáshoz. Timár kikérdezte a fiút egész heti élményeiről, olvasmányairól; s aztán elővettek valami súlyosabb auktort, vagy Timár felolvastatta Pistával egy-egy dolgozatát, Pista feszélyezve ült a plüss fotólyban s a világért sem szólt volna egy szót, míg Timár nem kérdezte; az pedig néha kínosan kereste a kérdést. Ezért hosszú hallgatások voltak. Pista mindig pontosan jelent meg megszabott órára, és ha néha pár perccel előbb talált érkezni, a folyosón várt és drukolt, míg órája ütött: a világért sem ment volna be előbb. Ugyanekkor, a dupla ajtón belül, Timár is türelmetlenül nézte az óráját, leste a kopogást.

Ez a türelmetlenség lassankint kisugárzott az egész napjára. Már nem tudta nyugodtan olvasni ünnepdelelőtti kedves Aeneisét; idegesen lapozgatott benne s közben a gyermek multheti szavaira gondolt... Ma erről és erről fog vele beszélni – tervezte – ilyen és ilyen olvasmányokat fog ajánlani neki... Türelmetlensége kicsalta a rendház előtti feltöltött terraszra, ahol így mise után rendtársai szoktak föl-alá sétálni a vasárnapi fényben, és nézni a templomból kijövő közönséget; ő azelőtt sohasem jelent meg ott köztük. Elegánsan hullámozott a fekete-fehér reverendák; Szoboszlai szabadon vizsgálta a nőket, mint egy gavallér. Egy-egy úri társaság megállt pillanatra a papokkal csevegni.

-46-

- Szép idő lesz, főtisztelendő professzor uraim! – intett át messziről a derék Bögözi szürke kalapjával.

Timár Pistára gondolt, aki már rég eltűnt, kis énekeskönyvével a kezében, az ügyvéd háza felé. (Mit érnek mindezek az unalmas felnőttek a gyermek friss, nyílt lelkéhez képest?) Sétahelyekre gondolt, hova fogja elvinni délután, micsoda kedves helyét mutatja meg neki...

- Hogy viseli magát a »fiunk?« – kérdezte Bögözitől. Nem is tudott másról beszélni, mint róla. Semmi sem érdekelt. Az egész napja egy feszült, sőt kínos várakozás volt, mindaddig, míg a kedves léptek, az ismert kopogás föl nem oldta.

Lassanként egy kissé fölmelegedtek mind a ketten. Timár bizalmasabb kérdéseket mert intézni Pistához és Pista gyermekileg, fenntartás nélkül válaszolt azokra. Timár nemsokára úgy ismerte a fiú egész életét, Bögöziéket, a család minden egyes tagját, a szokásokat, Pista olvasmányait, a gyermekek játékait, mint akár maga Pista.

-47-

A fiú jól érezte magát Bögöziéknél. Könnyed, alkalmazkodó képességével mindjárt mindenütt otthon volt: gyermeki kora még hamar felejtett s csak a jelenben élt. Hamar meg is szerette

mindenki: Bögöziné, egy jószívú, de ideges asszony szinte egyenlő érzéssel sorolta gyermekei közé; kivéve, hogy ez soha sem tette ingerültté, mint édes csemetéi. A fiúk előtt meg orákulum volt; játékban, leckében egyformán elmaradhatatlan. Valósággal gyűlölték Timárt, hogy vasárnap délutánra elvette tőlük.

- Azok igazán olyanok, mintha a testvéreim volnának! - S Pista nagyokat kacagva mesélte Timárnak, micsoda sárkányokat csinál a kis Lajkó, hogyan telemaszolja mindenét csirizzel.

Timár tökéletesen fölolvadt e gyermeki csevegés élvezetében, szinte maga is gyermek lett. Boldog órák voltak. Veleélt Pistával, résztvett játékaiban, érdekelte a Bögözi-család minden kicsi dolga.

- Egy leányuk is van.

- Igen, az Emmuska. Nagyon jó kis leány. Csak az mindig olvas... én nem is értem, hogy lehet annyi regényt olvasni...

És aztán beszélt az öreg Imre bácsiról, a Bögöziné apjáról: »de az igazán nagyon előkelő és nagyszerű öreg úr« - és Bögöziről (aki egész nap irodájában volt); és a Bögözi néniről... Új volt előtte minden, a jó módú, zseni nélküli környezet, a folytonos társaság, a vidám hangulat, és mindent élvezett; a Stirling-ház hamar úgy tűnt föl neki, mint homályos gyermekkorának egy ellenőrizhetetlen emléke. Olyan természetű volt, hogy a szeretetet rögtön megérezte és maga is mindjárt mindenkit megszeretett; nagy érzéssel mesélte Timárnak, hogy a Bögözi néni mennyire szereti:

- De szeretem ám én is őt nagyon! - tette hozzá kedves naívsággal.

Timár lassankint féltékeny kezdett lenni Bögöziékre. Jobban szerette, ha szép, halott anyukáját emlegette Pista, avval a rajongással, mely szinte áradt fiatal lényéből; vagy ha távol gyermekemlékekről beszélt, még a Stirling-háznál is régiebbről; régi, szép lakásukról a városban, játékokról, amiket bácsik hoztak neki, az első képeskönyvről, egy bácsiról, aki a térdén szokta lovagoltatni, egy másik bácsiról, aki cirkusba vitte, állatkertbe.

- Egyszer felültetett az elefánt hátára!

Ezek a gyermekemlékek hemzsegték a különböző »bácsiktól«. Pista elfogulatlanul beszélt mindezekről, szabad kiömléssel, ártatlanul, s gyermeki bizalommal, mint mindenről; nem volt semmi titka. Timárt olykor épen ez a könnyűség bántotta; mert a szegény anya erkölcsön kívüli élete ott sötétlett minde témák mögött. De félnék gyöngédsége és szerzetesi félszeg szemérme visszatartották kérdéseit... Csak nézte bámulva, mily könnyedén siklik el a gyermek szelleme a legkényesebb tereken; kettejük között csakhamar ő lett az elfogultabbik. Minden közeledésük mellett is olykor kínzó távolságot érzett: nem tud eléggé gyermek lenni ő Pistához, mindenki máshoz közelebb a fiú, mint hozzá. Csakugyan, Pista azonnal bizalmas lett mindenkivel: a cselédekkel Bögöziéknél, a Timár kis kölyökrókaival, a ciszterciták pedellusával, s a rendház inasai közül Tamással (aki hajóslegény volt azelőtt). Timár olykor szinte irigyen nézte el, mily teljes és feszélytelen barátsággal cseveg vele Tamás: ő nem tudott vele ilyen feszélytelenül beszélni. Hosszú sétáikon ma is sokszor szótlan hallgatta s elfogultan Pista csevegését, amint Bögöziéket dicsérte, vagy - mikor a Duna felé mentek - a dunai város régi kedélyes hajós-életéről beszélt - és ha Timár mégis közbeszólt valamit, Tamást idézte reá, mint tekintélyt: Tamás ezt így mondta... Tamás azt úgy mondta...

Így élt szegény Timár hétről-hétre és lassanként már nem is élt másban, mint Pistában; a maga eseménytelen élete csak egy szürke lap volt, amelyre a Pista fiatal élete íródott, mint ahogy az üde forrás ír a kiszikkadt földre. Pista élete kivirágzott a Timár lelkében, és tudatra ébredt jobban, mint Pistában magában; és Timárnak, mondom, csak az volt fontos már, ami Pista körül történt: minden érzelme csak ahhoz fűződött. Ez a kivirágzás elősdi módon terjedt szét lassanként a szerzetes lelkén, és egész életét árnyba borította. Most már egész héten át Pistával foglalkozott gondolatban; egész hete csak a kedves, társas, bizalmas vasárnapnak feszült, kínos várása volt. Ennek a reménye éltette, ez adott új értelmet minden élményének, olvasmányának, - ez az egy szempontja volt mindennel szemben: hogy hogyan fog majd Pistának beszélni róla? (Mert az ő életét is bele szerette volna plántálni Pistába mint ahogy a Pistáé beleplántálódott az övébe.)

Az iskolában is úgyszólván csak Pistát látta meg; a többi fiúk már nem érdekelték. Mégis csak vasárnap beszélt tulajdonképpen Pistával: mert valami különös szemérem visszatartotta attól, hogy a megállapított időn kívül megszólítsa. Mire előtte oldott föl legfeljebb, a nyájas sekrestyében, ha Pista ministrált, s öltöztette a papot, szinte nőies gondossággal igazítva meg vállán a csipkés karinget. A tanteremben mindig óvatosan tartotta a régi távolságot: ott soha egy bizalmasabb szót sem váltottak. Száraz, tanári rendelkezéssel rendelte őt néha magához, a többiek előtt pontos terminusra.

Egy vasárnap Pista váratlan elmaradt.

Ez a nap felfedezés volt Timárra nézve, keserű érzések primiciája.

Már mikor a megállapított órát elütötte a templomtorony, nem tudott többé nyugodtan

maradni: a fiú máskor mindig oly pontos volt! Föl-alá járkált a szobájában, minduntalan az óráját nézte, és babonásan vigyázott, hogy ki ne hagyja lépéseiben a parkett egyetlen kockáját. Minden hangra, minden lábzajra fölneszelt... egy kopogásra torkáig lüktetett a szíve, pedig jól ismerte, hogy ez csak a Tamás kopogása. Akkor nem is állhatta ki tovább – noha esős idő volt odakünn – esernyőt fogott és kiment a rendház elé. Hátha az volt a hiba (gondolta önkénytelen babonája), hogy nem ottkünn várta, ahogy szokta.

- Most fog mindjárt jönni – mondogatta. – Szembejövünk a lépcsőn... a kapunál... – Oh, hogy a legártatlanabb szeretetet is a kínok mérik! Ha egy fiúalakot látott föltűnni az eső rácsain át, egész lénye a szemébe feszült: míg szomorú csalódottsággal állapította meg, hogy nem ő az! Nem ő... és ez sem ő... Tanítványainak köszönését mogorván fogadta, mintha mindegyik egy új reménytől fosztotta volna meg. Nem nyughatott bele, hogy meg legyen rabolva attól, ami egész hetének egyetlen váraozása, vigasztalása volt.

- Elkésett... jönni fog még... – biztatgatta magát. Másra akart gondolni, olvasni kezdte gépiesen magában a számsort, imádkozott. Visszament cellájába s elővette breviáriumát: de nem tudta rá lekötöni figyelmét. Akkor megint kiment az utcára. Ideges gyorsasággal aprózta lépteit. A torony órája ismét ütött.

- Nem fog már eljönni, ha idáig nem jött – gondolta, szinte valami megkönnyebbüléssel, hogy a várás kínjai elmúltak. Most bevallotta magának, hogy nevetséges a viselkedése, de érezte, hogy nem tud uralkodni magán.

- Istenem, – gondolta – bocsáss meg, túlságosan szeretem egy teremtményedet: de Te rendelted így, és Te alkottad őt méltóvá a szeretetemre. És Te látod, Uram, hogy a szeretetem tiszta: van-e tisztább szeretet, mint a nevelőé a Fiatalság iránt?

De mi lehet az oka Pista elmaradásának? Beteg – ő, aki sohasem szokott beteg lenni –; vagy valami váratlan történt... valami szerencsétlenség? Vagy egyszerűen csak elfeledkezett... talán nagyon jól mulat Bögöziéknél... vendégek vannak... vagy kirándulásra mentek... Talán elfelejti őt már az ő fia. Harag és elkeseredés meledgett benne ezen a lehetőségen; és bár érezte mily valószínűtlen ez, gondolatai mégis arra terelődtek: tulajdonképpen mit is nyújthat ő Pistának unalmas, öreg professzor létére? Közben egy másik ijesztő eshetőség rémlett föl agyában, valami, amire már többször gondolt: Lina írt halála előtt a fiú apjának; az apa eljött és elvitte gyermekét...

Nem bírta ki tovább. Érezte, hogy nem fog nyugodtan aludni, ha el nem megy Bögöziékhez és meg nem tudja az elmaradás okát. Kissé restelte ugyan, hogy ilyen módon elárulja nyugtalanságát; azonkívül az ügyvéd családjához nem volt járatos, és félték magányosságának, gyenge akarátának valóságos nagy elszánás kellett ily látogatásra. De most nyugtalansága legyőzte minden más érzését. Úgy ment végig a kisvárosi utcán, mint akit a sorsa visz, mint akit egy magánál erősebb erő hajt, gépies imát mormolva magában.

Pistát Emmával, a kis bakfissal sakkozva találta: kissé meg volt hűlve, azért nem eresztették ki az esős időben. A fiú boldog volt és büszke a neki szóló látogatás miatt: alig tudta a helyét találni Timárnak. A tanár belső örömmel szemlélte gyermekét a kedves és úri otthonban, amint vidáman és otthonosan csacsogott, amint fiús szögletelességgel próbált udvarolni a kis leánynak; apai szíve titkos elégtétellel duzzadozott. Nagy megnyugvással és önmagán nevetve tért haza.

Ettől kezdve azonban nyugtalansága folyton kiújult. Nem érezte Pistát többé oly kizárólag az övének, mint az első időkben. Oh ha fia volna! így minden véletlen közbejöhhet. Néha az ismeretlen apa kísértette; »micsoda apa az?« – gondolta belső megbotránkozással, de titkos örömmel is. Nyilván nem akar tudni gyermekéről... Mégis: rémítette a vér joga, mint egy fenyegetés; féltékeny volt arra az egész homályos életre, amiből a fiú kisarjadt. De féltékeny volt arra a vidám életre is, amelybe a gyermek belenőtt; oh, már nem tisztán ökörüle forgott ez a mikrokozmosz!

Pista megváltozott. Gyermeki hiúsága nagyon is kielégült; s a látogatások tanárjánál nem hatottak többé rá az újság ingerével. Kelletlenül és késve jelent meg, s unottan, szórakozottan ült ott Timár előtt. Nem mintha szeretete megcsappant volna nevelője iránt; de naív őszinteségében képtelen volt arra, hogy figyelmetlenségét vagy rossz hangulatát palástolja. Modora is egyre szabadabb lett, és Timár aggodalmain, türelmetlenségén olykor nagyokat kacagott. Az is megtörtént, hogy fölhalmozott leckéire hivatkozva, kibújt a vasárnapi találkozás elől: és mikor Timár nem nyugodott bele, és bebizonyította, hogy a fiú ürügye csak ürügy, nem hallgatta el az igazi okot sem:

- Attól félek, hogy megún a tanár úr, ha mindig a nyakán vagyok.

Oly kedvesen és gyermekesen mondta ezt, szokott nyíltságával, hogy nem lehetett reá haragudni. Timár azonban Bögöziékre gondolt, akikkel Pista mindig, mindennap együtt van... Persze, ő nem tud neki annyi mulatságot nyújtani, latin könyvekkel zsúfolt szobájában, vagy egyhangú sétáikon: mint az a vidám ház, az élénk gyermekek, és Emma, a csinos kis regényolvasó.

Akaratlanul irigyen gondolt erre a családra. Különösen Emma izgatta őt, akiben a fiú első szerelmét sejtette, majdnem alaptalanul, mert a gyermek gyermek volt még egészen. Timár mégis érezte, hogy az élet követeli már ezt az életteljes fiatalságot és hogy nemsokára minden más fontosabb lesz neki, mint az ő barátsága és régi könyvei. Mély melankóliával gondolt erre. Elnézte a fiút, amint szórakozottan ült előtte a karszék kopott plüsén, ki tudja, merre kalandoztak

gyermeki gondolatai. Ez a kedvetlenség őt is kedvetlenné tette, semmi sem jutott eszébe, ami a fiút érdekelhetné, unatkozva és kellemetlen gondolatok közt ültek együtt, s gyakran mindkettőjük terhesnek találta ezt az együttlétet; Timár mégsem tudta volna nélkülözni. Ha egy-egy pillanatra viszatért a régi bizalom, az annál kedvesebb volt, és hosszú időre boldoggá tette őt. Egy alkalommal Pista betegem találta Timárt, és ekkor felébredt benne minden veleszületett gyengédség, csevegett hozzá, vigasztalta, vele maradt késő estig, és másnap megint eljött, leckéit végezve. Ettől fogva Timár gyakran rosszulról panaszkodott a fiúnak, néha elég kevés igazi alappal, hogy ezt a ritkuló gyengédséget kicsalja.

Timár néha valósággal megalázottnak érezte magát kis barátjával szemben. Mert kettejük közül a fiú volt az, aki kevésbé szorult a másikra, ő volt az erősebb. Ezt Timárral önkénytelenül és gyermeki kegyetlenséggel érezte sokszor.

Semmi tisztelet sem volt benne a tekintély iránt. Amint a Timárral való barátság megszokott lett előtte – Timár maga megszokott, mint egy apa – úgy bánt vele, ahogy élénk eszű és élénk temperamentumu fiúk nagyon jó apáikkal szoktak: kissé gúnyos és fölényes szeretettel. Hiszen csak erre vágyott mindig Timár – hogy úgy tekintse, mint valaki egészen közelit, mint apát –: most mégis fáj neki! Mert mi az apa a fiú lelkének? Egy kedves öreg bútor, semmi egyéb; mindenki más jobban foglalkoztatja őt. Timárnak lelkét néha mintha éles kések szúrták volna, mikor a fiú ártatlan őszinteségében elárulta, amit maga sem tudott tudatosan: mily keveset jelent neki ez a jó tanár-pap. Pista nem csinált titkot belőle, hogy sokallja az időt, amit Timárral tölt: és mind nyiltabban iparkodott abból lealkudni; – Timárnak pedig, a gyöngye apának, nem volt eszköze érvényesíteni akarát! Néha szinte könyörgött Pistának: – igen, megalázta magát előtte – és önmaga előtt! De hogy tudott volna haragudni? Oly szép volt a fiú, kedves és vidám fölényében, gyermeki, dacos vállrándításaival, s avval a szelíd és gúnyos modorral, mely mindig a szegény Linára emlékeztette őt!... Olykor szeszélyes volt, mint egy kacér asszony, – de annál kedvesebb. Mentül jobban fölébe nőtt, annál leküzdhetetlenebbül szerette! Nem volt-e az ő lelkének gyermeke? Fában is az nő leghamarább fölébe földjének, amelyik abból legtöbb erőt szívott! Volt-e valaha fogékonyabb, tehetségesebb tanítvány Pistánál? Mit tesz, hogy ma már nincs reá szüksége? Amit kapott tőle, azt többé semmi el nem törülheti.

S Timár látta fiát, folytatóját; mult az idő, s a tanítvány egyre többet ígért... Amit ő gyűjtött, azt ez a gyermek készen és korán megkapva, új és nagyszerű célokra fogja értékesíteni. A tudomány embere lesz talán: büszkesége a rendnek, mely nevelte, az egész hazának... Pista rajongott a tudományért, mindenért rajongott. Bögöziné volt a legjobb asszony a világon, a Bögözi-fiúk a legkedvesebb gyermekek, Emma a legszebb lány – de a TUDOMÁNY volt a legdicsőbb dolog az életben: mohó esze szította, mint virág a napot. S minden gyermeki fölénye mellett is bámulta Virgil nagy tudását: ki volt oly jártas rég letűnt korokban? Timár csak elnézte: ha ő bírt volna így rajongani! De ő száraznak érezte e tudást az ifjú fantázia alchimiája nélkül, mely színek, lelkek és sorsok csillogó szövetségére képes varázsolni. Napról-napra jobban Pista lett minden munkájának, egy egész élet görnyedésének, egyetlen értelme. Érte történt: nem volt haszontalan!... S néha jöttek órák, mikor a tanulás gerjedtsége közel hozta őket, mint egy közös szenvedély rabjait. Pista ugyan nem szeretett együtt tanulni Timárral: de beszélni arról, amit tanult: igen!

Pista abban a korban volt, amikor az ész, a szellem ereje és méltósága először mutatkozik meg az ifjú előtt s elvakítja fényével a lelket: mindent ebből az egy szempontból tekint, minden embert e szerint ítél meg. Ezt a próbát Sóton kevesen állták ki, még a tanárok sem. Timár, az más volt; de a többiek?! Szoboszlai Timót, a természetrajz elegáns tanára? aki vakító fehér reverendaujjában jól ápolat kezét gesztusra emelve, oly üres pátosszal tudta szavalni a tankönyv szép latin neveit: »Lamellibranchiata, azaz Lemezes kopoltyúsok.« Vagy a kis Bogár Szaniszló, aki jó pedagógiai fogásnak találta a heretyutyutyu nótájára énkeltetni a latin regulákat? Vagy a vörösarcú Lesinszky, nagy hazafi, akinek ez a kérdés volt a trükkje:

– Milyen Ausztria földrajzi alakja? – amire azt kellett felelni:

– Olyan, mintha Magyarország köré egy dézsa moslékot öntöttek volna ki... – Timár mégis csak külön volt. Megérzett rajta a szellem embere s az apró intrikákkal telehálózott klastromban, pletykás kisvárosban valami nemes különállás különböztette meg, mely annál jobban imponált Pistának, minél jobban kinőtt környezetéből ő is. Mult az idő s ez használt Timárnak: Pista megértetlen állt környezetében. Pista kezdte bizonyos naiv megvetés pózát felvenni mindenkivel szemben; szerette és lenézte a világot; mi volt itt körülötte? Cselédügyek és városi pletykák, Bögözi bácsi jogi kérdései, Emmuska érzelmes regényei s a bumfordi Lajkó footbalszervezője: mindez nagyon kicsinyes dolognak tűnt fel őelőtte, aki Caesar politikájáról és az őskeresztény egyházak keletkezéséről szóló könyveket olvasott.

– Én nem is értem, hogyan lehet így élni, minden magasabb érdeklődés nélkül.

Ebben egyek voltak, egymásra találtak: a gyermek, akinek egész lelke még csupa szent kíváncsiság, tiszta magasba-vágyás volt, és a szerzetes, világtól elvonult, könyvekbemerült félénk életével. A gyermek most érezte, hogy őt igazán a szerzetes érti meg; neki panaszolta el fiatal életének első csalódásait, az első nagy lehangoltságokat, különös zavarokat, melyekkel ráköszönt az Ifjúság, ez az orv ellenség, aki kiragadja a gyermeket a panorámás nyugodt nézőtérrel és földobja a véres zavaros színpadra... világnézetének első nagy forrongásait. A papoktól nevelt, ártatlan fiúcska nem sejtette még e nyugtalanságok jelentését: s Timár szemérme tiltotta, hogy kényes témákról szó essék közöttük.

- Munka! - mondta mindig a szerzetes - kerüld a tétlen perceket. Tétlen percekben fölcsiráznak a bénító, mérges hangulatok, mint gaz az ugaron. - És egy nehéz görög szöveget nyitott föl; s a kemény észturnába, a lelki izmosodás érzéseibe belefeledkeztek mind a ketten.

Oh a nevelés gyönyörűsége, a tanítványnak a mesteren csüggő, áhítatos, ígérő szemei! Timár fenéki élvezte ezt a gyönyörűséget, mely nemcsak a lelki ajándékozás ünnepe, hanem egyúttal az emberi hiúság egyik legnagyobb kielégülése. Végérhetetlen szellemi tobzódások voltak ezek; nem tudtak betelni egymás gondolataival. A tanár talán még jobban élvezte a fiúnak friss látását, meg nem vesztegetett ítéleteit, mint a fiú az ő tudását, bölcsességét. Néha késő estig ültek egy könyv fölött, mind a ketten lekéstek a vacsoráról. Máskor telhetetlen sétákat csináltak, peripatetikus beszélgetés közben, a tölgyes hegyek közt; volt egy kedves padja Timárnak, az úgynevezett Demir-kapunál, a Nagyhegy tetején, azon üldögéltek sokszor alkonyatig. Naiv fantáziájuk fölhevült, hangjuk emelkedett; a rigók fölriadtak és a meszes hegyek visszhangzották a szót. Vitakoztak. Pista elragadtatta magát, szenvedéllyel, lelkesen védte álláspontját. Timár a görög ifjakra gondolt, Sokrates tanítványaira... az őskeresztény neophitákra.

-59-

Csakhogy Pista nem volt alázatos, mint az őskeresztény neophiták. Fölbátorodott egészen. Véleményeit habozás nélkül kimondta, és véleményei nagyon gyakran ellentétesek voltak a tanári felfogással. Ellenkezése szenvedélyes volt, szinte védekezés, s inkább magának szólt, mintsem tanárának: mintha szüksége lett volna, önmaga előtt bebizonyítani, hogy neki külön álláspontja lehet. Mennél mélyebben érezte a Timár hatását, annál erősebb lett ez a reakció. Már-már odáig ment, hogy elég volt Timár véleménye valamiről, s Pistában ellenállhatatlanul az ellenkező vélemény lett úrrá.

Egyre merészebb lett, utolsó skrupulusait sem hallgatta el, s Timárt sokszor valósággal megrémítette, amit ez a gyermek mert mondani a sóti ciszterciták százados, tiszteletreméltó falai közt. Olvasmányairól beszélt s tüntetőleg fedezett fel szépségeket és igazságokat olyan íróknál, akiknek már a neve is hökkentő volt a papi fülekben. Mondjuk ki: ugratta, aztán kedves, gyermeki hahotával ütötte el... Mit tehetett a szegény professzor: szerette ezt a semmirevalót. S ha néha mégis komoly szemrehányás vagy intelleum jött ki az ajkain, Pista kész volt védni álláspontját: semmit sem ítélnék el olvasatlan.

- Audiatur et altera pars - mondta. S Timár vitakozhatott magában az ördöggel, aki olykor azt súgta, hogy a fiúnak igaza van...

Egy bizonyos: Timár nem haragudott, sőt örült Pista bizalmának, mert ez új kapcsot kapcsolt kettejük közt: ki más előtt beszélt volna ily szabadon a fiú? Ők már barátok voltak; Pista már tanáraitól is nyíltan csúfolódott Timár előtt; például elmondta, hogy a kényes, képzelt-beteg Szádi Márk hogyan jön órára: a reverendája fölött szalonkabát, azon egy sál, azon überciher, azon megint egy sál, végre télikabát... és első dolga a hőmérőre nézni: s aszerint hámoz le a különböző héjakból magáról, ahány fok meleg van a tanteremben... Csak ilyeneket: de ez is forradalom volt a cisztercita iskolák fegyelméhez képest. Timárban különös, bűnös szabadság érzése kelt, s bűnös fölnyírási rendtársai fölött. Bizonyos örömmel élvezte, hogyan hullnak le a fegyelem köntöseik kettejük közt. Egyszer osztályfőii hospitálását végezte, Gombos Cirill órája volt; a fiúk nem tudtak, s a szegény vén tanár tehetetlen dühében a cingulusát rázta:

-60-

- Fiacskáim, én isten nem vagyok! - Ekkor Pista Timárra nevetett a padosrok közül, s Timár visszanevetett rá: már cinkosa volt a tiszteletlennek. Néha csodálkozott, honnan ez a gúny és szabadság a ciszterciták jámbor növeltjében? Pista sohasem érintette vitáikban a vallás dolgait: ízlése és szeretete visszatartotta ettől a pap előtt; de a gondos és aggódó lelkiatya szó nélkül is érezte, hogy a fiatal lélek tudásának tarka és szövevényes transparensi mögött nem ragyog már a hit nyugodt és egyforma fénye. Elnézte Pistát a kötelező diákgyónásokon. A kis templomba rézsút sütött a délutáni nap, a barna gyónószékek, mint Isten őrházai, álltak kétoldalt, faragott mennyezeteikkel, kis, csüggedt fiúnyájak sorakoztak a farostélyok mögött. Pista sohasem térdelt a Timár széke elé, hanem eleinte a szigorú, csontos Szádi Márkot, később a könnyed, világius Szoboszlait választotta lelkiatyának. - Timár mégis úgy érezte, hogy ő tartozik számadással ezért a lélekért; s szemrehányásokat tett magának, mert nemcsak tehetetlenül nézte fejlődését, hanem akaratlan és kiszámíthatatlan hatásával még ő vitte az ellentétes utakra... Ó milyen felelősség a nevelőé!

-61-

Egy nap reggel a hittanár, Szádi Márk, nagy megbotráncozással rontott óra után a rendtársak közé.

- Jobban vigyázzon főúr a kedves fiára! Ecce csak mit olvas!

Egy új magyar könyv volt a kezében, amely akkortájt nagy feltűnést keltett; egy zsidó írónak a műve, szellemes cikkek és aforizmak, szabad és szkeptikus hangon írott könyv. Az író - Vitányi Vilmos - tipusa volt annak a modern újságíró intelligenciának, mely mindenhez tud egy kicsit és semmit sem vesz egészen komolyan, mindenről van aperçuje, de semmiről sincsen véleménye, sőt a véleménytelenséget elvé és a fölnyírási intelligencia egyetlen kritériumává magasítja. A katolikus irodalmi lapok hosszú és elkeseredett cikkekben bírálták ezt a könyvet, mely szent dolgokból könnyelmű és fölnyírási játékokat űzött, zurnalisztikus féltudását mindenről rosszakaratulag interpretálta, zsidó módon, léha »esztétikai« szempontokból kiindulva, kacérkodott a katolicizmussal, s szomorú elvtelenségében a legüresebb és legsivárabb szkepszis kapuit tárta föl. Szádi Márk hittanórán kobozta el ezt a könyvet Pistától!

Timárnak magának is rosszult esett a dolog. Azt el tudta viselni, hogy Pista komoly és tudós könyveket olvas, Renant, Taine, ha e könyvek szelleme ellentétes is az Egyház szellemével. Az Igazság erős szeretete lüktetett mégis e könyvekben, a tudomány igaz tisztelete, szent komolyanvévése a világnak, oly morál, mely nem vihetett el a jó útról. De a rossz könyv, a zsurnaliszta, aki tudatlanságát fölényeskedésekkel palástolja, aki könnyelmű szemtelenséggel beszél a legnagyobb kérdésekről, melyeket talán egy aznapi osztrák lap tárcájából ismert meg először! Hogy ebből táplálkozzék az ő okos és komoly kis fia!

- Nem tudta talán, hogy micsoda könyv ez?

- Semmi könyvet sem szabad olvasni amit nem a professzorai adtak a kezébe - nincs elég könyv az ifjúságiban? A főúr még a tanáriból is ad neki - mire való az a sok olvasás? Qui proficit in literis, et deficit in moribus...

- Plus deficit - hagyta reá Timár - de ha egy ily fiú, kinek esze, tehetsége...

- Donum anceps az ész: kétélű ajándék.

- A Vágner Pista erkölcsére sohase volt panasz...

- Kell-e nagyobb panasz? Ezt olvasni órán! hittanórán! az én magyarázatomon! - Konferencián fogom előhozni.

Ó, hogy irigyelte Timár ezt a nagy buzgó korlátoltságot! Hogy égette a maga gyengesége, bűnös liberálizmusa! Nem készíti-e ő maga a legnagyobb lelki veszélyeket annak, akit úgy kellene óvni és védeni, mint egyetlen életét? Mert őbenne volt már minden reménye életbeélni a saját elvetelt lehetőségeit... Fölvillogtak régi ábrándjai: Pistából nagy ember lesz, a rend büszkesége, a haza reménye... De minden lehetőség kétfelé ágazik: s Timár Tertullianra gondolt, a lelkes, a rajongó ifjúra, éles szemére és sűrű vére: aki az Egyház legnagyobb reménye és legtudósabb doktora volt s haeresiarcha lett, fő-fő-eretnek...

- S tetszett neked az a könyv? - kérdezte Pistától, aki egyáltalán nem látszott lesujtva a dorgálás által.

- Nekem tetszett - szólt Pista dacosan; s aztán magyarázta: hogy nemcsak az igazság értékes, hanem az érzések és lehetőségek is, hogy éppen egy nem-szaktudós, egy zsurnaliszta, merészségével és elfogulatlanságával, újabb perspektívát, elevenebb érzésreakciót adhat valamely kérdéstről, mint maga a tudomány: mert ez az élet reakcióját adja a tudománnyal szemben, annyi hat rá ép a tudományból, amennyinek életértéke van... Timár csak nézte ezt a Tertulliant (mily példásan szerény fiú volt azelőtt).

- A te nevelésed! - mondta önmagának.

Délután konferencia volt s Szádi Márk előadta panaszát.

- Talán nem lehet feladatom - kezdte - egy kartársamnak nevelő rendszerét bírálni, de meg kell mondanom, hogy veszedelmesnek tartom az intellektuális gőgöt nagyranövelni éretlen ifjakban. A mostani eset szomorú bizonyossága ennek. Ez a fiú már gyermekkorában rossz környezetben élt...

És lecsapta az inkriminált könyvet a zöld asztalra.

Lesinszky dühösen ütötte ki vörös tokáját a kráglijából:

- Gyalázatos egy könyv! A hazát becsmerli...

- Tehát milyen büntetést javasolnak a kolléga urak? - kérdezte Horvát Vince, a házfőnök.

- Az alázatosság ellen vétett, alázza meg magát. Ismerje be bűnét nyilvánosan, a tanulók előtt!

Timár érezte, hogy elfehéredik: erre bajos lesz rábírní Pistát. A házfőnök általános intéssel fejezte be az értekezletet; figyelmeztette a tanár urakat, hogy óvakodjanak túlságosan felbátorítani növendékeiket a világias olvasmányokra, s kerüljék a túlzott bizalmaskodást is, mert az mindig a tekintély rovására megy. Gombos Cirill már kereste a kártyát a másik szobában.

Másnap Pista izgatottan járt föl és alá a Bögöziék kertjében. Nem, azért sem fog bocsánatot kérni! És nem fogja rossz könyvnek vallani a Vitányi könyvét! Mikor ő jónak tartja! Meg tudja ő ítélni annyira, mint az a buta Szádi Márk! Igen, mit szépítem, ezt a tiszteletlen kifejezést használta, hogy »buta«. Emmuska csillogó szemekkel nézte: olyan szépnek, okosnak és bátoran látszott gyermeki dacában! Bögözi intette, atyailag: nem jó a felsőséggel ujjat húzni. Okos ember magában tartja véleményeit. Ez a csillapítás olaj volt a tűzre. Imre bácsi, a Bögözi-gyerekek nagyapja, ezúttal is Pistának fogta pártját. Kipattogott a lugasból, nagy pipája mögül, biztatva a fiút, vén gyermek maga is, a függetlenségi öregek ideológiájával:

- Ne hagyd magad, Pista! Ördög bujjon a papokba: Petőfit is kicsapták az oskolából.

Pistában egyszerre fellüktetett a szív: Tamás, a rendház szolgálója, állt a kertajtóban. Timárnak rossz napja volt: értesült, hogy Pista megtagadta a bocsánatkérést, s most izgatottan kérette a fiút magához. Pista ideges vállrándítással felelt, de aztán mégis vette kimenő-kabátját:

- Elmegyek öreg Virgilemhez - szólt gyermekesen, felnőt barádot szenevelegve.

Virgil türelmetlen várta. Mi lesz, ha makacs marad? Nyílt engedetlenség ez. S szinte hallotta a

Lesinszky hangját: »Menjen más iskolába!« Hogyan tarthatja fenn akkor barátságát az engedetlennel?

Idegesen kezdte kérlelni a fiút, de az hajthatalan maradt.

- Tessék kívánni akármit, csak ezt ne!

Timárnak szinte könnyes lett a szeme: eszébe jutott dédelgetett terve, Itália, ahová magával akarta vinni a fiút a vakációban, szigorú tanulmányút, egy egész nyár, amikor mindig együtt lehetnének, amikor egészen az ő fia lenne... Ennek is vége már?... S ismét kérlelni kezdte Pistát, jutalmul és csábképül tartva elébe a tanulmányutat, ismerve mohó tudásszomját, vágyát az idegen csodákra. Pista azonban morcan fogadta a tervet, kijelentette, hogy nem kíván Timárral utazni, hogy úgylátomásosan sokat tett már Timár érte, hogy ő nem akar többet elfogadni, mert nem tud hálás lenni oly engedelmességgel, amilyent várnak tőle, s mindjobban felhevülve a vitában, azt is, hogy ő nem akar egészen a Timár teremtménye lenni, nem akarja az ő kegyelméből látni Itáliát, hanem majd egyszer a maga szemén át és a maga pénzén, vagy sohasem!

S fejének fölszegése, az ismerős vállendítés, szemének lobbanása, hangsúlyozták megizzott szavait. Timárnak szívébe égetett a gyermeki kegyetlenség: az ő fia mennél távolabb akar lenni tőle, vezető kezét visszautasítja, elhúzódik. E szép és nemes fiatalság előtt egyszerre rászakadt életének egész magányossága. Könnyei sajtolódtak, mint egy fizikai érintésre, s Pista tekintete váratlan felfogta tanára szemeiben a fájdalmas csillogást.

-66-

A fiú szíve hirtelen meglágyult, mint friss viasz egy meleg lehelettől, szavai szétröppentek, mint könnyű papirdarabkák, ha fölübük fúnak; csak a könnyező férfit látta maga előtt, s forró szájalom öntötte el. A torka elszorult, elfeledett mindent, semmi más vágya nem volt ebben a pillanatban, mint megvigasztalni az ő öreg, szenvedő Virgilét, bármibe kerüljön is, megtenni mindent, amit kíván, nem a büntetéstől való félelemből, nem a tekintélyért vagy a felsőségért, még kevésbé talán belátásból, hanem egyedül azért, mert öreg barátja szomorú lenne, ha nem tenné meg.

- Gazember volnék, hogyha meg nem tenném! - mondta otthon az idegesen aggódó Bögözi néninek, mintegy fedezve a visszavonulás útját. Halántékai azonban lüktettek, előre érezte a holnapi megalázás súlyát, a torkát fájditotta és lázas volt, Bögözi néni ágyat készített neki.

Reggel a templomban, a tanítást megelőző mise alatt, Timár nyugtalanul kereste a térdeplő diákok közt az ismerős barna fejet. Hogy fog lejátszódni a kínos jelenet? Nem lázad-e fel a fiú büszkesége az utolsó pillanatban? Pista nem volt helyén, s az osztályba érve, kitünt, hogy nem is jött el iskolába: a hiányzók között diktálták föl.

-67-

Timár alig tudott figyelni a szövegre, amit fordítottak: a legképtelenebb feltevéseket csinálta a fiú kimaradásának okáról.

Tíz órakor megjelent Bögözi, és maga mentette ki Pistát. Valami lappangó betegség tört ki a gyereken; magas lázban fekszik és folyton Timárt emlegeti; nagyon nyugtalan tanárának tett ígérete miatt...

- Futok hozzá - kiáltott Timár ijedtsége.

- Ne tegye, tanár úr, én is elkülönítem a családomat.

- Csak nincsen valami...?

- Az orvos vörhenytől fél...

- Én nem félek és nincs kit féltennem.

- S a tanítványai?

Épen tódultak be a tantermekbe.

Timáron végigfutott a gondolat.

Még csak meg sem látogathatja az ő beteg fiát. Tanár, pap és a kötelesség első, a szeretet csupán a második. Nem szabad a ragályt széthurcolni a diákok közt. Hetekig nem fogja látni lelkének gyermekét. Fogja-e még látni valaha? ily nagy fiúknál már veszélyes a vörheny...

Aggódással teli napok következtek. Tamás naponta megjelent a Bögözi-háznál, s üzenetet vitt Timárnak a fiú hogylétéről. Pista állapota csakugyan veszélyes volt, s az egész város érdeklődött érte; mindenki szerette. Még Szádi Márk is kérdezősködött felőle Timártól, és kifejezte sajnálkozását. Timár ezekben a napokban kibékült az egész világgal, csak a sorssal nem, mely Pista életét fenyegette. Oly semmieknek, jelentéktelennek tüntek föl egyszerre előtte eddigi aggódásainak okai! Gyermekesnek látta magát, hogy Pista változó hangulatain tudott elszomorodni vagy felingeredni: minden más mellékes, csakhogy éljen, s egészséges legyen.

-68-

Ó, mily sivár napok voltak ezek, melyeknek csak a lázmérő egy-egy kemény száma adott egyéniséget vagy hangulatot. Timár nem tudta hogyan eltölteni az időt, mindenütt égő unalom gyötörte, s nagy megerőltetésébe került, nem menni a szállóbeli séta helyett a Bögözi-ház felé, legalább arra járn! néha szinte haraggal nézett tanítványaira, akik miatt nem léphette át a

Lassankint azonban letisztult a harag, amint a fiú jobban lett; minden letisztult, mint bús zápor után az esti levegő. Nemsokára újra látni fogja Pistát! Talán jót is tett neki a hosszú távollét; érezte, hogy lehiggadt benne a szeretet lángja, az idegen és önző érzés megnemesedett. Egy nagy felfedezést tett e pár hét alatt: azt, hogy jobban szereti a fiút, mint magát; hogy képes volna inkább sohasem látni őt, csak éljen s boldog legyen. Ez a felfedezés megnyugtatta. Szinte szégyennel gondolt régi türelmetlenségére s féltékenységére, amikor minden szóban, minden gesztusban elhidegülését vélte érezni, s folyton remegett, hogy ellenséges befolyás vagy pusztító szerelem elragadja tőle. Valahogy, amint távolabbról gondolt a fiúra, biztosabb volt szeretetében, mint mikor maga mellett látta, s nevette már aggodalmait. Csak Isten tartsa meg számára, ő nyugodt barátsággal fogja kíséni útjain, s öregsége úgy fogja bemosolyogni zsendülő éveit, mint a lemenő nap egy fiatal fát.

-69-

Pista maga is alig várta, hogy láthassa már öreg Virgilét. A hosszú és unalmas betegség újrakeltett benne minden ragaszkodást, a lábadozás szelíd türelmetlensége fölgyújtotta vágyát a tanulásra, gondolkodásra, fiatalos vitatkozására, mindenre, amit tudós barátja jelentett naiv diákéletében. A találkozás olyan volt amilyennek lenni kellett, köztük: gyermek és tanár, két naiv szeretet, mint két felszabadult tükör, visszavetve egymás fényét enyhe csillogásban. Pista üdülése lassan haladt, Timár gyakori vendége lett a Bögözi-háznak, s magányos lelke kissé fölmelegedett: öreg szeméit drága fiatalság üdítette, s atyai jóakarattal nézte még a kis Emma öntudatlan szerelmét is; atyai terveket szőtt fia jövőjéről. Egy gyönyörű, s már megserdült fiú, akit az Isten adott neki, sivár napjainak, nemes és hajlékony, mint egy Botticelli-angyal...

A városban azt beszéltek, hogy Timár Virgil a valóságos apja Pistának.

Érezte a gyanút és – jól esett neki. Szinte maga is beleélte magát e gondolatba. Minden jogot ő tartott a gyermekhez – többet, mint valóságos apa a fiához. Milyen idegenek sokszor apák fiaikhoz! És mily közömbösök! Timár szinte bámulta Bögözit, mily nyugodt szívvel adta ki házából – hogy tudta olyan nyugodt szívvel kiadni? – legidősebb fiát, aki már egyetemre ment...

Bizony, múlt az idő, Pista is közeledett már az egyetemhez; Timár elnézte osztályában nagy fiait: hogy öregszik az ember! mintha csak tegnap lettek volna aprók. Minden év végén megmérték magukat, az egész tanári kar, egy mérlegen, mely ott állt a refektórium kerti ajtajában; s év elején, Veni Sancte után, megismételték ezt. Timár neve mögött csekélyingású számok sorakoztak a mérleg táblácskáján: összesen ennyi jelt hagytak az évek, melyeknek egyetlen izgalmuk s gyümölcük Pista volt. Am Pista ember lett, s nemsokára ki tudja, hova viszi a sors? Vigye! A sors sem teheti meg többé, hogy ne az ő fia legyen. Őelőtte még most is gyermek volt. Gondozta, mint egy apa, óvta szellőtől, vad sporttól, fiatalos vakmerőségektől; s szívdobogva gondolt rá, a nyáron övé lesz egészen; egyedül az ő gondoljai alatt; mert az olasz utat elhatározták. Pista maga hozta elő, mindjárt első találkozásukon, újra pezsdült rajongásának zálogául:

-70-

– Mégis csak nagyszerű dolog lehet a római fórumon sétálni! Mikor megyünk? – s Timárban örült a szív a többes számnak.

Ó hogy vágyott már erre az útra és élvezte előre! Két hónap, mialatt Pista egészen övé lesz: reggeltől estéig az övé! Mióta kikerült a szemináriumból, mindig egyedül élt, magányos szobában: csak étkezésnél találkozott közömbös társakkal: most úgy intett neki ez a két hónap a jövőből, mint egy kábító ígéret, egy nagy szenzáció. Két hónap, mialatt a közlékeny fiú életének minden rezdülését látni fogja, tudni legkisebb gondolatát: s tanuja lesz annak a leggyönyörűbb és legcsodálatosabb látványnak, ahogyan egy ifjú szemben s szűz lélekben legelőbb tűnik föl a Nagyvilág friss képe, ez az egész nagyszerű isten- és embercsinálta mindenség, Itália; ahogyan tágl a szem, s gazdagodik a lélek lépésről lépésre... A Vezetés és Mutatás gyönyörét remélte, a nevelő legnagyobb gyönyörét s készítette már az útiterveket, tanulta a Bäckereket.

-71-

És úgy érezte, hogy ez utazással életének egy korszaka ér véget... Húsz éve volt tanár. Enyhe fénnel, mint langyos, bús napok, leszáll életének ez az öt bús olympiása is, amerre Athén évei s Róma lustrumai szálltak... Tudta, hogy az iskola ünnepet készít az évfordulóra s hiúságát hidegen hagyta ez: az ünnep kijárt Lesinszkynek is annak idején, Gombos Cirillnek is. De Timár érezte, hogy az ő esetében az iskola ünnepe a város ünnepe lesz; s ez jól esett neki. Timárt tisztelték, mert bölcs távolságban élt ő a világtól, s nem elegyedett a kicsinyes életbe. A város tudósa volt ő, akivel önmagukban büszkélkedtek a derék sótiak: a szentéletű pap, akiről semmi rosszat sem tudhattak; az a kis pletyka, ami Pista körül forgott, nem ártott neki, inkább használt, a világ szemében.

– A pap is csak ember – mondták, s még Szádi Márk is elhallgatott csípős megjegyzéseivel. Pista azonban lázban égett: az ő öreg Virgilének az ünnepe lesz ez. Ő volt a diákság ünnepi szónoka, s ő adta Bögözi révén azt az ötletet is, amivel a város közönsége kedveskedett a köztisztelőben álló tanárnak. Azt a rozoga kis fapadot, amelyen a Demir-kapunál, a Nagyhegy tetején szoktak üldögdélni, egy görögös mintára szépen faragott kópaddal helyettesítették. A padra Piacsek kőfaragómester (akinek fia szintén a cisztercitákhoz járt) legremekebb betűivel véste a felírást, melyet szintén Pista maga készített: egy verset a tanár kedves Virgiliusából:

-72-

VIRGIL PIHENŐJE

... silvis scaena coruscis
desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra;
intus aquae dulces, vivoque sedilia saxo...

Virgil boldog volt, mint soha életében. Most megint úgy érezte, hogy nem élt hiába. És hogy még élni fog! Szinte megifjodott a tervezésben, a szép jövődjé kiszínezésében, amelynek egyetlen nagy öröme, egyetlen érdeke s célja volt: hogy eloszlik minden félreértés, s Pista végre egészen az ő fia lesz.

De ekkor valami közbejött.

HARMADIK RÉSZ.

Vitányi Vilmos, a Magyar Ujság és az Uj Világ belső munkatársa, egy napon, dél felé, kábultan és kissé szédülve ébredt fel álmából. Mint az ideges emberek többnyire, ő is mindig reggel volt a legfáradtabb. Estéig rendesen felvillanyozódott; de reggel, mikor először konstataulta a szobájába beszüremkedő fényt, s először hallotta meg a kocsik zörgését az utcáról, rettenetesen erőt vett rajta az élet hiábavalóságának és céltalanságának érzése. Most új napot kezdeni? Miért? Ez is csak olyan lesz, mint a többi volt. Ugyanazok közt az emberek közt (akiket már régen kiolvasott), ugyanazon pózokban, a pénzhajhászás ugyanazon szégyenteljes robotjában... Az az egy bizonyos, hogy ma sem lesz ideje, sem kedve, belefogni abba, amit talán csinálnia kellene, amiért talán élnie érdemes. Ó ha meg tudna még élni szerényen, nyugodt munkával, egy nyugodt jövedelemből, lemondani a nagy Életről, a Pipere és Luxus ezer igényéről, a híres, kényes vacsorákról a Bristolban, lemondani a Nőről, aki kiszívja az embert, idejét, pénzét, erejét és otthagya akarát nélkül, képtelenül a munkára, lelkesedésre, bármi másért, ami nem ő...

-73-

Vitányi a feleségére gondolt, a gyönyörű színésznőre, akitől válófélben volt... Aztán egy fiatal svájci cukrászleányra gondolt, akit ajándékaival ő szédített meg először s akivel majdnem a liliomtiprás gyönyörűségeit élvezte.

Mert mennél öregebb lett, annál jobban meggyőződött róla, hogy nincs szebb dolog a világon, mint a naívság és az ártatlanság – de csak annak számára, aki letöri, akinek kinyílik. Ez még az ő vérét is fel tudta pezsgetni; ez el tudta feledtetni vele a hiúságának azt a nagy sérelmét, ami a felesége elutazásával érte félév előtt. (Mert a felesége elutazott tőle, egy katonatiszttel, levelet hagyva hátra, melyben megállapodásuk szerint, őszintén megírta, hogy már nem szereti. Akkor küldette ki magát a lapjával Svájcba, egy kis pihenésre, mert szükségét érezte a távollétnek és csak tegnapelőtt érkezett megint vissza Pestre.)

Az ablaktábla hasadékaiban erős fénykések vágtak be, Vitányi megnézte az óráját: délre járt. Fel kellene kelni... be kellene csengetni a szobalányt... de ez mindennap új, erős küzdelembe került. A legjobb volna beteget mondani, így heverni egész nap, tétlenül, az ágyban... Aztán megrázta magát. Az ágyneműi izzadtak voltak, a lepedője meggyüremlett. Szájában felrémlt az esteli Medoc fanyar íze...

-74-

....

- Nyissa ki a spalétát – mondta a szobalánynak.

A fény beömlött; s épen egy bútorszállító dőcögött az utcán, annak a piszkos zaja; majd egy autó szirénája.

- Mégis csak jobb volt a budai lakás – gondolta Vitányi, mint igazi pesszimista, akinek mindig az a rosszabb, amiben épen benne van. A budai lakását elhagyta, mert lustasága, a kényelem és közelség szeretete, hatalmasabb volt ízlésénél és snobizmusánál, mely pedig a régies és biedermeier felé vonzotta.

A fürdőszoba toilette-asztalán ki voltak rakva a piperecikkek, illatszerek, kézapó, beretváltó, hajgondozó szerszámok, a legdrágább és a legmodernebb. Illatos szájvízzel öblítette ki száját, jó, lankatag langyosságú fürdőt moderált, a fürdőben ülve olvasta el az újságjait. Az újságban csak a pletyka érdekelte; kedvetlenül nézte valamely folyóiratban egy felkapott költő újabb művét, arra gondolt, hogy ha a pénzszerzés, az újságírás el nem vonja, ő lenne tán ma az, aki ez a költő lett, sokkal kevesebb intelligenciával, de frissebb erővel: a magyar irodalom modernségének, megnyugtatásának úttörője...

Fáradtan dobta földre egymás után a vízcsöppeg és rosszul fölragott füzeteket, amilyen sok összegyűlt címén hosszú távolléte alatt. A léhához túlságosan is intelligens volt, a komoly, fáradságot kívánt tőle és untatta... Felvette pyjamáját, reggeli köntösét. Az ebédlőben várta már a tea, vaj, méz, dzsam: így kívánta, mert külföldön így szokás a hotelekben. Az ebédlő a feleségére emlékeztette őt; mintha valami itt maradt volna az asszony szelleméből. Vitányi néhány mondain maliciájú aforizmát fogalmazott magában a nőkről és leveleit kezdte bontogatni.

-75-

Ezek is jócskán fölszaporodtak, mert ezeket sem küldette maga után. (Akitől nekifontos levelet várhatott, az úgyszint tudta mind a svájci címét.) Sok volt a női írás az itt késett levelek közt, autogramm-kérő levelek, meghívások, költőnők s bámulók levelei, melyek gyakran félig-meddig szerelmi ajánlkozások is voltak. Vitányinak ezek a levelek különös elégedettséget okoztak; kis

termetére gondolt, görbe lábaira, erősen keleties típusú arcára (amit épen az imént szemlélt a tükörben). Mindezek dacára ő ma világfi, életművész, nőhódító, arbiter elegantiarum. Ha szegény öregapja, aki még kaftános zsidó volt, megálmolta volna ezt a péntekesti gyertyafénynél!

Aztán egy vastag levél akadt a kezébe, amelyben valaki – valami fiatalember – megjegyzéseket írt valamely cikkére. Vitányi fanyarul mosolygott; már nem is emlékezett a véleményre, melyet az illető cikkben kifejtett. Mindazáltal érdeklődve olvasta el a levelet, mint minden sort, ami reá vonatkozott. Most úgy találta, hogy a fiatalembernek igaza van.

- De ebből is látszik, mennyire nem fontos az igazság – gondolta magában. – Egy szellemes paradoxon többet ér egy lapos bölcsességnél.

Elolvasta a cikkéből kikapott mondatokat s maga is csodálkozott: véleménye lehetett ez valaha? De hát mi is az a vélemény? Önmagunk korlátozása. Vitányi két lapja közül a Magyar Ujság konzervatív volt, az Új Világ pedig radikális. Vitányi megszokta már, hogy mindenről két véleménye legyen, és lassankint maga sem tudta, melyik az igazi.

Tovább egy könyvet talált a postájában, egy regényt, a szerző dedikációjával. Vitányi a könyvére gondolt, az igazi könyvre, melyet mindig szeretett volna megírni, s melyet immár nem fog megírni soha. Az ő könyvei csak hírlapi cikkeknek, tárcáknak és aforizmáknak gyűjteményei voltak, s bár így is nagyra tartotta őket, maga volt legjobban meggyőződve mulandóságukról. Az Idő gyermekei voltak és az Idő megeszi gyermekeit.

Azután megint levelek jöttek, kivágott újságmellékletekkel: barátok, vagy ismeretlen jóakarók figyelmeztették Vitányit cikkekre, melyek róla szóltak és támadásokra. Vitányinak hízelegtek ezek; a támadásokat is szívesen látta; csak emlegessék, csak valaki legyen. Az egyik cikket különösen belső megelégedéssel olvasta. Egy zsidó felekezeti lap támadta, valami zsidóságot sértő kifejezésért, amelyet egyik írásában használt. Vitányinak mindig örömet okozott, ha antiszemitanak neveztek, szívesen forgott keresztény társaságban és szidta a zsidókat, újabb műveiben a katolikus világnézettel is kacérkodott. Ki is tért a katolikus hitre.

Megint egy vastag levél akadt a kezébe; egy ifjú költő versek kéziratát küldte. Futólagos pillantást vetett a versekre. Elve az volt, hogy minden fiatalat megdícsért, de senkit sem segített az érvényesülésben. Izlése tulajdonképpen époly kevéssé volt már, mint véleménye; csak erős erotika vagy nagyon furcsálkodó újdonság tudta őt néha kiragadni fásultságából. A külföldieket is tisztán snobizmusának és a divatnak szempontjai szerint ítélte meg. Nem mintha nem lett volna veleszületett nagy érzéke az irodalom iránt; de közönye és fáradtsága visszariadt a mélyebb értékekbe való behatolástól. Azután: a fiatalok úgyis kiöklözik maguknak az érvényesülést; ez egy kegyetlen küzdelem a két nemzedék közt; épen ő legyen a balek, aki segíti ellenfeleit? Dícsérni őket, hízelegni nekik: azt igen! Mert veszedelmesek. De csak nem nyitogatni a kapukat! Nem elég előny nekik maga a fiatalság, az isteni? Nem minden ez?

Ez minden, ez minden! Vitányi most érezte ezt igazán először. Eddig maga is fiatal volt (bár ötvenen túl már), nem a legifjabb irodalmi csoporthoz tartozott-e mindig? Nem volt-e forradalmár? Nem öltözött-e úgy, mint egy hűszesztandós uracs? De mióta a felesége elhagyta, érezte, hogy mindez hiába. Semmi sem pótolja a valódi, a testi ifjúságot – a testben van az ihlet, az erő... És mióta a feleségének még viruló fiatalsága eltűnt a szeméből, azt vette észre, hogy szinte beteges érdeklődést érez a fiatalság iránt – mindkét nembeli fiatalság iránt. Megfigyelte a fiatalok mozdulatait, szavait, naivságát; és gyönyörködött benne. Bizonyosan nemi okai vannak ennek is: minden érzelemnek, minden vonzalomnak nemi okai vannak. Az öregkor kezdete ez, igen, a liliumtiprás vágya, kezdődő homosexualitás talán... Vagy egyszerűen csak a családtalan embernek érzése, valami állandóan elvetélt apai érzés? De hiszen a családi, az apai érzéseknek is nemi alapjuk van: ez az Oedipus-komplexum. Apa és fiú szerelmesek és vágytársak egyszerre... Minden titkos és bűnösnek sejtett érdeklődése az ifjúság iránt, talán egy ilyen, freudi, gyermek utáni vágy.

Elgondolta, mi lenne, hogyha fia volna. Nem táplált ideálokat a családi életről, családi szeretetről; jól tudta, hogy folytonos veszekedésben, mardosásban, idegeskedésben telne az életük; de hát a Nővel is így telik, úgy-e? És azért mégis a Nő a legnagyobb, a leginkább életetbetöltő dolog a világon. Talán a mi a fiataloknak a Nő, az az öregeknek a Gyermekek; nem azért, mert jobbak, hanem mert romlottabbak az öregek; nekik már ez az inger kell, minden nevelés, tanítás voltaképpen nem defloreálás-e? Aki a tudatlanságot veszi el, az félig-meddig az ártatlanságot veszi el; s ebben áll a nevelő élvezete.

Talán ezt az élvezetet kéne megpróbálni még? Ugy sincs más, amiért élni érdemes, mint az élvezet.

Az utolsó szalmaszál...

Ekkor Vitányi odament íróasztalához, kihúzta annak egy kicsi fiókját, és a tartalmát kiöntötte a modernül-régi biedermeier-bureau posztójára. Levelek voltak és levélké a múlt esztendőből; mindent, amit el nem hányt, ide gyömöszölt be; életének egy darabja kevergett itt, mint szemét. Legtöbbje át volt írva kék ceruzával: amiket megválaszolt; ő azonban egy olyat keresett elő, mely jelzés és válasz nélkül maradt. Egy olyan kimondottan és régiesen »női« levélpapiroost, amilyent ma már csak vidéken szokás ajándékba adni, hosszú, finom, intelligens női betűkkel, melyek a kéz gyengeségét, s a vezető agy erejét egyformán elárulták. Sietek megmondani, hogy a levelet

Vágner Lina írta (a levélpapírost a nagy fia vette neki ajándékba, az instruktoroskodásán keresett pénzből, mint a kanárit).

A levél így szólt:

»Kedves Barátom!

Talán nem kelt rossz emléket magában sem ez a megszólítás: hiszen mégis csak szép idők voltak azok, úgy-e kedves Vili? El kell ismernie, hogy okos, jó nő voltam, egy sorral se háborgattam azóta a tizenhat év óta, szinte magam is sokallom a szerénységemet. Látja, most is csak azért támadok föl a halottaimból, hogy nemsokára egészen visszasülyedjek – a nagy Sülyesztőbe. Tréfa nélkül, kedves Vili, nagyon beteg vagyok, és nem hiszem, hogy soká húzhatnám. Tudja, most azt hiszem, már akkor is, mikor együtt voltunk, a halál kutyája köhögött belőlem. Nekem hát már nem igen lesz szükségem semmire; de van egy fiam, aki kilencvenegy novemberében született. Nézze, kedves Vili, magából nagy ember lett azóta, hallom, milyen luxusosan élnek, – talán rágondol majd a fiamra, aki kilencvenegy novemberében született. Ugye, nem voltam vele terhére még soha – pedig lehettem volna talán... Nézze, igaz, kedves Vili, mi avval mentünk szét, hogy kvittek vagyunk, nem tartozunk egymásnak semmivel, levelekkel se fogjuk háborgatni egymást – vallja meg, maga se hitte, hogy én ezt megtartom. Megtartottam máig. De mire erre felel, én már talán – nem, megvárom a válaszát, mert csak azután tudok nyugodtan meghalni. Derék, szép fiú, rendesen taníttattam, gimnáziumba jár, igazán nagyon jó gyerek szegény – nem is várná tőlem, hogy micsoda nevelő vagyok én. Vilmos a neve.

Isten vele, kedves Vilikém, ne haragudjon rám, gondoljon vissza a régi időkre. Ha látná, hogy mivé lettem, megsajnálna. Öleli

a régi Linája.«

Vitányi újra elolvasta a levelet, és gondolkozott rajta. Hátha mégsem egyszerű zsarolás? Az idő körülbelül megfelel... Meg kellene tudni, hogy mi lett a szegény Linával? Igazán nem járja, hogy eddig sem érdeklődött. Emlékezett Linára; jó és okos lány volt... Nem közönyösségből nem válaszolt neki, hanem – tudja Isten – lustaságból – kábultságból – ekkor nem tudott másra gondolni, mint a feleségére... Nem mintha elhatározta volna, hogy nem felel – hanem nem tudta elhatározni, hogy felel...

De most...

Milyen különös, új érzés lenne, valóban, ha neki fia volna...

Egynéhány nap mulva már egy elsőosztályú gyorsvonati kocsin érte Vitányit a dél. Felcsapta elegáns útisapkáját, egy pillantást vetett bőrröndjére s a kis bőrtáskára, melyben úti borotválkozó- és piperekészlete volt, s átment az étkező-kocsiba. A legjobb bort rendelte az ebédhez és nézte a földeket, falvakat, melyek az ablak mellett elsuhantak. Milyen idegen világ! Úgy alszik itt az élet, mint valami óriás anyaméhben, halkán készíti ki és adja ki magából az emberanyagot s talán csak a fővárosba érkezés az igazi megszületés...

Alig végezte be a feketekávéját, mikor át kellett szállni a sóti vicinálisra. Alkonyodott. A vicinális tetején súlyos léptek kopogtak, az olajmécs kupakja fölcsapódott, piszkos, pislogó láng szállott az üvegfészekbe. A tájra, mintha ködfüggönyök ereszkedtek volna. Vitányi kényszerült félretenni az újságjait, mert az olajmécs világánál lehetetlen volt az olvasás. Künn enyhe dombok húzódtak, aztán megint síkság, nádat égettek valahol, olyan volt a táj, halványpiros füstben, mint egy moztúzvész. Vitányinak valóban élményei voltak, úgy érezte, hogy ez az utazás összefügg életével, hogy mozog, hogy az ismeretlenbe megy: amit már nem érzett, ördög tudja, mikor. Leverte finom szivarja hamuját a kocsiaablakra erősített hamutartóba. Más útjain az ismert nagy hotelok várták, bejárta már az egész Európát; hiába mozdult akármerre, semmi lényeges nem történt, az élete nem jutott előbbre soha... Egy zugocskája volt a nagy világnak, amely még új benyomásokat tudott neki adni: a hazája.

Lina halálát tudta már (értesítette magát a sóti hatósággal); azt is megtudta, néhány kérdés után, – mert Sóton ugyan ismert mindenki mindenkit, – hogy a fiú egy cisztercita tanár gondjai alatt áll, akiről azt hiszik, hogy az apja. Azt is hallotta, hogy milyen derék fiú, a gimnázium büszkesége; még azt is, hogy Pistának hívják, amin Vitányi jóindulatú maliciával nevetett magában.

– Azt írta, hogy Vilmos. Bizonyára ennyire igaz a levelének a többi része is. Ki hiszi el, hogy akkor ennyi ideig nem adott volna életjelet? Annyi baj legyen! nem pályázom önmagam előtt az apai babérra. Ki tudja? talán még feszélyezne is... Ne fiam legyen, hanem homunkuluszom; én majd leszek a Mefisztofelesze. Cisztercita tanár nevelte? annál jobb. Egy jó, ártatlan vidéki fiúcska, abban a korban, amikor épen az életre-lázadás esedékes. Mindenhova elviszem, mindent megismertetek vele: valóságos pszichológiai kísérlet lesz. Aztán majd megírom...

Délelőtt (a rossz szállodában álmatlanul eltöltött éj után) fölkereste a fiút a gimnáziumban. A nagy folyosói zsbongásban odavezettette őt magához:

– Örülök, hogy láthatom, fiam – mondta, külön kiélvezve a »fiam« szó pózát. – Az édesanyjának nagyon jó barátja voltam...

Aztán Lináról kérdezősködött, a fiú viszonyairól, Pista, aki nem tudta kivel áll szemben, elfogultan felelt. Végre azt kérdezte meg Vitányi, hogy mikor beszélhet Timárral?

Timárnak órái voltak, és Vitányi elhatározta, hogy délután fogja fölkeresni. Ebédjét befejezve sietett a rendházba. A régi, klastromi falak egészen más benyomást tettek most rá, a csöndben, mint reggel, az iskola zsibajában. Megszokott fölényével ment az ájtatos folyosókon, de egyúttal valami különös érdeklődéssel is, mert hallatlanul imponált neki minden, ami régi volt és katolikus. Művészi érzékét teljesen kielégítette az egyszerű és vallásos hangulat, és bizonyos büszkeséget érzett a modern demokrácia vívmányain, hogy ő, a kaftános zsidók maradéka, így megy keresztül ezeken a folyosókon, nem mint megvetett sárgafoltos, hanem mint úr, mint érdeklődő, előkelő idegen, aki talán jobban érti és érzi ezeknek a falaknak szépségét, hangulatát, mint az együgyű papok, akik köztük laknak. Renanra, Anatole Francera gondolt, és elhatározta, hogy legközelebb az egyházatyákat fogja olvasni, és - találmra jutott eszébe ez a név - Loyola szent Ignác műveit. A világnézete a kaputól a Timár Virgil cellaajtáig nagy változáson ment keresztül: meggyőződött, hogy csak szorosan katolikus elvek szerint lehet igazán művészi életet élni. Elhatározta, hogy olyan nagy, szigorú vasfeszületet fog beszerezni a lakása halljába, mint amilyent itt, a ciszterciek folyosóján látott.

-83-

Timár Virgil éppen nyugodtan olvasott szobájában. A »jubileuma« nagy változásokat idézett benne elő. A szeretetnyilvánítások, amelyekkel minden oldalról elhalmozták, megszegyenítették, de jól estek neki; valami nagy megnyugvást öntöttek bele önmaga iránt; és, ami fő, a »fia« szeretetéről is megnyugodott végre. Erőt adott ez neki, hosszú idők óta először önmagába nézni és leszámolni önmagával; látta életét, értékét és érezni merte, hogy eddig van, s nem tovább. Nyugodtan konstataulta a tényeket. Úgy érezte, keresztüljutott életének Királyhágóján, és minden zökkenőn. Most már lejtőn lefelé vezetett az útja; de könnyű és csöndes út lesz az ezentúl, azt hitte, mint a szekér útja sima és alkonyi lejtőn. Pista felnő és meghiggad lassankint, a gyermekes dacoskodás, fejlődő korának öntudatlan idegességei, a kegyetlen és tekintet nélküli forradalmárkodás, mindjobban elmaradnak, a munka és az élet komolysága lesznek úrrá rajta, nem fogja kínozni már, csupa állandó és biztos öröm lesz. Ennek a szeretetnek a légkörében lesz majd ereje az öregséghez, s talán munkához is; megnyugodva, már megint kezdték érdekelni őt olvasmányai; régi kedves könyveit vette elő újra; s már-már az a merész gondolata támadt, hogy megvalósítja egy ifjúkori tervét, és hozzáfog szent Ágoston Vallomásainak, ennek a legmélyebb kedvességű könyvnek lefordításához.

-84-

Most is a Vallomásokat lapozgatta, és gondolatai Pistára terelődtek. Amint Ágoston ifjúságáról olvasott, mohóságáról a tanulmányokban, a kételyekről, melyeken keresztülment, a nagy, szofisztikus töprengésekről, az észnek e kicsapongásairól, az eretnokség tévedéseiről, s a nagy, csillapíthatatlan vágyról az Igazság után, egyre jobban Pista alakja rajzolódott a szemei elé. Eszébe jutott, hogy hajdan Tertullianhoz hasonlította őt.

- Nem Tertullian, hanem Ágoston - mondotta magában. Igen, Ágoston is ilyen lehetett, ez a tüzes, lelkes, élénkszemű, afrikai ifjú. Ugyanaz a mohóság van benne, és Pistának is talán keresztül kell menni gondolatban minden veszedelmen, ismerni minden rosszat, mielőtt a jót választhatná, úgy mint Ágostonnak... talán így is jó ez. És ki tudja, hátha Pistából az új Ágoston lesz, egy modern és hatalmas Szellem, aki visszaadja az Egyháznak régi uralmát a szellemeken...

A kopogásra Timár fölrezzent, és szinte megijedt, mikor az ismeretlen, nagyon is keleti, négerzsidó vonású, keresett modernséggel öltözött kis, finom úriembert belépni látta. Valami egész idegenség jött vele a szobájába: mit akarhat önála ez az úr? Vitányi parfümös volt, halkan beszélt, túlzott udvariassággal, a snobságnak egész légkörét hozta magával. A szerzetes ösztönösen ellenséget érzett benne. Az a különös illúziója támadt, minthogyha a jövetelét egy perccel előre megsejtette volna, minthogyha épen az imént egész világosan arra gondolt volna, hogy most, hogy végre nyugalom szállt az életére, hogy végre nyugodt ábrándokba és tervekbe kezd merülni: most, ebben a pillanatban fog jönni valami, ami megint, kegyetlen kizavarja. És ekkor hallatszott a kopogás.

-85-

Idegenül, kissé félénken nézett a látogatóra. Vitányi minden feszélyezettség nélkül nyílt kíváncsisággal vizsgálta a szobát.

- Bocsásson meg, főtisztelendő atyám - mondta - hogy cellájának boldogságában zavarom. Jól tudom, hogy a cellák boldogsága a magány, és hogy nincs oka atyaságodnak, hogy látogatásomon örüljön, amikor - itt gyors pillantást vetett az asztalon heverő könyvre, és a finom ironia mosolyával, titkos, élvező büszkeséggel hullatva ki fogai közül a latin nevet, fejezte be: - amikor Augustinus olvasásában háborítom.

Timáron kényelmetlen érzés futott végig, amint a nagy egyházatyá nevé bizonyos mondain fölényel hallotta kiejteni. Sietett vendége elé tolni maradék »jubileumi« szivarainak ládikóját (ő maga nem dohányzott), és megkérdezni, miben lehetne szolgálatjára?

- Tulajdonképen, hogy ezt elmondjam - mosolygott Vitányi - ahhoz olyanféle leleplezéseket kell tennem magamról, hogy gyónásnak is beillenek; de hiszen a főtisztelendő atya fülei edzve vannak a gyónásokhoz.

-86-

A »főtisztelendő atya« megszólítás is - melyet az újságíró látható önelégültséggel ismételt - kellemetlenül érintette Timárt. (Rendesen csak tanár úrnak szokták szólítani.) Még kellemetlenebb volt a gyónás szentségének emlegetése ilyen frivol hangon. Virgil idegesen és rosszat sejtve várakozott.

- Nihil errare non est humanum - kezdte megint az író finom éllel - és atyaságod

jobban tudja, mint én, hogy maga a nagy hippoi püspök is világi tévelygésekben töltötte a fiatalságát. Krisztus is megbocsátott a házasságtörő asszonynak; és ki lehet egészen bizonyos közülünk, hogy valahol nem sír utána egy Adeodatus?

Vitányi szemmeláthatólag büszke volt patológiai tudására, mely különben kizárólag az Augustinus életéből vett pikáns mozzanatokra szorítkozott. De őszintén meg volt győződve, hogy ez a legérdekesebb, ez az egyetlen érdekes az egész Augustinusban, ez az, ami a többinek is, mindennek az igazi kulcsa; s e meggyőződés nagy fölényt adott neki. – Timár azonban egészen különösen érezte magát, amint látogatója az Ágoston törvénytelen fiára tett célzást, és ilyen könnyed tónusban vetette föl a tudattalan apaság súlyos erkölcsi problémáját; különösen megbotránkoztatta őt az a többes szám, amivel az idegen finoman mintegy őt is cinkosává tette s ami ellen nem tudott hogyan védekezni. Azonkívül az Adeodatus említése valahogyan Pistát juttatta eszébe; az a határozatlan érzése támadt, hogy a vendég mondandója valamikép rája vonatkozik, s ez tökéletesen zavartá tette s baljós sejtelmekkel töltötte meg.

-87-

– Az én Adeodatusom – folytatta Vitányi – ha a jelek nem csalnak, egy szerény kis diák, aki atyaságod különös oltalma alatt áll. Persze úgy-e, a jelek csalhatnak, mert *pater semper incertus*; nekem egy nő írt a dologról, egy fiatalkori bűnöm azok közül, amikre mi, világ gyermekei, fehér fejjel is szívesen emlékezünk – és mosolyogva tette hozzá: – *ecce homo*. Egy *lasciva puella* – folytatta – akiből bűnbánó Magdolna lett; legalább a levélben, a halála előtt, ezt a szerepet vette föl; nagy hajlama volt szegénykének a színészetre. Nos, igaz úgy-e, hogy *mors veridica*, de *mulier mendax*: a halál igazmondó, de az asszony még a halálos ágyon is hazudik; ha miniszter barátja is lett volna a szegény Linának, talán nem én volnék ma a kis Vilmos papája – mondta elnéző megértéssel. – De hát mit tegyünk, úgy-e? vén szívünk gyermeket kíván; és ha nem áldott meg a sors törvényes magzattal, *quem nuptiae demonstrant*, készek vagyunk csalni és csalatni magunkat. Egyébként mely törvényes fészek is immunis, úgy-e, kakuktojásoktól? *amor vult decipi*...

Kifogyhatatlan szellemességgel beszélt, s külön hatásra számított a stilszerű latin mondásokkal, melyeket még az álmatlan szállodai éjen keresgetett össze emlékezetéből. Timárnak hangosan dobogott a szíve; érezte, hogy élete legnagyobb megpróbáltatása érkezett el: lelkének gyermekét akarják elragadni tőle. Semmi más gondolat vagy érzés nem volt agyában; egész lényé valami ideges készenlétbe gyülemlett, mint a vadállaté, akinek kölykét fenyegetik. Egyetlen pontra irányzódott az egész figyelme: arra, hogy az idegen maga sem állítja határozottan apaságát; ezen a ponton érezte leginkább védhetőnek ügyét. És el volt szánva, hogy a végletekig védi. Neki csak több köze van ahhoz a gyermekhez, akit ő nevelt, akinek minden gondolatát, minden lelkirezdülését jól ismerte, mint ennek az ellenszenves ismeretlennek? Fölháborította az a *nonchalance*, amellyel az ujságíró beszélt: önkénytelen kiérezte, hogy annál csak múló szeszélyről van szó ott, ahol neki minden öröme áll kockán.

-88-

– Ha nem csalódom, a kis Vágner Pistáról van szó? – mondta végre összeszedve minden nyugodtságát.

– Eltalálta főtisztelendőséged.

– A fiú neveltetéséről teljesen gondoskodva van – kezdte a tanár. – Egy jómódú és jóérzésű familiánál helyeztem el, Bögözi ügyvédéknél, akik nagyon szeretik és a saját gyermekükként viselnek gondot rá. A tanulmányaira én magam ügyelek föl, és mondhatom, hogy a fiú mindenképen biztatón fejlődik és a legnagyobb reményekre jogosít.

Az ujságíró könnyedén meghajlott.

– Hálás vagyok atyaságodnak igazi keresztényi gondoskodásáért. Örülök egyúttal, hogy ezt a súlyos terhet mostantól kezdve levehetem a vállairól. Évekkel ezelőtt kellett volna tennem: de ki teheti közülünk azt, amit kellene? *Videmus meliora*... Nők, betegség, a fórum ügyei, nem engedték eddig azt, hogy atya legyek. Boldog a klastrom, *procul negotiis*. A fiúcskának mindenesetre nagy előnyére válik, hogy ilyen kitűnő kezekben, s a nagyhírnevű szerzetesiskola légkörében nevelkedhetett. De hátra van még a *schola vitae*; s ebben talán szerénység nélkül tarthatom magam jobb mesternek, mint az ájtatos atyák. Akarva-nemakarva, a mesterségem hozza ezt magával, ott élek, úgy-e, az élet közepén: *in medias res* vezethetem az alumnusomat. Nekem már kálvária: neki reveláció lesz...

-89-

Virgil kínos érzéssel hallgatta; félnék, félszeg lényének akarata ellen is imponált a tapasztalt és fölényes világfi, akinek az idegen mutatkozott. Az az óhatatlan skrupulusa támadt: nem jobb nevelő-e a világra csakugyan ez a művelt író, ez az előkelő és elegáns ember, mint ő, a járatlan és elvonult szerzetes? van-e joga a magányos ember szentimentális önzéséért visszatartani ettől az apától a fiút – és az egész világtól, ami Pesten rá vár, és ami az ő mohó fiatal lelkének oly sokat jelenthet? És nem kell-e, mint Ágostonnak, az ő »fiának« is megúszni a világ kísértéseit? Nem így van-e rendelve?

De skrupulusa csak egy pillanatig tartott. Igazán ez az úr lenne az ő Pistájának atyja? Hiszen maga sem állítja ezt bizonyossággal. És ha nem így lenne: odaadná-e ő az ő gyermekét akármilyen művelt és előkelő idegennek?

– Tetszett már látni a fiút? – kérdezte. – Természetesen sok függ attól... sokat lehet következtetni a vonásokból...

– Sajnos, semmit; a fiú egészen az anyjára üt: *filius matris* at. Láttam, beszéltem vele; kedves, okos fiúcskának látszik: nem hasonlít hozzám, hálsten, csöppet se...

-90-

- Eszerint hát először is... először is meg kellene bizonyosodni arról, hogy...

Vitányi mosolygott.

- Mi célból? Bevallom atyaságodnak, nem óhajtom elveszteni ezt az illuziót. Az a bölcs ember, aki nem keresi a bizonyosságot. Úgyis megkapjuk, úgy-e, a napi adagot. A szegény Lina megható levelét is kezdte már kommentálni a valóság. Azt írta szegényke, hogy a fiát a nevről Vilmosnak nevezte; most úgy-e kiderül, hogy Pista a neve? Hát ha ez a kommentár így tovább folytatódik...

Timár úgy érezte, mintha az ítélet szavait hallaná. Most már értett mindent; rájött az összefüggésre. Az arca elsápadt.

- De hiszen - rebegte - de hiszen az anyakönyvben tényleg Vilmos áll...

Az író újra mosolygott, fölényes szépséggel.

- Olyan mindegy az... Akármilyen állna az anyakönyvben, nekem mégis csak a Vilmost írta volna...

Timár azonban szinte megsemmisülve ült a székében. A névkérdés úgy hatott rá, mint egy lesújtó, végleges bizonyosság. Mindent összevéve, nem kételkedett többé, hogy valóban ez az úr az ő fiának az apja.

- Vilmos! - ismételte, és merőn, gyámoltalan nézte az idegent. - Vilmos, ez... ez a név...

- Ez az én nevem, Vitányi Vilmos vagyok - sietett felvilágosítani az író, a hiúság kellemes izgalmával: milyen hatása lesz a papi fülekben az ő jól ismert nevének? - Főtisztelendőséged bizonytalannal nem értette a bemutatkozásakor...

-91-

A név hatása csakugyan rendkívüli volt. Timár agyában mintha pokoli világosságot gyújtottak volna ki. Minden meg volt magyarázva, ami Pista jellemében csodálatosnak vagy aggasztónak tűnhetett föl eddig. Az ellenmondások egyszerre meglepő egységben tűntek föl. A gyermek eszének élénksége, fogékonysága a könnyű ötletek iránt, egész gondolkodásának forradalmi hajlama, mely annyira kirítt a környezetében, egy-egy mozdulat, egy-egy hanglejtés, mely távol keleti rokonságra vallott, ajkának kissé megduzzadt hajlása, szemének különös csillogása, mind, mind az az izgató idegenség, amely sokszor bántotta és mégis vonzotta őt a fiúban! most mind gazdát kapott. Semmi kétség benne: Vitányi az apja. És Timár visszaemlékezett, milyen élvezettel olvasta a fiú a Vitányi hirhedt kötetét, hogy védelmezte az író cinizmusát az ő papi megbotránkozása ellen. Ó igen, Vitányi az apja, az az ember, akinek világnézete, modora, felületessége, egész testi és lelki mivolta ellen minden jámborsága, vallásos meggyőződése, kiirthatatlan faji érzése, komoly tudása és becsületes magyarsága a lehangosabban tiltakoznak: ennek az embernek ágyékából fakadt az ő fia! És minden ellenszenv dacára érezte, hogy a fiút mégis épen így szereti, így ahogyan van, ezzel a fajkeveredéssel, mindazokkal a tulajdonságokkal, amiket ettől az embertől örökölt, amiket ő folyton korholt és nyesegetett benne, de amik nélkül - most ébredt igazán tudatára ennek - Pista mégsem lenne az a fiú, aki így egyetlen, akit ő, mondok, épen így szeretett: nem lenne más, mint a ciszterciáknak egy eszes és jámbor növendéke, amilyent az ősi gimnázium már annyit produkált...

-92-

Vitányi mohó szemmel figyelte a hatást, melyet nevének említése a szerzetesre tett. Alig tudta eltitkolni belső örömét és gúnyos elégtételt, mikor a jámbor tudós megdöbbenését és csodálkozását látta; - hogyné döbbenne meg szegény, mikor ővele, a híres Vitányival, a progresszív, szabadkőműves íróval, a klerikális lapok örökös céltáblájával, áll egyszerre szemben! és hogyné csodálkozna, mikor Vitányi, a kikiáltott »zsidó« ujságíró, jártasabb az egyháztörténet neveiben és a latin idézetekben, mint talán maga a derék papocská; ez bizonyonlan imponálhat neki. De elsősorban a szerzetes megbotránkozásán mulatott: valószínűleg nehéz szívvel adja oda az egyház egy ilyen kis elbutított báránkját (mint amilyennek Pistát gondolta) egy Vitányi-fajta hirhedt istentelen keze alá.

Ki is fejezte ezt.

- Atyaságod bizonyonlan megborzad a nevről és arra gondol, hogy szép kis erkölcsöt fog tanulni egy ilyen elhíresztelt ember házában egy jámbor keresztény fiúcska. De talán szabad avval dicsekednem, hogy nem vagyok oly rossz, mint a hírem; még a vallási orthodoxiáját sem fenyegeti nálam semmi veszély a fiúcskának. Én mindig nagy megértéssel és csodálattal adóztam a vallási orthodoxia szépségének; s igazi orthodoxia nincs is ma, csak a katolicizmusban, - mint Chesterton is mondja - atyaságod ismeri Chestertont, a nagy neokatholikust. Minket, zszurnalistákat a »tekintélyek aláadásával« szoktak vádolni, de én már vénülök, és ha esztétikai ízlésem nem látná a szépet az orthodoxiában, a saját érdekem tartana vissza attól, hogy fiamban a tekintélyek tiszteletét rontsam, mert, úgy-e, auctoritas apex senectutis? De higgye el atyaságod, nincsen emberfajta, amelynek annyi tehetsége volna a vallási misztikum megértéséhez és élvezéséhez, mint a művész-íróféle: hisz a művészet maga voltaképpen egy verdrángolt vallás... valamint a vallás verdrángolt nemi ösztön... De főtisztelendőséged, úgy látszik, még mindig bizonyos ellenszenvvel viseltetik a proppozíció iránt: mintha féltene tőlem a kis fiút: hát igazán olyan veszedelmes volnék én apának? Higgye el, kedves főtisztelendő úr - mosolygott - én meg tudom érteni hogy nehéz szívvel adja vissza egy ilyen tékozló apának neveltjét... aki hosszú évek alatt a szívéhez nőtt... ez az érzés csak díszére válik pedagógusi lelkiismeretességének...

-93-

Timár Virgil eközben úgy ült ott, mint a páciens a fogorvosi székben: mint akinek lelkén hajtják végre a legválogatottabb műtéteket. Teljesen ki volt szolgáltatva kínzójának és

mindjobban elárulta magát. Nem tudott többé uralkodni érzésein; a szeme lassankint könnyektől lett homályos és végre a gyenge, meleg szó is a nyelvére buggyant:

- Megvallom... valóban nehéz szívvel válok meg tőle... nagyon is hozzánőtt a szívemhez... és hogyha lehetne...

A hangja remegett és elakadt. Az író éles szeme most már teljességgel a lelkébe látott és gúnyosan kommentálta magában, amit ott látott: kapott a megfigyelésén, mint egy pikáns freudi eseten. »Hiszen ez a pap szerelmes abba a fiúba« - gondolta és tetszett neki ez a gondolat. - »Ez a szerzetesi tisztaság« - vigyorgott magában.

-94-

- Megértem ezt, - mondta - teljesen megértem. Főtisztelendő atyám olyan szent hírben áll! Egy élet asszony nélkül, minden nélkül, ami nekünk, világi bűnösöknek elviselhetővé teszi ezt a nyomorúságot... A jó pedagógust mindenért kárpótolja egy fiúcska hálás szeretete; nála minden pedagógiai érzéské szublimálódik - ami a világ gonosz fiaiban durva testiségek alakját ölténé... Bevallom, hogy én irigylem atyaságodat: a jobbik részt választotta, a Platon »eros ouranios«-át - míg mi az asszony földi bilincseiben senyvedünk. - Ah, az asszony! la femme, enfant malade et douze fois impur... Higyje el főtisztelendőséged a jobbik részt választotta! én némi authenticitással beszélhetek erről...

Timár előtt mintha örvények nyíltak volna föl; most először látta - más szemével - ilyen rettenetes világításban az életét; mintha sárral dobáltak volna mindent, ami kedves és szent neki; egyetlen vágya lett, hogy megszabadítsa önmagát és Pistát ettől a borzasztó szuppozíciótól. Mert úgy érezte, hogy Pistát épenúgy beszennyezik az idegen szavai, mint őt magát. Vitányi beszédéből különös perverz jóakarata áradt; sajnálta, hogy ezt a »phaidrosi idillt« megzavarta; sőt sejtetni engedte, hogy ő »rá hagyja magát beszélni« a visszavonulásra: ő elvégre is a legjobb esetben, csak egy apa - aki maga se tudja igazán, apa-e?

- Azt hiszem különben, az apáknak van a legkevesebb joguk a gyermekekhez - mondta. - Még sohasem láttam apát, aki a fiát megértette volna. Mi szegény csacsi apák talán nem is cselekedhetünk helyesebben gyermekünk javára, mint ha iparkodunk egészen eltűnni az életéből...

-95-

De Timár magához tért és megerősítette magát. Úgy érezte, hogy csak egy út van előtte, a lemondás útja; hogy azok után, amik elhangzottak, nem ragaszkodhatik többé a fiúhoz, anélkül, hogy őt is, magát is ne kompromittálja. Hősi elszántsággal tette azt, amit kötelességének látott: észrevétlenül fölszárította hivatlan könnyeit, s törekedett elpalástolni hangja remegését.

- Én nem vagyok ebben a nézetben. A természet kapcsa szent kötelék, s az Ur úgy rendelte, hogy a fiú kövesse atyját és engedelmessédjék neki.

- Ó, de ha az atya ilyen vén bűnös, mint magam...

- A fiúnak nem szabad meglátni az apja hibáit... A fiú eltakarja atyja meztelenségét, mint Noé gyermeke...

- Higyje el, kedves tisztelendő uram, egy jóra való fiatalembernek kedvesebb mulatsága is lehet, mint egy vénember meztelenségeit takargatni... Kivált, ha még semmi se biztosíthatja, hogy az, aki apjának mondja magát, nem csak ál-apa-e? A természet köteléke, sajnos, egészen láthatatlan a földi szemeknek... Tudja mit, kedves tisztelendő atyám, én azt hiszem, hogy gazda nélkül számolunk, mikor azt, akit legközelebről érdekel a dolog, akinek a sorsáról van itt szó, meg se kérdezzük. A fiú elvégre már önálló egyéniség és akarat; mi pedig, bizony csak vén majmok vagyunk... Beszéljünk talán első sorban a fiúcskával... tegyük az ügyet függővé az ő döntésétől...

-96-

Megnyugszik ebben atyaságod? Elvégre neki legtermészetesebb joga van arra, hogy beavassuk...

Lett volna szó akárki egyébről, Timárnak minden érzése tiltakozott volna e »beavatás« ellen. Hogy a fiúval anyja előéletéről tárgyaljanak; hogy a fiú ilyen módon mintegy válogathasson az »apák« között: ez a cisztercita pedagógia minden elvével a legélesebben ellenkezett; s Timárban azonkívül ösztönszerű ízlés is lázadt ellene: mindig óvatosan kerülte Pistával e kényes témákról beszélni. De épen Pistával szemben a pedagógiai aggályok keveset számítottak: Pista lassankint oly fölényessé vált, annyira magához ragadott minden szellemi uralmat vén mestere fölött, s kettejük közt a bizalmasságnak oly mértéke fejlett ki, - különben is a fiú oly bátor, nyílt és elfogulatlan intelligenciának bizonyult, - hogy Timárt már csak túlzott, klastromi szemérme tarthatta vissza, bármely témát előhozni. E leküzdhetetlen szemérem gátlásán segítette most túl az ujságíró. Különben nagyon érezte, hogy akármilyen állást foglalna el most ő, végső fórumon mégis csak a fiú akarata maradna a döntő: Pista egyáltalán nem olyan egyéniség volt már, akinek életét akarata ellenére lehetett volna rendezgetni. S Timárban a titkos önzés gerjedezett: a fiú döntése mégis az ő javára fog szólni; így mentheti meg magának a »lelke gyermekét«!

Az ujságíró indítványára (aki másnap már vissza óhajtott utazni, esetleg a fiút is magával vinni) azonnal Bögöziékhez siettek. Fényes koranyári délután volt; a kisváros fölül most oszladozott az emésztés lanyha álmodása; öt óra; a főutcán egy-egy úrimama lejtett ki vizitre leányaival. Timár hallgatva ment a folyton fecsegő ujságíró mellett, aki élvezte és bírálta a csöndöt, mint egy szenzációt, a templomtorony zengő óraütését, a széles napkévét, melyek elfeküdtek a takaros kis házak falain, a hepehupás kövezetből előmeztelenkedő sarakat, a

-97-

vidékiek eleganciájú járókelőket: cikket ír majd Sótról. Megjelenésük valóságos feltűnés volt a kis pletykafészekben; a korzózók feszülten lesték, hogy mely házba térnek be, aznapi zsúrokon bizonyos, hogy erről tárgyaltak mindenütt.

A Bögöziék tág, derűs udvara. A terrazon vidám társaság. Borízú férfihangok bukkanásai közt lánycsicsérgés könnyű pillangója.

- Bemenjünk? - kérdi a kedves háziasszony.

- Nem, nem, dehogy is, sokkal kellemesebb ittkünn. - A tág verandán ozsonnára van terítve az asztal, kívülről idecsillognak a kert színes üveggömbjei.

- Isten hozta öcsémuramat - mondja az öreg Imre bácsi, nyolcvanon felüli, éperős aggastyán, a nyájas magyar kézzszorításával, akinek szent a vendég, akárki legyen is.

- A gyermekeim - úgy-e milyen nagy gyermekeim vannak? - dicsekszik a derék Bögözi. - Ez is az én kedves gyermekem: - és Pista meghajol...

Két óra tellik el.

A gyermek, akiért az apák versengtek, idegesen járkál a kertben föl s alá. Egy leszakított virágot tépdés a szájában, és észre sem veszi a kis kutyát, aki körülötte szökdel, és hol elül, hol hátul akar a nyakába ugrani.

-98-

Oldalt, a lugasban, egy viruló arcú kis bakfis ül. Lopva követi szemével a fiú minden mozdulatát. Pista azonban férfias akarattal kerüli, hogy arra tekintsen; komolyan megy tovább; gondolkodik.

Egyetlenegy szó van az agyában, egy szó, mely lápisztként égeti velejét, de amelyet büszkén dob ki újra és újra gondolataiból, dacosan vetve olykor hátra fejét.

- Mindegy az. Ember és ember között nincs különbség - akármilyen vér foly az ereiben. Azért így is csak annyit érek!

Fölcsillogott a szeme.

- És nem különb ember-e ő, mint ezek a buták?

Egy széles gesztussal jelezte az egész környezetét. Ezek igazi jó magyar emberek - de, istenem, milyen, milyen buták! A derék Bögözi, akinek élete az apró jogi kérdések és a társaság örömei közt oszlik meg! És a többi mind, a pincéző, kaszinózó urak! Egyetlenegy szélesebb látókörű ember nincsen itt, egyetlenegy modernebb gondolat nem terem! És a tanárai! Sejtelmük sincs a nagy európai Kultúráról! Az egyetlen Timár a kivétel - és föltűnt neki a Timár szelíd arca, szinte gyámoltalan, szinte könyörgő tekintete, amint elbúcsúzott tőle ma délután, amikor ő - (kamaszos komolysággal) - gondolkodási időt kért.

- Fiam, én holnap reggel elutazom: el tudja addig határozni magát? - kérdezte Vitányi. Valami különös, nagyvilági előkelőséget szenvedve, most is magázta a fiát, ami Pistának imponált is nagyon.

-99-

- Kedves fiam, jól gondold meg, hogy mit határozol... én... én persze annak örülnék, ha itt maradnál... ne feledd el, hogy én is... én is apád voltam... - mondta a cisztercita; de ezt nem elég férfiasan mondta; a szeme szinte könnybe lábadt - és Pistának terhére volt ez a nagy szeretet. Nem kellett volna például, hogy Timár ragaszkodjon a vakációi úthoz; mindenáron azt akarta kikötni, hogy Pista ezen a nyáron még minden esetben az övé maradjon - az olasz terv miatt. De mire való ez? Még egy csomó pénz akar rá költeni? Nem elég, hogy eddig kitartották? Az apja, az más, az viheti; és Vitányi csakugyan fel is ajánlotta rögtön, hogy keresztülviszi egész Európán. Papi vezetés alatt utazzon? Elég volt már abból!...

Igaz, igaz. Timár második apja volt; és ő hálás is érte neki nagyon - sohasem fogja elfelejteni - de hát csak nem maradhat örökké hozzákötve a cingulusához? Mi haszna volna ebből Timárnak? - hiszen, ha használhatna neki, kész volna mindent fölládozni érte - és remélte, jön idő, hogy ezt alkalma is lesz megmutatni - de abból, ha most a nyakán marad, semmi haszna, legföljebb gondja lehet... Mindezt nem mondta meg hangosan Timárnak, mert szemérme és büszkesége tiltotta, hogy az érzelmeit így kitárja... de Timárnak ezt tudnia kellene...

Ó igen, ő szereti Timárt, de... mégis csak egy kicsit férfiasabb lehetne... Hiába, látszik: pap; csak szomorúságot okozhatna neki, ha mellette maradna; mert hisz minden szabadabb érzése, beszéde sértené... Még ha hinni tudna, még ha vallásos katolikus lenne ő is... de akiknek az egész világnézetük különbözik!... és ő már nem gyerek, hogy nevelni lehessen... Ah nem, neki más kell: neki szabadság kell és a főváros! És föltűnt előtte Vitányi alakja: milyen más ember az, mint mind, akit eddig látott! Milyen szellemes, milyen művelt, milyen fölényes modorú, elegáns: fővárosi eleganciájú, egy igazi európai ember... és híres ember, híres író azonfelül! Határtalan izgalomban dagadozott lelke arra a gondolatra, hogy ez az ember érte jött, hogy csak egy szót kell kimondania és eléri régi, titkolt vágyát: Budapestre mehet, az életbe, a nagyvilágba és szabad lesz, jóformán a maga embere; mert hisz Vitányinak - kifejtette - nagyon liberális nevelési elvei vannak... És hogy végre egyszer kezében van a sorsa és maga határoz! És mégis - magának sem vallotta be, de titkon jól érezte - valami nagy idegenkedés volt benne attól, hogy elfogadja a Vitányi ajánlatát. Megmozdult benne a gyáva kis fiú, a papok neveltje; valahogyan nem

-100-

rendesnek, kalandnak érezte az egészet; holott mi kaland van abban, hogy a fiú apját kövesse? De Vitányi maga, bármilyen rajongást is költött benne, valamiképen idegen volt neki; sehogy sem tudta őt magában apjának nevezni... egész lelkével még régi környezetében gyökerezett. De a dac nem engedte, hogy ezt az érzését önmagának is bevallja; és főleg a világért sem árulta volna ezt el Timár előtt. Nem, nem, egész büszkesége tiltakozott az ellen, hogy környezete hatással legyen rá. Sőt mikor Timár meghívta őt, jöjjön este hozzá és beszéljék meg együtt az elhatározását, kereken nemet mondott.

- Magam akarok határozni.

-101-

Egy kissé nyersen mondta ezt, a fiatalember dacával, aki végre felnőttnek akarja tudni magát. Jól látta szavainak hatását, jól látta, mily rosszul esik mesterének, hogy legkedvesebb tanítványa életének e fordulópontján az ő bizalmas tanácsát még csak nem is óhajtja meghallgatni: de gyermeki büszkesége nem engedte, hogy ezt a hatást enyhítse. A szegény Timár elsápadt a nagy keserűségtől; mintha hirtelen tört döftek volna szívébe: hát ilyen kevés lelki kapcsolata van neki gyermekével? További kínok eltűntek a fiú szeme elől; Pista Vitányit kísérte haza hoteléig, s nem sejtette Timár kálváriáját: mily üresség szakadt öreg Virgilére, amint kilépett a kedves ház küszöbén. Sajat harcának volt ő hadvezére; s nem törődhetett a sebesültekkel.

Virgil maga maradt, s egyszerre megérezte, hogy mindennek vége, hogy életének legszebb éveit a mai naptól fogva fájdalmas emlékekévé válnak.

Ó, igen, minden, ami kedves volt életében, Pista maga, drága, bizalmas gyermeke, csak egy bús emlék már.

Az egész hangulat olyan rideg volt! A vidám vidéki utca is elborult, hirtelen szélroham lopózott a nyárba, a templom előtt s a rendház töltésén sárga levelek söprődtek a porral, mintha őszt volna már. Emlékezett, hogy erre vitte őt először magához azon az estén, mikor Lina meghalt: minden utca, minden forduló, az egész városka az ő emlékével volt telítve. Igen, igen, érezte most Timár, hogy ez nem tarthatott örökké, hogy ez az élet elmúlásra volt ítélve, és mentette magában a fiút: hiszen természetes, hogy szabadságot akar, hogy nem érti meg a vén pap érzelmeit... Titkon talán most is azt remélte, hogy Pista döntése az ő kívánsága szerint fog történni; de éppen azért, valami babonából, iparkodott különös jelentőséget tulajdonítani a gyermek hideg és visszautasító magatartásának, iparkodott beleélni magát abba a gondolatba, hogy Pista mégis csak elválik tőle: és legjobban megrémítette és gyötörte talán az az érzés, hogy lelke mélyén, akármit csinál is, azért ott zsidong elfojtottan a reménység, kínosza és fárasztva mint valami nyugtalan viszketés, mely nem hagyja bánatát leülledni. Csak legalább tudná, ismerné a fiú gondolatait, csak legalább a lelkébe látna! csak legalább beszélhetne vele bizalmasan!... ez a hideg, ellenséges bizalmatlanság a leggyötrőbb! ez az ő nagy bizonytalansága!... ah milyen rideg, magányos este s álmatlan éj vár rá!...

-102-

Pista azonban Vitányit kísérte haza hoteléig s egy másik arc fedte el gondolataiban bús Virgilének arcát, amint izgatottan járta a nagy kert: a Szádi Márké, aki szembejött vele, mikor hazafordult (már tudott a fiú életének új fordulatáról, mert Bögözi megvitte hírét a klastromba). Dühhel és szégyennel gondolt Pista erre a találkozásra is: a szerzetesen látta a mesterséges megbotránkozást, hogy ilyen kölyökre rábizzák saját sorsa intését:

- Határozta-e már?

Fülébe csengett az édeskés szent hang, amely megpróbálta befolyásolni őt:

- Fiam, ne feledd el, hogy te kétes környezetben nőttél; de az Isten kiragadott onnan s jó kertbe ültetett. Maradj mindig hű fia az egyháznak s ne hagyd magad kicsaltni a világ útjaira...

-103-

- Az apám akarja, hogy vele menjek...

- Nem a földi apát kell követnünk, hanem a Mennyeit. A földi apa csak testi életünkről gondoskodik... Ne feledd, hogy rossz magvak vannak benned s Timár tanár úr is elkényeztetett...

Rossz magvak őbenne? És mi az a »kétes környezet«, amiben állítólag felnőtt? Egyszerre megértette, hogy anyjára és törvénytelen származására célzott a tanár, s arca vérbe borult. S mi joga szólítja őt Szádi te-tu szóval? Ilyen nagy diákokat már nem szokás tegezni... Vitányi nem tegezi - pedig talán több joggal tehetné...

S így járt Pista föl-alá a kertben, dacosan, egy letépett virágot rágva a szájában s a Szabadság, a Főváros és a nagy Élet gondolatait lengetve agyában, fiatalsága szelében, mint egy lobogót. Az alkonyi nap megint kisütött egy percre, rögtön megint nyár volt, a fák csúcsai aranyosak, hosszú árnyékot vetett a ház a rózsaaágyakra. Pista fejében Ady-versek jártak, melyeket nagy örömmel és lelkesedéssel olvasott akkortájt, az Élet és a Város vágyának himnuszai.

A kislány a lugasból nézte, nézte Pistát, de hiába várta, hogy Pista felé néz. »Nem, nem, azért sem« - gondolta Pista s az az aggodalmasan égő tekintet, melyet látatlan is folyton magán érezett, egy okkal több volt neki, hogy dacát növelje. Türelmetlen volt, szerette volna eltépni a láthatatlan szálakat, amelyek megbénítják és visszatartani akarják; úgy érezte, hogy összeesküvés van körülötte, hogy a kislány szövetségese Timárnak, holott nagyon jól tudta, hogy

-104-

azelőtt titkos féltékenység volt közöttük. Szabadsága ellen irányuló merényletnek érezte ezt a néma szövetséget.

- Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Minden szeretetet gyöngeségnek érzett, mely felé irányult, mindenkivel szemben, aki szerette őt, olyan fölényben volt, mely örökre elvette annak minden hatalmát és befolyását. A legkevésbé szép utcán látott nőcske, aki közönnyel nézett rá vagy idegenül, jobban imponált neki, mint a gyönyörű kis Bögözi-lány, aki titokban szerette. Minden szeretet csak dacot ébreszthetett benne, mert magában mégis úgy érezte, hogy a szeretet jogot ad a szeretőnek afölött, akit szeret: és ezt nem tűrhette:

- Senkinek sincs joga hozzám, csak magamnak!

Másodszor formulázta magában szavakkal, és dacos szemét önkénytelen a lugas felé vetette, ahonnan két aggódó nagy leányszem tekintett vissza rá, egy abbahagyott Jókai regény lapjairól, és feszült kérdés és kérés égett bennük:

- Úgy-e nem megy el, Pista, ne menjen el!

- Kis liba! - gondolta Pista elfordulva - nagyon jó kislány, de azért csak liba! - És képzelt Nagy Nők képei lebegtek elébe az alkony rózsaszínű felhőiben, életes Nagy Nőké, amilyeneket eddig csak könyvekből ismert.

Este a verandán. A család a vacsora körül ül. A lámpa éles fénykörrel világítja meg a terített asztalt, nagy éjjeli lepkék vergődnek körülötte, nekiütődnek az üvegnek, az arcoknak, lecsapódnak az abroszra. Kívül tintafekete tengerként zsong a kert, a csönd, a messzeség.

-105-

- Elmenni? - dohog az aggastyán Bögözi. - Már hogyan menne el, dehog is megy el! Úgy-e, hogy nem mégy el, Pista öcsém?

- Nem tudom még, nagyapa.

- Majd adok én te neked elmenni! Dehog is fogsz te elmenni! Ha egyszer mondom, hogy nem fog elmenni! Hogy is lehet ilyet elgondolni?

- Hagyjátok már, apa - szól közbe az ügyvéd Bögözi. - Minek annyi szót fecsérelni erre? Ha itt akar maradni, jól tudja, hogy minálunk otthon van; ha pedig el akar menni, úgy is rendben van, hogy a fiú menjen az apjával...

Az öreg arcából kidagadtak a szemek.

- Az apjával! Hát hogy lehet ilyet mondani már megint? Hát micsoda apa az, aki tizenhét évig nem néz a gyereke után? Nem az apja, punktum! Csak rá kell nézni a mi Pistánkra: becsületes keresztény gyerek az! Hát ki meri mondani, hogy ez a zsidó firkász lenne a mi Pistánknak az apja?

- Nagyapa!

Pista villogó szemekkel, nekitüzesedett arccal nézett az aggastyánnal farkasszemet.

- Nagyapa, ne bántsa az apámat! - Az ügyvéd Bögözi megint közbejött csitítani:

- Apát elragadja a nagy szeretet, és nem gondolja meg, amit mond. Igaz, mi sokat szidtuk a zsidókat, de csak a tisztességtelen zsidókat: azok közt is van tisztességes ember. Ismerek zsidót, akit többre becslök akárhány kereszténynél. Vitányi Vilmos mindenestre kiváló ember, és a szellem kiválósága előtt meg kell hajolni. Azt senkinek sem kell szégyellenie, ha Vitányi az apja...

-106-

- Én csak azt mondom, fiam, ne menj el zsidónak - mondta a jó Bögözi néni, aki éppen most jött be a konyhából. - Nem vagy te azok közé való; mi köztünk vagy te itthon...

- Hagyjátok már - kiáltott az ügyvéd Bögözi, most már ő is türelmetlen hangon. - Pistának van annyi esze, hogy tudja, mi áll érdekében; és hogyha nem tudja, az ő dolga, ő bánja meg később. Bízátok órá, ha már az apja rábízta.

Erre megint az öreg úr kezdett el döbögni. (Pistára minden szavuk mint új szúrás hatott, új ingerlése lázadó kedvének.)

- Az apja rábízta! nevetséges! - kiáltott az aggastyán. - Micsoda apa az, aki rábízta a fiára, elfogadja-e őt apának, vagy sem? Ki hallott már ilyet? Majd adnék én neki, apát választani, - a hátsó felére - hahaha!

- Nem, de igazán, micsoda apa az, aki magázza a fiát - mondta Bögözi néni is.

Pista fölkelt az asztaltól és szó nélkül távozott.

- Hagyjátok - mondta az ügyvéd Bögözi. - A legjobb őt egyedül hagyni most.

És kiloccsantott egy lepkét a borospoharából.

Ugyanekkor; a ciszterciták refektórium. Tamás a halat hordja körül, Timár helye üres.

- Hol van János? - kérdi Lesinszky, aki csökönnyösen civilnevéen hívja kollégáját.

- A szobájába kérte a vacsorát - felel Tamás.

- No, kíváncsi vagyok, itt marad-e a Vágner fiú? - szólt Bogár Szaniszló.

- Majd talán bolond lesz! - mondta Szoboszlai. - Csak nem marad egy unalmas vén pap mellett holtig!

- Találkoztam vele - mondotta Szádi Márk. - Hálátlan fiú; makacsnak látszik és rosszindulatúnak. Mindig mondtam én, hogy nem szabad elkapatni a diákokat...

- Hiába csak, kitör a zsidóvér - kiáltott Lesinszky, beletörölve maszatos ujját a nagy szalvétába. - Menjen, ahová való, Judapestre! - (Osztrákgyűlölete nem akadályozta, hogy meg ne tanuljon egy emlékezetes mondást Bécs magyarfaló polgármesterétől.)

- A mi Virgilünk is lehetne okosabb - mondta Gombos Cirill. - Valljuk meg, ez túlzás volt, amit ő csinált avval a fiúval.

- A szív túlsága tiszteletreméltó - szólt a házfőnök. Tamás somlait töltött (a rend pincéjéből) s még sokáig tárgyalták az eseményeket.

Timár egyedül költötte el a vacsorát. Valami nagy könnyes megnyugvás csitította el az egész lelkét, mikorra hazaért.

- Vége, ennek is vége - mondotta magában. - Most jön az Öregkor... a magányos Öregkor.

Fölcsengette Tamást, s az ablakhoz támaszkodva, szótalán nézte, amint a szolga megterített.

- Isten rendelése - gondolta magában. - Nem maradtam hű az ő utaihoz: földi lényre pazaroltam szeretetemet. Most megtanulom, hogy aki földiekbe veti horgonyát, szelek játéka lesz...

-108-

Künn, a háta mögött, tornyosodott a nyáréji sötétség. A fák idegesen rángottak a szélben. Vak, tömör lombtömegek feketedtek a nagy kert mélyein. Fönn apróra szakadt felhők hajóztak gyorsan, gyorsan a ház mögött, mint egy eltépett levél darabjai.

- El fog menni - gondolta Timár, - már holnap elmegy. - Mert úgy állapotok meg Vitányival, hogy (ha a fiú vele akar menni) utazzon el most mindjárt körülnézni az új világban, ahol ezentúl élni fog; ruháit, holmiját, a staffirungját - ahogy az asszonyok nevezték - majd később utána lehet küldeni, vagy maga visszajön érte, mikor összekészítik. - Lehet, hogy többet alig is látom már - gondolta a tanár.

S a fiúra gondolt, és egy kép volt előtte: elképzelve valami zajos terén a Városnak, száguldó kocsik és autók között, egy lámpa szigetén - ahogy a vidéki ember szemében marad a veszélyes tolongású Város képe - elképzelve ott állni a Fiút, fölszegett fővel és a jövőbe csillogó szemekkel, oda se nézve zajnak és veszélynek, mint egy hódítót. Talán így is van rendén, hogy menjen a fiú a nagy világba, küzdeni, harcolni, és méla öreg nevelője maradjon otthon, meghalni, magányosan. Isten így rendelte. A fiúk elhagyják a várost, amelyben felnőttek, és fölkeresik a Világ kísértéseit; tévelyegnek, botlanak talán, győznek vagy elbuknak, de harcolniok kell. Timár megint Augustinusra gondolt, a bátor harcosra: az sem bútt el ifjúkorában a cellák falai közé, az sem bútt el az Élet elől, hanem megküzdött vele, és többször elbukott: de ismét fölkelte diadalmasan, legyőzte az Életet, és így lehetett a nagy Szent belőle. Mi érdeme van annak, aki nem küzd soha, hanem elrejtőzik az ellenség elől?

-109-

Timár szomorúan fordult el az ablaktól: ő elrejtőzött az ellenség elől! Milyen magányos, küzdéstelen és érdemtelen élete volt neki! Ő sohasem találkozott az Élettel. Az élet csábos pompáira gondolt, melyeket ő már meg nem ismer soha... Ő nem vívta meg csatáját az Asszonnyal. Bevallatlan megbánás ült rajta, valami nagy tökéletlenségét érezte életének: nem, a »fia« ne maradjon ilyen tökéletlen! Nem az a hős, aki nem küzd soha: hanem az, aki győz!

Igen, igen, érezte, hogy így van ez helyesen, hogy ki kell mennie Pistának az életbe, a legvadabb életbe, és megküzdeni élettel, pénzzel, eszmékkal, asszonnyal... És mégis nem tudott szorongás nélkül rágondolni: micsoda karok fogják ölelni, micsoda hálók fogják körülfonni az ő gyermekét! Mint szép síma kígyókat, sejtette az asszonyi karokat kinyúltni a Város tömkelegéből, sejtette a lélekre-testre leső asszonyi szemeket villogni: és titkos féltékenység markolt a szívébe.

De rögtön megint elszégyelte magát. Önmaga előtt szégyelte el magát. Eszébe jutott az az iszonyú, ferde, lealázó, féltékenység, amivel a kis Bögözi-lányra nézett egy időben. És eszébe jutott a mai délután, az a nemkevésbé lealázó pillanat, mikor ugyanezt a kislányt szövetségesének érezte, amint Pistával látta nevetgélni. És megkapta a kislány egy pillantását, és ebből a pillantásból látta, hogy a kislány kiolvassa ezt az érzést szemeiből; és nagyon jól tudta, hogy Pista is kiolvassa. Ó, milyen végtelen megaláztatás volt! De mit bánta ő akkor minden büszkeségét, minden papi és tanári, minden emberi méltóságát! egyetlenegy gondolat volt benne, egyetlenegy érzés, egy félelem: hogy Pista el fogja hagyni örökre! Ó, hogy szégyelte magát, mikor erre gondolt! Milyen megalázás, micsoda fertő, Istenem. Hova sülyed az ember, mihelyt egyszer földiekbe veti szeretete horgát!

-110-

Az egyetlen igaz menedék az Isten. Ő nélküle a szent is hétszer botlik el napjában. Minden földi szeretet csak botlást és bánatot hoz; de minden földi botlás és bánat csak lépcsőfok Őhozzá. Ne sírjon, akit az Úr meglátogatott: mert minden földi veszteség szabadulást jelent, s aki a földet

elveszíti, megnyeri az Urat. És ne essen kétségbe, akit vétkei a földre sújtanak: mert tévelygésünket is az Úr engedi, hogy jobban érezzük gyöngeségünket, s jobban keressük Őt!

Timár leborúlt az imazsámolyra, s lehajtott fejét rányomta polcára, hogy érezte a vékony horgolt terítón át a kemény tölgyfa hidegségét...

Milyen sötét, holdtalan éjszaka volt aznap! És szél fútt, és a sűrű kert ottkűnn zúgott, mint a tenger! Egy-egy szélroham belökődött az ablakon, s jóleső hűvösséggel borzogatta végig a cisztercita tanár rideg fekvőhelyét. Mindig nyitott ablaknál szokott aludni... de most késő éjjel került az álom. Felkőnyökölt a párnán, és kinézett a titokzatos éjbe. Zúgott, zúgott odakűnn a tenger.

-111-

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem Corpora...

Timárnak Vergilius sorai jártak az eszében. Éjszaka: minden elnyugszik,

... pecudes, pictaeque volueres...

csak a szerencsétlen Dido nem alhatik a párnán. Kűnn zúg, zúg a tenger, nagy árbócok feszülnek az égnek, útjára készül a hitetlen trójai...

Ó jaj, nem!... az önkénytelen asszociáció szédítette és megborzasztotta. - Milyen borzasztó szennyes a földiek szerelme!... De nem is igazi szeretet az:

nondum amabam, et amabam amare... amorem amabam... et quaerebam, quid amarem...

idézte magának Augustinust. Még nem szerettem, nem tudtam, hogy mit kell szeretni; és szerettem volna szeretni: a Szerelmet szerettem: kerestem, mit szeressek...

Most következik az igazi, az egyetlen szerelem: az Isten szerelme...

Reggel - a megegyezés szerint - jött Pista Timárhoz. Az arca derűs volt, a hangja örömteli izgalomban. Már határozott... Timárnak meg se dobbant a szíve: amint a kopogást hallotta az ajtón, azonnal, ösztönszerű telepáthiával, tudta, mi következik; - (talán egy pillanatra, tudat alatt még remélt valami váratlan, öröms csalódást, de nagyon jól tudta ugyanakkor, hogy az nem fog jönni); - gépmódra, szenttelen adta át magát sorsának, mint aki már mindennel leszámolt; mintha az elválás már megtörtént volna s ami hátra van, csak érzéstelen formáság volna már; mintha nem is Pista volna az, aki mellette van, csak egy hasonló báb: s az igazi Pista már rég emlék volna...

-112-

Pista teljesen elfogulatlan volt, vidám, és tele a jövő izgalomával. Udvariasan és kedvesen beszélt Timárral mint mindig, de figyelme, minden gondolata egészen másutt volt. Még egyszer találkoztak aznap, a hajóállomáson, mikor Vitányi és Pista elutaztak. Timár megjelent, komolyan és atyailag, minden látható izgalom nélkül, mintha csak egy rendes, szinte köteles aktuson jelennék meg: útrabocsátani az ő neveltjét. Pista - nem hálátlanságból, vagy érzelemhiányból, hanem mert a perc izgalma annyira betöltötte egész gyermekszívét - szinte meg se látta, mint egy megszokott valakit; szórakozottan és türelmetlenül esett át az összes kézcsókokon és kézfogásokon, és gyors léptekkel, hátra sem nézve, sietett föl a hídon a hajóra, Vitányi nyomában. Vitányi affektált idegességgel adta rendeleteit a hordárnak; nemsokára megjelentek a fedélzeten. Bögözíné és a kislány kendőkkel integettek a partról, Pista hajadonfótt, napnakfordult arccal mosolygott vissza rájuk; a haja homlokára csapódott a szélben. Timár megfigyelte, hogy őreá nem nézett.

A TORONY ÁRNYÉKA (LEVÉL AZ ÍRÓHOZ)

-113-

Sokat tünődtem, kihez juttassam e feljegyzéseket és megfigyeléseket. Első naivságomban tudósokhoz akartam fordulni: de hamar eltértem ettől a gondolatától. Magam is egy kissé tudós vagyok; ismerem ezt a bizalmatlan céhet. Ők mereven elzárkóznának attól, hogy történetemet komolyan vegyék. Talán ha tanukat vinnék barátaim közül; figyeltetném velük a tüneményt, lesve, míg nem ismétlődik, talán hónapokig - de ki várhat addig a kedvemért ily lehetetlenségre? S különben is ehhez már nincs időm: az Úr ítelt fölöttem, s megszámlálta óráimat. Dicsértessék az ő neve mindörökké.

Arra is gondoltam, hogy fölöttes egyházi hatóságomnak jelentem az esetet. De itt sem volna kilátásom több rokonszenvre vagy hitelre. Modern papjaink félnek a csodától, és - nagyon érthetően - nincs kedvük az Egyház tekintélyét könnyen hívősséggel kompromittálni. S ha valahogy mégis meggyőződnenek a történetekről, bizonyosan az ördög művének látnák, mint a spiritizmust; hideg és ellenséges szemekkel néznék a különös titkokat. Én pedig érzem, hogy az Isten titkaiból valók ezek is, kinek útjait ember ki nem számíthatja, az Isten rejtelmes Szimbólumaiból, melyekben néha megsejteti velünk a bűnössel együtt az ártatlant is sújtó Végzetet. Boldog aki meg tud nyugodni az Ő akaratában!

-114-

Ilyen gondolatok birtak rá, uram, hogy önhöz forduljak, akinek a hivatása meséket mondani és szimbólumokat föltárni. Az, ami velem történt, nem fogja az emberiség tudásának kincsét

gyarapítani: a tudás kiveti magából az ily történetet és megretten az ily titkok előtt, mintegy érezve, hogy tilosba tévedt. Hadd gyarapodjon hát a meséknek kincse: mert a mese is az Istentől való mint a kinyilatkoztatás; és igazában oly kevés mesét adott az Isten az embernek!

Szép nyárutón érkeztem a szentmártoni rendházba. A rend fogata várt a vasútnál, ahonnan még hosszú kocsitartást kellett megtenni, mert a régi klastrom minden rendes közlekedési vonaltól távol volt. Ide többnyire a beteg vagy kiöregedett rendtagokat küldték, akik már se tanári foglalkozásra, sem plébánia vezetésére nem voltak nagyon alkalmasak; a világ háta mögött, de az Istenhez közel voltak itt; keresve sem lehetett jobb helyet találni az elmélkedésre. A jó levegő a testet, a magány a lelket könnyítette meg; az egész rendház, nyugalmas és derűs életével, olyan volt a szép hegyek között, mint egy kis szanatórium. Így jöttem ide, betegnek, magam is; bár a táskám mélyén könyveket hoztam, és tudományos jegyzeteket, melyeket e magányban akartam kiegészíteni.

Az alkonyatnak szinte metafizikai nyugalma borult a dombokra, mikor a távolból föltűnt a régi klastrom, III. Béla korbéli épület, különös tornyával, melyet az építők mintha egy helyen hirtelen abbahagytak volna. Az ég csodálatosan mély és kékszürke volt; nagy madarak lassú ívekben keringtek a torony körül. A tücsökzene kábító mélaságába harmonikusan vegyült a kerekék egyhangú zöreje. Előttem a kocsis háta – mint egy gyászhintó kocsisának háta – feketén, komoran himbált szalagos kalapjával. Lassan mentünk, mint egy sötét bárka, nyugalmas tengerzúgás között.

- Istenem, - imádkoztam - ha az az akaratod, hogy utolsó utam legyen ez: megnyugszom.

De egy óra múlva vidám, öreg paparcok közt ültem a nyájas refektóriumban. Régi barátokra találtam közöttük, akikkel éveig éltünk együtt más rendházakban; kifaggattak a társakról, a fiatalokról, fölelevenítették a múlt emlékeit. Majd kimentünk a szép estét élvezni a kertbe, a hold éppen fölkelte; különös fehér tisztaságban nyúltak szét az utak a sötét bokrok közt. A klastrom körvonalai fantasztikusan rajzolódta az égre. Most láttam csak, hogy a tornya egészen külön áll, körül lehet járni; s egyáltalában oly szokatlan formájú volt ez a félbemaradt torony, hogy fölköltötte kíváncsiságomat.

- Ma már semmire sem használjuk - mondta a házfőnök, kérdésemre. - A kertész lomtára és szerszámkamrája van benne. - Egy másik rendtárs pedig - aki magyar filológiával foglalkozott, - megmagyarázta, hogy a régi toronyhoz monda fűződik:

- Egészen olyan monda, mint a Kőműves Kelemenné. Egy fiatal lányt beépítettek a falába elevenen...

Istenem, bizony, milyen kevés mesét adott az embernek! Itt is a Kőműves Kelemenné... De ez is hozzátartozik a hangulathoz. Igazán primitív helyen vagyok, ahol még a mondák is elevenek... Másnap reggel kettős kíváncsisággal léptem ki boltozatos cellából, hogy nappal lássam a különös klastromot, melyben eztán élnem kellett. Sötét folyosókon mentem végig, s szinte elkábultam, amint egyszerre a szabadba értem. Mintha ezer méhraj kavargott volna a napban; s vakított a kék ég, amely szinte betört, beszakadt a kertbe. Messze nyúlt a kert, mint egy zengő virágtenger - milyen nyílt és szabad! - mintha csakugyan az égből lenne folytatása. Sűrű, mézes illat nehezítette a sugarakat; s a nap arany abroszokat terített a gazdag földnek fölvirágozott asztalára. A fantasztikus torony árnyéka üde, reggeli élességgel feküdt végig ezen az abroszon. S micsoda színpompa! Egy piros virág, melyen pillanatra rajtveszett a szemem, hirtelen elröpült: pillangó volt! És zengett minden, zengettek a bokrok, mint templomi orgonák...

Leültem a napon breviáriumommal, és hálát adtam Istennek, hogy ide vezetett. Jó hely ez énnekem. Hálát adtam a virágokért és a pillangókéért, a klastrom falainak szép, ódon rajzáért, mely szinte öregesen mosolygott a napban, a napért magáért, a furcsa toronyért, az öntözőkannával hajlongó csinos nőalakért, aki a kertész felesége volt, és akit jól esett látni öreg szememnek. A torony körül nagy, világos tér volt, szelíd ágyások, mindig elhagyatva; senkisem járt erre, mert társaim szobájukban ültek, s a városba az utcai kapun jártak ki: csak este szoktak az udvarba jönni. Én tehát lefoglaltam ezt a helyet magamnak, itt üldögéltem könyveimmel egész délelőtt, míg a klastrom harangja nem jelezte az ebédet. Ha megúntam az olvasást, gyönyörködtem a kert pompájában, vagy a kertész fiatal feleségével csevegtem, akinek naivsága felüdített.

Végtelen, egyforma sugárzású ős volt.

Egyik nap úgy ragyogott, mint a másik.

Lassankint azt vettem észre, hogy órákon át alig olvasok, csak kábán ülök a könyv fölött. Ez a kert szinte hipnotikus hatással volt reám. Próbáltam tőle megszabadulni, más helyet keresni magamnak; de a vége mindig csak az lett, hogy visszatértem a torony előtti térségre, és ott ültem a hangtalan kacagású, eszeveszett pompájú virágok között, a zsongó fénynek kísértetes áramában. Nagy napraforgók ingatták mögöttem bolondos sárga tányérait, s a kék karók színes üveggolyóinak csillogásán megcsúszott és megszedült a tekintet. Ó, nem tudtam elmozdulni se, míg a csengő, mint valami fölszabadító hatalom, meg nem szólalt. A furcsa torony nyúlt előttem és fölöttem a nagy, szétmálló, fehérfürtös napfej és a tornyot szinte nem lehetett látni sem a fénytől, de az árnyéka, mint valami óriás napóra, tiszta és kegyetlen feketeséggel sétált a reszkető virágokon.

Amint a dél közeledett: mind kísértetesebb lett a hatás.

Igen: kísértetesebb. Nem vette ön még soha észre, uram, hogy a déli órában van valami éppen olyan kísértetes, mint az éjféliben? Minden elül ilyenkor, minden csöndes lesz; valami nagy várakozás nehezedik az egész világra. Éppen olyan némaság lesz, mint éjfélikor. Félelem: szinte a lélekzetét is visszafojtja a természet. S a nap iszonyú világossága nem kisebbíti a kísértetes hatást; még ellenkezőleg! Minden, minden meg van világítva; nincs búvóhely sehol, nincs menedék, árnyék. Meztelen ki van szolgáltatva a világ a Rémnnek, amelyet közeledni érez. És nem természetes fény ez: valami beteg, kábító fehérség van benne, mint a holdtölte fényében. Rettenetes ilyenkor a szélcsönd és a magány. Sokszor úgy ültem ott a kerti padon, mint a fejbevert állatok: gondolatlan és mégis szorongással. Csakhogy magamnak sem adtam számot erről; azt mondtam, hogy: élvezem a napot. A nap némán ünnepelte szenttelen orgiáját; iszonyú fénypányvája rásímult mindenre súlyos símulással; csak a torony árnyéka hasította föl egyhelyt feketén, az egyetlen árnyék mint egy sötét memento.

-118-

Kába, béna órák! Szinte tántorogva mentem be ebédre, a hűvös klostomba, szédültem, mint a részeg, s emléktelen, tompa zsidbadásban tölt el a délután.

Ó jaj, a déli órák! Egy ilyen déli órán történt az is, amit el fogok mondani.

A nap úgy kezdődött, mint rendesen. A kertész feleségével beszélgettem, aki apró kislánykáját hozta ki a napra; lágyan percegett az út kavicsa a könnyű bölcső kerekai alatt; kedves, halvány arcocská feküdt a párnák közt.

- Beteg szegényke - mondta a gyengéd asszonyka, aki maga is oly finom volt, törekeny, mintha nem is parasztvér folya ereiben.

- Jót fog tenni a szép nap - feleltem. És ebben a pillanatban igazán szépnek, jóakarátúnak látszott az öreg nap; szelíd reggeli hangulat volt; halk árnyékok pihentek aranyos mezőkön. Örömmel nyúltam könyvemhez, ilyenkor mindig elfeledkeztem a déli kábulásról; egy darabig olvastam, majd ölembe csúszott a könyv, nézelődni kezdtem, élvezni a friss tarkaságot, mint mindig - eleinte...

-119-

Az asszonyt házi dolgai konyhájába szólították, s tűnődni látszott, künn merje-e hagyni a beteg gyermeket.

- Majd én szemeltartom a kicsikét, - biztattam - s bevallom, bár ön nevelésnek fogja találni: vénülő papszívemnek jól esett, hogy ha csak egy órára is, ilyen apai megbízatásom van.

A kis beteg csöndesen feküdt a bölcsőben, a nap mindig föllebb és föllebb emelkedett, a kábulás kezdett erőt venni rajtam. A színes üveggömbök szédítően villogtak, torz visszfények verődtek beléjük, kék és piros foltok úsztak szemeim előtt a levegőben. A látás elvesztette önmagát, mintegy saját gazdagságába fűlt, az egész kert himbált, emelkedett a színek és fények nagy, hangtalan karneváljában, a tárgyak képei egymásba folytak, minden olvadt, rezgett, a torony inogni látszott a kék óceánban. Egy darázs, éppen előttem, táncolt, rángott, zsongott, jobbra, balra, föl-le, a vibráló hőben. Behúnytam a szemeimet.

Behúnytam a szememet. Nagy, meleg, bársonyos sötétség borult az agyamra, mint egy puha sisak, a kék és piros foltok szivárványszínű szélekkel uszkáltak, szálltak, suhantak előttem, néha egyik fölszállt, hangtalan, föl, föl, hogy nem tudtam követni; a zsongás elhalkult. A déli óra közeledett.

Egyszerre panaszos, rémült, nyögő hang sírt föl a bölcsőből.

Ijedten nyitottam ki a szememet. Ó! a kísértetes déli kép volt körülöttem.

-120-

Mintha egy idegen csillagra jutottam volna egyszerre. A kegyetlen, vakító fehérség mindenem, a baljós nyugalom és a torony egyetlen árnyéka, amint feketén behasít a kertbe...

És a torony árnyékában a bölcső, s benne - mintha érezné a szívmarkoló hangulatot - rémülten sír a beteg kislány...

Ebben a pillanatban egyszerre olyan izgalom fogott el magamat is, hogy a szívem hangosan kezdett dobogni. Egy perc műve volt a felfedezés. A bölcső előbb nem állt a torony árnyában. Sőt nagyon is messze. A napra néztem, a többi árnyakra, melyek fogyni, s szinte eltűnni látszottak a fűvön; - aztán megint a torony árnyékára. Egészen bizonyos volt: a torony árnyéka nem abban az irányban dőlt, amerre az optika törvényei szerint kellett volna.

Értsen meg jól, uram. A nap egy kissé föllebb, balra állott a toronytól: a torony árnyékának tehát jobbra kellett volna esni, amerre a többi árnyék is dőlt. Ehelyett az árnyék, mintegy derékszögnyi elhajlással normális helyétől, balra nyúlt, amerre a kislány bölcsője állt.

Uram, nem tudom, lehet-e önnek fogalma egy tudományos megfigyeléshez szokott ember megdöbbenéséről. A dolog semmi természetes magyarázatot meg nem engedett. Semmi fényforrás sem volt a napon kívül, amely elé a torony árnyat vethetett volna. De igazat megvallva, rá se gondoltam a természetes magyarázatra. Kábulva ültem ott, előttem a kétségbevonhatatlan csoda - ez a dél igazán kísértetesebb volt az éjfélnél.

Köröskörül a nagy nap ünnepelte; vakító fehér fény; - csöpp árnyékok engedelmesen hajoltak jobbra. Itt semmi homály nincs, semmi búvóhelye a rejtelemnek, semmi lehetősége a titoknak. Minden éles, biztos, határozott. S ebben a határozottságban csak annál döbbenetesebben, annál babonásabban, annál letagadhatatlanabban látom a megmagyarázhatatlant: a különös árnyékot,

-121-

amely egyszerűen, tisztán, feketén rajzolódik a kavicsokra és a gyepre. Mozdulatlan.

És beborítja a bölcsőt, mint egy fekete lepedő.

És a nagy déli csöndben sír a beteg gyermek, nyugtalan, szorongó sírással, mintha maga is érezné a reá eső árnyék természetelenségét. Ez az egyetlen, kékesszürke színfolt a nagy fehérségben, ez az egyetlen rossz helyre hullt árnyék különös jelentőséget adott mindennek, a déli pilledésnek, az elült madarak csöndjének, s a gyermek sírásának...

A hangulat hatalma annyira lenyűgözött, hogy sem mozdulni nem tudtam, sem szólni; míg végre a leányka anyja maga meghallotta gyermeke sírását és kifutott a kertbe. Felém nem is tekintett, hanem egyenesen a bölcsőhöz futott, mintha őt is valami különös rémület hajtaná; mozdulataiban a féltő szeretetnek vad ösztönösségét véltem észrevenni, amit csak állatokban és nőkben lehet látni, kivált hogyha anyák. Féltékeny, ijedt gondoskodással kapta ki gyermekét a bölcsőből ölébe és szaladt be vele a ház felé.

Elgondolkodva néztem utána. Akaratlanul is összefüggést éreztem az árnyék csodája, a gyermek sírása és az asszony rémülete között. Szerettem volna képzelődésnek hinni az egészet; de még ott volt az árnyék, pontosan, eltagadhatatlanul, a lehetetlen irányban húzódva...

-122-

Az ebédre hívó csengő éles hangja riasztott föl. Amint a sötét boltok alá léptem, még táncoltak előttem a piros és zöld fények, s agyamban a különös gondolatok. De a derűs, hűvös, fehérre meszelt refektóriumban eltűnt a hangulat és inkább megszegyeltem magamat. Hogyan is beszélhetnék ezeknek a vidám és öreg papoknak az én különös látományomról? És kezdtem már nem bízni magamban: hátha mégis - álom volt az egész? Azt határoztam, hogy valami ürügy alatt kihívok délután valakit a torony elé és a helyszínén figyelmeztetem a tüneményre (ha nemcsak álmodtam).

Délután azonban felhők jöttek, halvány, nyomasztó borulás; s amikor néhány percre egy vékonyabb rétegen, mint tejüvegen keresztül előszüremkedett a fehér fény, s az árnyak haloványan kitetszettek, láttam, hogy a torony árnyéka a rendes helyén van, teljesen az optika törvényei szerint...

Csakugyan álmodtam? Vagy a déli nap kábultságában kápráztak a szemeim? Egyiket sem hihettem igazán és mégis el akartam hitetni magammal valamelyiket; - azonban nem tudtam megnyugodni. Gondolataim egyre a torony körül jártak; ha szememet behúnytam, a legpontosabban láttam magam előtt a déli látomást, mely olyan volt, mintha egy kitűnő festménybe valaki egyetlenegy vonást hibásan rajzol bele, s aki egyszer a hibát észrevette, ezen a hibán keresztül nézi már az egész képet... Sőt új részleteket fedeztem fel emlékezetemben; ráéreztem, hogy az árnyék nemcsak csodálatos irányban dőlt, hanem azonkívül hosszabb volt, mintsem a déli nap állásához képest és a többi árnyékok hosszúságához arányítva lenni kellett volna; megnőtt, megnyúlt a csoda órájában... Különben nem ért volna a bölcsőig...

-123-

Nem tudtam a dologra másként gondolni, mint valóságra és titokban valami rettentett és vonzott, hogy újra láthassam.

De napokon át felhők fedték az eget; úgy látszott, megjön az ősz. Én szobámban, könyveim közt ültem tétlenül; régi betegségem jelentkezett újra s lenyomta kedvemet; szinte lázas vágyakozás égett bennem szép idő s napfény felé. Mégis mikor egy reggel nyájas kék eget pillantottam meg a cellablak vaskosara mögött s a padlón a reggeli nap arany négyszögeit, az első érzésem titkos rémület volt: tudtam, hogy néhány óra múlva ott fogok ülni megint a csodálatos kertben, a rejtelmesárnyékú torony előtt.

Az első délelőtti csalódást hozott: bizonyos megkönnyebbüléssel vegyes csalódást. A torony árnyéka engedelmesen követte a nap járását, egy pillanatra sem suhint félre a törvények által megszabott útjából; s minden egészen természetes volt. S a második napon éppen úgy. A nap állhatatosan és melegen sütött megint, a vénasszonyok nyara kezdődött, én ott ültem régi helyemen, s minden olyan volt, mint az első napokban, amelyeket a szentmártoni rendházban töltöttem; kivéve, hogy az utakon a kertészné minden gondos söprése dacára mind több volt a száraz levél, virágok pirosa mellé levelek rőt színe árnyazódott, s a bölcső nem jelent meg többé a kislánykával; - szegény kis beteg gyermek, csak egy nappal élte túl az árnyék csodáját! Az Úristen vegye angyalai közé! Iparkodtam nem gondolni babonával halálára; a csodát már valóban képzelődésnek tartottam, a déli nagy nap káprázatának, valami délibábfélének. Vagy az én balsejtelmem festette ezt az árnyékot, - amilyent néha küld lelkünkbe az Úr. Már nyugodtan gondoltam rá (ami egy neme a feledésnek); mígnem egyszer...

-124-

Én a szokott helyen ültem és olvastam; a lankasztó nyári meleget nyugodt őszi ragyogás váltotta föl; szélcsönd; egy lélek sem volt a közelben. Csak Lord, a vén vizsla, sütkérezett az öles napraforgók alján; s egy galamb járt a fűvön, rátartósan, nyakát billegetve. Egy alacsony almafán, messzebb, koraérő almák piroslottak: a tamariszok meg sem legyintette hosszan lecsüngő, enyhésínű virágfürtjeit. Felvettem a szemem és sokáig, gyönyörködve néztem a békés képet. Tekintetem a torony árnyékára esett:

- Most nem csalsz meg többet - mondtam magamban az árnyékhoz. - Vége a bolond kánikulának, amely megszedíti az ember szemeit és megingatja a tárgyak képeit. Az árnyékoknak most már szépen a helyükön kell maradni...

Alig gondoltam ezt, egyszerre csak a torony árnyéka megingott...

Igen uram, szóról-szóra úgy van, ahogy mondom. Az árnyék megingott, nagy ívben kilengett

jobbfelé, aztán megint vissza, előbbi helyén túl s ezt a játékot még néhányszor ismételte. Értsen meg jól, teljesen szélcsönd volt, a többi árnyékok mozdulatlan álltak, a fák mozdulatlan, a nap mozdulatlan állt a torony fölött, a torony mozdulatlan nyúlt a kékségbe. A torony árnyéka azonban imbolygott, mintha mögötte egy óriás lámpát lóbálnának, mintha valaki a Napot meglóbálta volna. Jobbra-balra néztem, de a jelenség egyetlen és rejtelmes maradt; ott járt a fűvön, az úton, feketén a nagy árnyék, jobbra-balra, s kinyúlott s megrövidült, mint valami tapogatózó nagy polip óriási karja...

Hogyan mondjam el e percek szorongását? A galamb ijedt szárnycsapással röppent föl az almafára, a kutya fölágaskodva szűkölt, a virágok megreszkettek. Az árnyék, mintha súlya volna, szinte csikorogva mozgott a kavicsos és a fű szinte meghajlott alatta és megborzolódott. Még egy párat lengett, kinyúlt, meghúzódott, a tamariszok félve elhajlott súlya alatt – aztán merész kanyarodással egyszerre kiszökött – abban az irányban, ahol a kutya volt... Lord fölugrott, lihegve, tárt szájjal, félelemteljes várakozásban... az árnyék felé nyúlt, s ráesett, mint egy nagy fekete tenyér... s megállt mozdulatlan.

A kutya, mint a meglőtt vad, irtózatossal megröppent s visítva elrohant.

Nem próbálom meg leírni, micsoda hatással volt rám ez a jelenet. Imádkozással töltöttem az egész délutánt; lelkem előtt megjelent a monda, melyet a toronyról hallottam: az elevenen beépített leány.

- Uram, - könyörögtem - ha igaz ez: add, hogy a szegénynek lelke nyugalmat találjon!

De az én lelkem nem talált nyugalmat. Mint vallásos ember, mindig hittem a csodákban s nem osztottam némely tudósok babonáját, akik azt hiszik, hogy emberi matematikájukkal körülírhatják a világot. De hinni a csodákban, s aztán látni egyet, nagy különbség. Bevallom, hogy gondolataim fenekestől föl voltak kavarva. Az Isten útjai kifürkészhetetlenek, s a bűnök átka irtózatossal... Századokra nyúlik ki az átok s ártatlan élőlényekre dobja végzetes árnyékát... A beteg gyermekre gondoltam, akit sírni láttam az árnyékban... egy nappal a halála előtt.

Izgatottan kerestem másnap a kutyát a kertben.

- Kiadta szegény a párját - mondotta a kertész. - Á, vén dög vót már a!

A szívem összeszorult, féltő tekintetet vettem a torony felé. Néhány nap óta régi betegségem súlyosbodott; s most egyszerre visszaemlékeztem rendünk orvosának egyes szavaira s úgy tűnt föl, hogy a jovialis kifejezéseken fenyegető értelem villog át. Valami azt súgta, hogy meneküljek innen és messze kerüljem aztán a torony környékét. És mégis, ezentúl is, mihelyt kisütött a reggeli napfény, ellenállhatatlan erő vont ki a megszokott helyre, és aztán többet nem tudtam onnan elmozdulni délig: a kert őszi pompájában éppen olyan hipnotikus hatást gyakorolt rám, mint a nyár hevében. Egészségem egyre rosszabbodott és azzal áltattam magamat, hogy a drága napfény a legjobb orvosság. Gyönyörű őszünk volt; zöldesarany szálak úsztak a meleg levegőben; minden élőlény mohón élvezte az utolsó szép napokat. De jaj! nekem nem voltak nyugalmas napok ezek; tompa fájdalmakat éreztem testem különböző részeiben; a közelgő halálra gondoltam s valami makacs igyekezettel szögeztem írásaimra figyelmemet, hogy legalább fontos részét elvégezhessem munkámnak, mielőtt a sötét angyal jönne.

Én nyomorult kis féreg! hogy előzhetné meg a teremtmény Teremtőjét? Nincs szüksége az Úrnak külső eszközökre, hogy meggátoljon abban, amit Ő nem akar: a magunk lelkét támasztja ellenünk. Boldog, aki megnyugszik akaratában! - Az Isten azt mondta szolgájának: »Tovább nincs szükségem munkádra!« - és nyugtalanságot támasztott lelkemben, hogy ne dolgozhassak többé. És elém állította a fantasztikus tornyot - mintha a maga mutatóujját tartotta volna elém, különös intőjelül, és úgy akarta, hogy azt nézzem, rettegve, órákhosszat.

Ó, minden pillanatban azt vártam, hogy meglendül az árnyék és rám esik...

Míg végre márma meg is történt... Meglendült az árnyék, ingott előttem nagy ingásokkal... én mozdulatlan vártam, imádkozva. Nem iparkodtam menekülni... csak a szívem dobogott hangosan... Hármát, négyet lendült, megnyúlt, összehúzódott, elnyújtózott az utakon, megtüremlett az ágyások dombos szélein... Végre ráncsapódott és elfedte előlem a Napot...

Bevallom, most is dobog a szívem, amikor leírom... Nagy, nagy útra megyek... ahonnan még senki sem jött vissza. Irgalmazzon nekem az Isten és vezessen be az üdvözültek közé.

GYÖRGY, A FAVÁGÓ

(1918)

A terraszon ültünk, még ozsonnától, ketten, borozgatva. Barátom háza a domboldalon épült: tág kilátással a városkára, a bársony hegyekre.

- Milyen szép itt minden! - Szétnézegettem a virágos kertben, a patakon, mely a gyümölcsös mögött estfényben csillámlott, a terrasz lombfüggönyén... A nehézfehér ozsonnaabrosz méltóságosan hullt, a sűrű vörösbor kékesen ragyogott, a csinos cseléd lány épp kifordult a gyümölcsöstálcákkal.

- Micsoda gyönyörű magyar faj lakik itt!

- Igen, itt minden csupa szépség - felelte barátom lassan és a hangján, s amint föltekintett, a szemem éreztem, hogy nevezhetetlen szomorúság beszél belőle. Újra és újra mondta: »Itt minden csupa szépség« - s úgy csengett ajkán a szó, fátyolozva, mintha valami szomorú titkát árulná el a vidéknek, valami nagy átkot, melyet e verőfényes dombok alatt érez.

- Igen, átok ez nekem, valóságos átok - felelte, amint érzésemet szavakba öntöttem s ideges mozdulattal simított homlokára. - Tudod, úgy érzem magam e közt a sok szépség közt, mint rongyos ember az elegáns bálban - tette hozzá erőltetett mosollyal, röstelkedve.

- Ugyan! - vettem én közbe és meglepetve tekintettem reá. Barátom az »új földesurak« közé tartozott; nagyon gazdag volt, és mindig gondosan öltözve: de szépnek valóban nem lehetett mondani. Mindazonáltal egyáltalán nem volt visszataszító, és valami jószág bélyege inkább megnyerővé tette halavány arcát, sötét szemeit. Siettem ezt megmondani neki.

- Hisz mindenki szeret: embereid, szomszédaid, barátaid; a nők is kedvelnek. Nem panaszkodhatsz a »szép« fajra, hogy irigy volna, - sem a szép »nemre« - szóltam ingerkedve.

- Ó, hiszen nem, nem is ebben van a tragikum - felelt. - A szépek jók és megbocsátják a rátságot is: mintha magukban bírnának a szépből eleget. Hanem mi magunk - mi nem bocsátjuk meg ezt magunknak soha!

Máskor oly jószágos szemében valami gyűlöletet láttam megvillanni.

- És nem bocsátjuk meg a világnak, hogy szép - tette hozzá.

Fölkelt, egy könyvet hozott a szobából.

- Dickens Itáliája: itt van két sorban egy tragédia: figyelj! »Egy csúf öregember összecivódik egy tizenhét esztendő lányával valami néhány filléres üzleten, és leszúrja, a ragyogó virágokkal teli piacon«... gondold el most, hogy Firenzében történt, a Palazzo Vecchio terén - márványok közt úgy-e, a legszebb ég alatt - és virágok közt, mert virágpiac volt abban az időben. És az áldozat - lehetett-e más mint egy igazi toszkánai szépség? Nem volt az oktalan halál, amint Dickens hiszi: bosszú volt, a rátságot minden szépségeken.

Bámulva néztem rá és ő megértett:

- Csodálkozol hogy jutok ezekre, éppen egy ilyen szelíd alkonyaton? Ez a zaj juttatja eszembe - hallgasd csak!

A gyümölcsfák mögött, a patak felől, egyhangú kopácsolás visszhangzott.

- Favágó? - kérdeztem.

- Favágó: az öreg György. Ez a zaj, ez az ember mindig megelevenít bennem egy iszonyú emléket - egy jelenetet, aminek gyermekkoromban a tanuja voltam. Gyere - séta kedvéért is - megmutatom neked... elmondom...

Átmentünk a szőlőlugason, át a kis gyümölcsösön, és arra a helyre értünk, amelyet a falusi nyelv »kertek aljának« nevez. Messziről kicsillogott a patak a vidám almafák közt, s a kopácsolás, mint egy titokzatos nagy harkály zaja, egyre maradozóbban ekhózott a tiszta, csöndes légben. Meglepetve álltam meg egyszerre: no, egy valóságos szatír aprította a fát a patakparton.

Vaskos, erős alak volt, de kicsiny és a végletekig görnyedt. Nagy fejéből különös mélaságú, vérbefutott szemek pislogtak ki rézsút. Polipszerű karjain óriási mancsok lógtak majdnem földig. Az volt az érzésem, hogy ólomból vannak. Előrecsüggedt feje, válla, s azok a lógó hosszú karok valami erős erdei kúszóállathoz tettek hasonlóná, valami különös lajhárhoz vagy orángutángthoz. Mozdulatai is olyanok voltak. Furcsák, lassúak, súlyosak.

Ezen az esetlen és állati testen rongyos, rojtos, kizöldült szalonkabát leffegett félszeg méltósággal. Avult szalonnaszőr s betapadt fűrészpör szennyezte. Fején zsíros és horpadt pincskalap ült. Ez a toalett még hangsúlyozta a súlyos és szennyes benyomást, mely rátságából áradt, s szinte terjedni látszott a légben, mint nedves folt a tiszta ruhán.

- No, György, milyen idő lesz? - kérdezte barátom, hozzáérve.

- Rossz idő, nagyságos úr, rossz idő - felelte váratlanul, s aztán egyszerre, mint akit elfut hirtelen a méreg, elvörösödött arccal, s fölvetve véres szemeit, rekedt hangon ordította: - Nem tud az a Falb semmit!

- Ez a rögeszméje - mondotta barátom, amint továbbmentünk. - Időjós ő, tudós és azért viseli ezt a fekete gúnyát, mert tudós. Ezekre az emberekre valósággal hipnotizáló hatással van az időjárás, megzavarja őket. Ez a Sors szemükben; a Végzet, a Környezet, az Isten folyvást látható cselekedete, a mindennapi csoda. Az időjóslás egyetlen tudományuk, elméjük egyetlen szenvedélye.

- De hogy mondhat rossz időt ebben az enyhe ragyogásban?

- Vágyait jósolja. Nézz reá, barátom - mondotta és megállt. - Gondold el, hogy érezheti magát ez az alak, - ez a szenny, - a tiszta, gyönyörű ég alatt? Esőben, sárban, pocsolyák között, otthon van, oda illik. Azt hiszed, nem érzi ezt? Mindig rossz időt jövendő.

- Túlzott érzékenységet tulajdonítasz neki.

- Én megértem őt, - felelt.

Kíváncsian néztem hol barátomra, hol az öreg Györgyre. És ekkor én is kezdtem megérteni őket. A vén favágón ugyanazt a különös, megnevezhetetlen szomorúságot pillantottam meg, szemléltető túlzottsággal, amit barátom arcán és mozdulatain, lehelletszerű, alig észrevehető árnyalatképen, oly sokszor éreztem. Amin lassú, exotikus vallások szertartásaira emlékeztető, ünnepélyességgel, furcsán félreszegett fejfel fűrészelte a fát, egész súlyosságával rajtaült - tudtam már micsoda - a rútság nagy melankóliája, a csúnyság érzésének fájdalmas bélyege.

-132-

- Ez tette őt tudóssá, - folytatta barátom. - Önérzetének valamibe kapaszkodni kellett. És: ebben a városban mindig mindenki az időről beszél, s az időjáráshoz kapcsolódik minden érdek, minden hangulat. Tudni előre az időt: mily fölény lenne, milyen hatalom! Nem vetted észre még, hogy a Csúnyság mindig a hatalomra vágnak? Fegyver ez nekik a szépség ellen, a szépség felé: kárpótlás és bosszú. Látod, a csúf fajok törnek mindenhol legbetegebben pénzre, hatalomra.

Keserűen mosolygott és tudtam, hogy a saját fáját gondolja. Azután folytatta:

- Hát tudós a György, mert a tudás, mint a szépség: hatalom. Époly méltósággal hordja tudományát szennyes robotban is, mint a jelvényét, ezt a rongyos szalonkabátot: persze, époly vásott, nyomorult, uraságoktól levetett az a tudomány is. Hitvány kis faggyúgyertya éghet a fejében, csak arra jó, hogy inkább érezze a nagy sötétséget. No és képzeld: a Falb Rudolf előtte a diadalmas vetélytárs, húsz esztendő óta. Mert húsz esztendeje ismerem, kisgyerekkoromból, mikor még Falb volt a híres időjós: azóta benne nem változott semmi. A szépekkel szalad az idő, a csúnyság örök-egy marad; sejtenéd-e az öreg György korát? Nem volt ő, mondom, más húsz évvel előbb sem, mikor otromba beadványokkal szaladgált a városházára, s hivatalos időjói állásért folyamodott; így írta alá magát: »tudós és favágó«.

-133-

Nevettem.

- Ne neved, - mondta - rokonom ő. Azt hiszed, más az én dillemtantizmusom, az én fajom örök szellemi akarhatnámsága: mint az ő tudóssága? Ne neved. Szomorú ez: a csúnyság lelke, mely fegyvert és önérzetet keres.

- A magad érzékeny lelkéről mintázod őt - szóltam. - Mit tud ő a szépségről, mit bántja csúnyság? Szépség talán csak azok számára létezik, akikben meg is van belőle valami, lélekben vagy testben. Az igazi csúnyságnak nincs is érzéke a szépség iránt.

- Ó, mennyire nem tudod! - kiáltott. - Éppen a szépek azok, akik a széppel nem törődnek. A csúnyságot ezer érzés köti a szépséghez. Szent áhitat és tehetetlen gyűlölet, tantalusi vágy és dühös irigység. Örök probléma, elérhetetlen ideál, diadalmas ellenség az nekik. Platon rútnak festette Erost. Igaza volt, mert a rútaiban él. Én tudom. Én már gyerekkoromban tele voltam evvel az Erossal. Csúf, beteges zsidógyerek voltam: de megreszkettem minden szép látástól. Nyomorultnak éreztem magam, mint egy hatalmas isten közelében, kimondhatatlan vágy és félelem fogott el egyszerre. Nagyon kevés elég volt erre: egy tiszta, hattyúszerű felleg a kék egen. Vagy mikor a dombok kéjes kanyarulását észrevettem. Egy sugaras nap, egy virág, egy illat. Hát még az emberi szépség, egy szép pajtásom arca, egy szép asszony! Egyetlen tekintet megmagyarázhatatlan, áradó érzelmeket keltett. A szavam elakadt, torkomba zokogás gyűlt, menekülnöm kellett a magányba. S ugyanígy voltam később a szép képekkel, versekkel. És tudod, mi volt a legborzasztóbb?

-134-

- ?

- A legborzasztóbb éppen az volt (és valósággal fölháborított), hogy a szépek maguk nem látszottak érezni a szépet: könnyen vették, vagy észre sem vették. E gyönyörű emberfaj példányai - amely itten lakik - egyforma közömbösen jártak szépség és rútság között. Szemek gyönyörűsége, melyekbe pillantanom már nagy izgalom volt: egykedvűen süttött szépre-rútra. Mint a napfény. Nemes finom metszésű ajkak megalázták és beszennyezték magukat azzal, hogy szóbaálltak a rútaikkal, - mintha nem is éreznék azt a rettenetes, metafizikai különbséget szép és rút között, mely engem néha lelkemig borzongatott. Gyűlöltem ezeket az üres, közömbös szépeket! gyűlöltem minden áhitatommal szépségük iránt! gyűlöltem akkor is, ha szerettek, kényeztettek engem: hát nem látták, hogy csúnya vagyok? hogy megvetem magamat a csúnyságomért? És... és megértettem az öreg Györgyöt akkor is... mikor az a rémség történt...

- Rémség?

- Régen... én tízéves voltam György, mondom, olyan mint ma... azóta tömlőcöt ült... de mintha csak tegnap lett volna az! Ugyanitt volt, itten a pataknál... és szép nap volt, még szebb, mint a mai... nyárelő. Emlékszem. Ilyen sűrű, langyos volt a levegő... enyhén és édesen áramlott mintha a mennyországból keverték volna. Olyan bársonybarna volt a föld, olyan szelíden zöldek a rügyek! Az első meleg nap volt, korai nagy meleg; s a cselédlányok kijöttek mosni a patakhoz, inkább heccből, hogy most már lehet. Csupa szép leány, ritka is e tájon fiatalban a rút s apám nem is vette volna a házába. Gyönyörű kép volt az!

-135-

- Elgondolom. Itt a patak mellett...

- Friss volt a patak még, tiszta és dagadt; fehér csillanásaiban szinte még az olvadt hó színét képzelhetted volna. A lányok sikoltozva csapkodták kezüket a fagyos habokban, s versenyt

viháncoltak a bukdosó érrel, meg-megcsillantva fehér fogaikat. Virágzottak a fák! Libegtek, látható kéjjel fürdették ágaikat az enyhe levegőben. Lehelt a tavasz szele, el-elszabadult egy csomó kis virág, fehérrel pötytyözték a friss barna földet, alásztak a patak hullámain, beleakadtak a lányok hajába.

»Én ott dülöngtem a fák közt, gyenge gyermek, szomorú kéjekkel; alig bírtam ennyi szépség érzéseit. És önkénytelen odahúzódtam az öreg György mellé. Ugyanott állt a fabak, ahol most, alig pár lépésre a mosóteknőtől. Az öreg föl-fölcsapta izzadt fején a zsiros kalapot; mogorvább volt, csúfabb, mint valaha. De én nem féltem tőle, inkább bátorságot kerestem durva, szennyezett arcában, esetlen súlyos mozdulataiban, egész csúnya, obskurus lényében a szépségek ellen, melyek elvakítottak, zavarba hoztak s mégis lekötöttek, a lányok és a tavasz ellen, mely ismeretlen, döböntő érzéseket keltett gyermeki testemben – mintha ez egyetlen csúnyság árnyában mentve lenne az én kis csúnyságom is a szépség diadalmas áradása ellen. És bizonyára a szexus kora sejtelve is volt ez, a csúnya faj kéjencsége, mely már a gyermekben ébredt – mert mind kéjenc a csúnya, s a szépség őneki Voluptas. Éreztem, hogy ellenségem ez a bizsergő tavasz. Kívántam, hogy borulna el inkább, lenne eső, hideg, akármi! Az öreg György is egyre dörögött és valósággal lelkemből beszélt; fölütötte azt a súlyos fejét, amennyire föl lehetett ütni örökös lógásából, ijesztően véres szemével ferdén égre pislant, s ilyesmiket dörögött kárörvendő hangon:

»- Nem áll meg ez az idő – nem áll meg ez, akármit mond a Falb.

»Mintha – gyermeki szuggesztibilitással – belekerültem volna az öreg ösztönös lelkének sodrába, és lelkemig csapott volna árama! Éreztem mindent, amit ő érzett. Éreztem, amint letörte az átfürészelt hasábfá végét, hogy milyen kéjjel teszi, mintha a Falb Rudolfnak a feje lenne az. Tudtam, amint nyakát félreszegve, önfeledten rángatta az akadozó fűrész, hogy most az emberek elrontott örömén kéjeleg, ha csúf idő lenne! (Esni fog, fagyni fog, jégeső lesz, már zizzen a szele, már fodorodik!) Mint egy csúf varázsló tűnt föl előttem, kit semmibe vettek, kinevettek: de ő tudja, amit tud, hadd nevensenek! ő szövi már sötét terveit. Nem féltem tőle, barátja voltam; de egyúttal megvettem kissé, mert csúnya volt! És éreztem, hogy nincsen ereje, hogy maga sem hisz erejében, csak hazudik magának, csak áltatja magát, mint egy megcsalt Sámson, amint szinte kétségbeesett vidámságra próbálja ingatni lógó nagy fejét, hogy már szinte nótázni kezd a munka súlyos himbálásában.

»Most, hogy a tragédia hogy' kezdődött – tudom, hogy úgy, hogy a lányok átszóltak:

»- György papának milyen jó kedve van – mondták; és jól emlékszem még a gömbölyű kis vidám szókére, aki először kérdezte:

»- Lesz-e szép idő, György papa?

»És jól emlékszem, mennyire bántott minket ez a haszontalan kérdés, engem és György papát. Mert megéreztük egész hiúságát, egész odavettségét a céltalan szónak: hogy csak úgy mondták, ötletből, tréfából, unalomból; hogy nem adnak a feleletre semmit, hogy mulatnak rajta. Ezek a leányok! Éreztem, hogy György papa épúgy ki nem állhatja – mint én a kislányismerőseimet – ezt a viháncoló, haszontalan bandát, akik semmit sem vesznek komolyan, csak arra valók, hogy oktalan nevetésükkel az embert ingereljék. De mintha minden szabad volna nekik – mivel olyan szépek! »Mennyire nem szégyellik magukat« – gondoltam, amint lopva odapillantottam a pruszlikból majdnem kidagadó mellükre, hónukig föltúrt csupasz karjaikra, s lábszárakra, melyet térdig is föltárt a hajladozásuk. Szédülve erőlködtem nem nézni rájuk – s az öreg György – neki is fölfogtam egy éppen oly sunyi pillantását – sohse felejttem el. Pedig rögtön leszegezte (hogy oda se néz, hogy felelni sem akar) – és egy sokkal kedvesebb tárgyra pottyant a pillantás: a borosüvegre mely ott állt, mint most is, a vágóbak lábánál, sötét mámor edénye a sarjadó fű közt. Fölkapta két kézzel és nagyot húzott a furcsa, ecetes lébül. Bennem volt minden mozdulata: a fejszét fogta... egy megharmadolt hasábot tuskóra állított...

»A lányok azonban köréje sereglettek, mint könnyű kis muslincák egy nagy dongó köré.

»Már most azt mondhatnád, hogy minden, ami történt, a késő érzékiség fölgerjedése volt, az éhes bestiaé... De én, aki e percekben majdnem egészen egy voltam az öreggel, nagyon jól tudom, hogy nem úgy volt. Vágya szegénynek, maga a vénült vágy, csöndes volt és félénk, áhítatos. Hogy is mert volna egy olyan piszok és csúnyság, mint ő, nekimenni ezeknek a szép, tiszta úricselédeknek, az alatt a nyílt, világos ég alatt, ebben a gyönyörű tavaszban? Bujni szeretett volna inkább, félrehúzódni borosflaskójával, oda, ahol semmi ebből a sok szépből hozzája nem férhet! Részeg nem volt, megállapították: az ő borától nem lehetett berúgni. A düh sem vihette, hogy ingerkedtek vele: mert hiszen ez nem volt rosszakarató ingerkedés: inkább kedveskedve öntötték feléje tavaszi vidámsággal megtelt szívüket a fiatal lányok, mint ahogy a bőven buggyanó tiszta forrás sem nézi, mily hitvány porra ömlik. De éppen a szépségnek az a feléömlése háborította föl ezt a csúnya gnómot! Hogy a szépség így szóbaáll vele, mintha ő nem is volna más, csúnya és nem közibük való. És éppen azon nap, abban az irtózatosan gyönyörű tavaszban, mely a csúnyság minden irigységét és fájdalmát fölkelte, s szinte helyet sem hagyott, ahol kidühöngje magát...

»Már most a lányok hangja cseng a fülemben, a kedves ingerkedésnek ez a zápora, de gyorsan, csapkodóan, megállíthatatlan és végzetes óhatatlansággal túláradván, mintha vesztüket éreznék:

»- Nem hallgat ránk; iszik.

»- György papa! Nem hallja! Jószoltatni akarunk!

»- Mit ígérjünk neki?

»- Nem ígérhetem, mint a békának, hogy üvegbe teszem és lajtorját csináltatok bele.

- »Hallom a nevetésüket, érzem a félszeg fantasztikum benyomását, amint elképzelem az öreg Györgyöt, hogy kuksol az üvegben, mint óriás béka, és békamozdulatokkal mászkál a létrán föl s alá.

»- György papa! Lesz-e szép idő?

»Akkor egy sötét villanás, egy balta a magasba, ijedt szétrebbenés.

»- Nem lesz szép idő! Jég lesz, zivatar lesz! Szél! Tél!

»Lélektelen néztem.

»Valami hősi volt ebben a szennyes, esetlen alakban, groteszk pózában, amint két kézre fogva a sulydokló fejszét, s ijesztően forgatva véres szemeit, kiáltozott rekedt, sárga hangján a friss, vidám lányok közt, a ragyogó tavaszban, és szelet, jeget, teleket jövendölt. Eleven tiltakozásnak látszott ő, egy reménytelen, rekedt kiáltásnak a szépség, a tavasz és minden szép ellen.

»S akkor a Falb Rudolf neve - mert az öreg rögeszméjével népszerűvé tette ezt a nevet - a lányok is tudták. »Falb Rudolf... tartós szép időt jósol a Falb Rudolf...« Visszalopakodtak, nevettek... kívülről bizonyára kedves, jelentéktelen tréfás jelenet volt: senki se mondta volna, hogy tragikus vége lesz. De én éreztem, hogy csata folyik itt, borzalmas csata: s a szívem összeszorult. Mert az én szegény varázslómat minden elhagyta, minden ellenség volt; nyolc ingerkedő, huncut leányszemből, egészséges, csattogó szájából, a légből, az égből, a szerte nevető kékségekből s a vidám szellő leggyengéteiből, mind ugyanazok a gúnyos, szemtelen, túrheterlen szavak incselkedtek, ragyogtak, vágtak, nevettek, csattogtak:

»- Tartós szép idő! Tartós szép idő!

»És minden, minden, az egész természet, a föld, amely szinte láthatóan bizsergett, a fák kikukucskáló rügyei, a lengő, lebegő, hajózó virágok, s a könnyűkendős, nevető cselédek, akik kijöttek a patakhoz mosni - mind a Falb Rudolfnak adott igazat - mind a szép időnek - mind a szépségnek hívévé szegődött ezen a nagy csatán. Ó! én éreztem, éreztem a véres komolyságot! Mintha nagy, emberentúli erők harcolnának, istenek! Énnekem nem volt kedvem nevetni. Visszafojtott lélekzettel néztem, amint György hősi még egyszer elnémult - kirobbanásig feszülő némasággal »öm, öm« - és még egyszer a tuskó fölé hajlott - mint a tudós, ki versenytársa nevét hallva, közönyt színlel. De több volt ő már ekkor! több volt már!...

»És most megint a leányhangok -

»- György papa, csináljon szép időt!

»- Csináljon szép időt!

»- Bort adok! Elviszem a György papa flaskóját, mikor lemék a pincébe és megtöltöm a legjobb borból - sohse ivott olyat.

»- Csak szép idő legyen...

»... és György papa hangja, höpögve, mint a biztosító szelep hangja a robbanás előtt -

»- Kell is nekem a borod... Nem szorultam én a szajhák borára! Van nekem borom, csinállok én magamnak... Nem iszok én soha mást, mint amit én csinállok... Ecetből, cukorból... nem cserélem ki a szajhák borával...

»És megint a lányhangok zápora:

»- Mit adjunk? Mit adjunk?

»- Csókot adjunk neki?

»- Kell csók, Gyuri bácsi?

»- Gyuri bácsi!

»- Eljöjtek magához este, Gyuri bácsi?

»Kacagás, kacagás.

»- Gyuri bácsi, igaz, hogy maga egy lópokrócon alszik?

»- Egy lópokrócon, az ölfá tetején.

»- Egy fáskamrában.

»Minden kacagáson keresztül éreztem - és megborzadtam ebben az érzésben - hogy a szép, tiszta lányokat izgatja a cinikus pizsok, mely ebből az erős vén emberből áradt, izgatja őket maga a csúnyaság és hogy éppen nem megvetéssel nézik, hanem lihegő érdeklődéssel; közel tolongtak hozzá, tapogatták, szagolták. Rettegés és útálat kelt bennem; szerettem volna elfutni, de nem tudtam. Tudtam, hogy most, most kell jönni valaminek - és nem is csalódtam.

»Az öreg György fölegyenesedett, mintha a gerincét kivasalták volna. A fejét fölütötte. Véres

szemében fehér villanások égtek. A fűrészes kiesett a markából. Sohasem felejttem el ezt a markot, ezeket a nagy, rögös tenyereket, amint kitárultak ebben a pillanatban, lassan, maguktól, mint egy nagy növény szirmai, indán lógó húsos levelek, gyilkos és kéjes táruulással. Mintha simogatni akarna vagy szorítani, halálra. Mint egy rémes szatir, mint egy Kyklopsz. A válla kidagadt, a kis emberből egyszerre óriás lett. Az üstöke föllengett a tavaszi szélben, mintha felhő volna.

»Most a lányok is megéreztek, hogy a pohár betelt. Komoly ijedtséggel rebbentek szét ezúttal; de a favágó, mint egy bős, busa állat, utánuk szökött. A kis gömbölyű akadt a kezébe, s az óriás mancsok mint zúzó, bőrs fogók, nyomódtak bele találmra a leány forró, dagadó húsába. Futni szerettem volna: de valósággal a szememnél fogva voltam odakötte, mint egy lázálomban. Tudtam, hogy ennek így kell lenni! a bosszú kéjét és borzalmát éreztem, a diadalét! De másfelől mégis irtózatoss fájdalom és rettegés fogott el, amint azt a szép lányt, az imádott Szépséget, a piszkos kezekben láttam. Szinte eltűnt a fehér leányhús a barna markok közt, mint harmatcsöpp a porban. A lány sikoltott, segítségért kiáltott. A többiek, kis távolságban megálltak, körülnéztek, tanácstalan. György, az óriás, tépni, gyúrni, fosztani kezdte a ruhát és a húst. A lányok megálltak, mintegy megmeredve; hipnotizáltan tapadt szemük a vad látomásra, félig borzadva, félig kíváncsian néztek, mint egy természeti tüneményt, az egyik még közelebb is lépett egy lépéssel. György se hallott, se látott. A nyomorgatott leánytest elfulladt, hörgött a kezei között. Egy kapocs a hátáról szétpattant és ívben, csattanva esett rá egy kőre. Csodálatos, mennyire emlékszem mindenre, egy ilyen apróságra.

-142-

»Mégkövülve álltam egy darabig; aztán hirtelen, kétségbeesett erőfeszítéssel kirántottam magam, mintegy varázslatból, elfutottam. Ó milyen nehéz volt! úgy éreztem, mintha elszakadt volna valamim; amint megfordultam. Az ér szinte megpattant halántékomon; s mintha minden, fák, föld, felhő, kiabált volna rám, futott volna utánam, marasztalt, ráncigált, tartóztatott volna... Izgatott erőfeszítéssel szaladtam végig a gyümölcsösön. Fejemben örült gyorsasággal kalimpáltak a gondolatok; néhány pillanat alatt irtózatoss részletességgel képzeltem el a rémes esemény folytatását, véresen vagy szennyesen, miközben olyan képzetek merültek föl borzongó gyermekagyamban, melyekről nem is tudtam, hogy tudok. Mindez csak pár pillanat. Amint kiértem a fák közül a tárt kertbe s megláttam a frissen fölkelte tiszta holdat, az alkonyba boruló virágágyakat, egyszerre előtötte minden izgalmamat a nagy falusi csöndesség, a szépségek csöndes tengere. S amint az izgalom megszakadt, megszakadt erőm is, elbotlottam, s úgy hevertem ott, talán eszméletlen, amíg megtaláltak s bevitték a házba.

-143-

Elhallgatott. Visszatértünk már mi is a terraszra s leültünk. Lassan és nehezen esteledett; egész világos volt még, de a szél szelídségében volt valami esteli, s a holdvilág észrevétlen fölsuhant már az égre s várt és lesett a báránnyfelhők mögött, mint a színésznő várja jelenését a kulisszák mögött.

- És mi történt aztán? - kérdeztem. - Megölte vagy pedig - -

- Máig sem tudom - felelte barátom. - Átálltam kérdezni, isten tudja, miért? Valaminek történni kellett, mert Györgyöt becsukták, s mikor kiszabadult, azt mondták rá, bolond... Apám sajnálta és később megint adott munkát neki. Én sohasem tartottam bolondnak...

- És ha bolond is - folytatta. - Mit jelent az, hogy bolond? Az ész csak öltöny az impulzusokon... Az örült ezt az öltönyt leveti...

Sokáig hallgattunk. A tücskök kezdtek szólni és lassankint sötét lett. Egyszerre friss kacagás csendült a felséges éjben. Vidám, fiatal hangok zenéje, női ruhák selyemsuhogása...

- Hát maga mit gubbaszt itt? - nevetett egy gyönyörű asszony barátomra, bájos csúfolódással állva meg, nagyobb társasággal a tornácajtóban.

-144-

(A felesége volt.) Barátom ráemelte fejét. A hold tette-e, - mely akkor mászott fel az égre, - a csodálatos szépségű est környezete, vagy valami nevezhetetlen indulat háborgása: de sohasem tetszett ez a fej oly csúnyának, mint akkor. Egy képet lehetett volna róla festeni, és alája írni: A gyűlölet.

NAGY SÁNDOR ÖREGKORA

-145-

Er wird nicht äusserlich den Zurückgelassenen erscheinen, sondern er wird in ihren innersten Seelen wohnen, als Teil derselben, in ihnen und durch sie denken und handeln.

Gustav Theodor Fechner.

1.

Ne menjetek még el - mert akkor én egyedül maradok - nem akarom megmondani, hogy kivel maradok - azt gondolnátok, hogy félrebeszélek - igaz hogy egy kicsit sokat ittam - otthon most nem szoktam - és a bor meghozza a kísérteteket - engem is környékez egy - sisakos, kardos kísértet környékez - nem, nem a kis sógorom - nem a friss halott - egy régi halott, egy öreg kísértet! - Mit szólnátok most, ha elkezdenék mesélni, mesélni, mint egy fantaszt? Például Nagy Sándor öregkoráról mesélnék - (tudjátok, hogy Nagy Sándor fiatalon

halt meg). A kis sógor esetét azért nem akartam elmondani előbb, hogy ne gondoljatok fantasztának. De most elmondom, ha még itt maradtok. Pincér, még egy üveg! Nem olyan egyszerű dolog, mint hiszitek.

Gondolatok-e már rá, mennyire nem vagyunk urai annak, amit teszünk? Mert honnan jönnek a cselekedetek? A gondolatokból. De honnan jönnek a gondolataink? Ez a bökkenő. A tietek most épen belőlem jön. A gondolat átmegy emberből emberbe. A halottakból átmegy az elevenekbe. Mindenféle biblotékák, iskolák, mind arra valók, hogy a halottak gondolatait beszívjuk. Pedig nem a kéz cselekszik, hanem a fej – és a fejben a gondolat. De akkor az élők cselekedeteinek kilencztedrészét a halottak cselekszik.

Hogy meritek akkor azt mondani, hogy a halott meg van halva?

2.

Látjátok, a feleségem az olyan asszony volt: az nem ment sehová, hanem olvasott. Olvasott vagy tanult a kis sógorommal, a Gastonnal. Latinul, görögül mind ért az én feleségem. Mondom nektek olykor:

- Egészen tönkreteszitek magatokat a sok tanulással.

Akkor azt mondja:

- Ezek a nagy szellemek, - azt mondja - akik ezeket írták, nem élnek már máshol mint mibennünk. Én életet tudok adni nektek avval, hogy befogadom a lelkembe és engedem ott továbbgondolódni a gondolataikat. Sajnáljam tőlük - mondja - ezt az egyetlen életet?

Ilyen különös asszony, - például egész kápolnát csinált az anyjának - tudjátok, hogy francia leány volt, nevelőnő ott, ahol én nevelő, úgy ismerkedtünk össze. Egy szoba tele van nálunk egy halott párisi jósnő arcképevel: ez a jósnő volt a feleségem anyja; tönkrement szegény, mikor a lóversenyjátékot is a jósszellemé szerint intézte. Zsüliett sokszor mondta:

- *Pauvre maman* a spiritizmusban hitt. Azt hitte, hogy a halottak külön életet élnek valahol »az ég és föld között«. Pedig a halottak csupán bennünk élnek - ki meri tagadni, hogy ez nem élet? - mondta Zsüliett - hisz a külső képük életükben is csak mibennünk élt; az öntudat pedig - miben van az öntudat? - mondta - gondolatunkban; - ha tehát a gondolat nem vesz el, hanem továbbgondolódik másokban, az életünk is tovább él másokban, az öntudat folyama tovább folyik. A különbség csak az, hogy az életünk ezentúl más életekhez van kötve és bennük szétágazik; de azért titkosan mégis csak egy marad; - értitek? Ilyen gondolatai vannak az asszonynak.

- Gyilkosság - mondta - elfelejteni a halottakat, mert avval elpusztítjuk őket - azért volt az a sok arckép és minden, a sok könyv, hogy egész szellemereget gyűjtsön maga köré - nem átvitt értelemben, hanem valósággal jelenlevő szellemeket - azt mondta. Én, persze, eleinte nem vettem ezt valami komolyan; de lassankint magam is éreztem, hogy a házam szellemmel telik meg. Node nem erről akartam - mit beszélek itt mindent össze-vissza? - persze most mind ezen jár az eszem. A Gastonról még nem is szóltam voltaképp: hogy ő is olyan volt - persze külsőleg is hasonlítottak - azért is szerették egymást olyan nagyon... Tudjátok, hogy Gaston öccse volt a feleségemnek: Zsüliett maga tanította, eleinte nem adtuk iskolába. Hát, mondom, a Gaston is olyan volt, ő is mindig a könyv mellett; ha szóltam hozzá, azt se tudta, miről? mintha egy más világban időzne - akárcsak a feleségem, aki - alighogy együtt ebédelünk - fölkel, mosolyog:

- A Platon szelleme vár - megy a görög filozófusához. Néha azt hittem, csakugyan szellemek várják őt ilyenkor - rettenetes, követelőző szellemek - hogy mondjam? - paraziták - tudjátok, mint a fagyöngy - kivirágzottak a fejükben, mint a fagyöngy a fiatal fákon - ott ütötték föl az életük sátrát - a halott életüket -

3.

Node a Gastonról beszélek - persze érzékeny gyerek volt - de mit magyaráz ez? Talán így mondhatnám, hogy »szabadsághős«. - már a karaktere... De hogy lesz az ilyen fiú szabadsághős? Akkor már nyilvános gimnáziumba járt - persze a legjobb diák - még a tanárokat is lefőzte - láttátok volna ilyenkor! Épp itt van a dolog, hogy a tanár neki nem volt tanár, az iskola nem iskola - hanem császár, meg állam - zsarnokok persze, a »hatalom vak fölénye«, ha a tanár nem tudott eleget - igazságtalanság - aztán a becsület, dicsőség - hát honnan jött ez mind? Láttátok volna valami csekély kudarc után - vagy pláne, ha azt hitte, hogy valami jogtalanság éri - azt a vigasztalhatatlan melankóliát napokon keresztül! Neki nagy élet volt ez és küzdelem: »az intelligencia küzdelme a korlátolt hatalom ellen« - honnan jött ez? Kinevethettek, de a halottaktól jött ez - például Sokrates... Egyszer beszélt nekem Sokratesről - hogyan itta ki a méregpoharat? inkább kiitta, hogyan egy percre lekicsinyítse magát a buta bírák előtt!

- Azokat a bírákat mindenki elfeledte; Sokratesre mindenki emlékszik! - ezt mondta.

Láttátok volna, a szemecsillogása lüktetett, mint a csillagoké; még egész kisfiú volt. Akkor a Sokrates beszélt belőle. Micsoda könyveket adnak a gyerekek kezébe: csupa »hősök«, csupa »vértanúk«, - és hogy »a szellem végre is diadalmaskodik«; és »előbb-utóbb győz az igazság«; - pedig mind nem úgy van. Hanem a bolond halottak akik fejükkel mentek fálnak életükben, most megfogják az ilyen gyerek könnyű fejét és azt is fálnak viszik. Megálljatok csak,

elmondom a történettel való esetet. Azt ki nem állhatta a Gaston, mivel olyan »tekintélyörző« tanár volt, (azt mondta):

- Épen mivel nem tud semmit - azt mondta - csak évszámot, meg frázist! És meg akarja mutatni, hogy a történet se »csupa mese«, hogy az ő tárgyából is meg lehet bukni. - Nem szerette Gaston a történetet - »zsarnoktan«, azt mondta - Zsüliettől is hallott ilyeneket:

- Miért nem a kulturtörténetet tanítják? Aristoteles nagyobb ember volt mint a neveltje, Nagy Sándor - így emlegette talán Nagy Sándort először! Hogy a költők, tudósok halál utáni élete több, mint a zsarnokoké - mert a gondolataik megmaradtak - ez egészen olyan Zsüliett-féle ötlet volt.

De a történettel való esetet akarom - hát hogy egyre szidja a fiú hogy: csupa magolás, meg frázis:

- A latin, a számtan, ott legalább, aki megérti: jó - de itt minden a buta kérdéstől függ -

hát jön egyszer haza fölhangolva, hogy:

- Megmondtam most neki! -:

hogy valami olyant kérdezett a tanár egy szegény gyerektől, akire »pikkje« volt, amire lehetetlen megfelelni - valami ilyent: »mi következett ez meg ez után?« és ezt kellett volna felelni: »az általános lehangoltság kora következett«, amit persze nem lehetett kitalálni, hogy épen ez a jó felelet - mire Gaston nem nézhette, fölállt, megmondta - a tanár tajtékozott:

- Nem félsz, hogy megbüntet? - kérdeztem, mert csodáltam a félénk fiútól; de csak láttatok volna:

- Én?! - hogy lüktetett föl a szeme megint! - a Sokrates beszélt belőle megint - mert ő sem volt már ő - a szellemek beszéltek belőle - a paraziták - akik kiserdültek a gyerekekben, mint a burján a friss földben - és gondoltattak, mondattak, tétettek véle, amit ők akartak!

Játszottak a könnyű lélekkel.

4.

Hogy miért hallgattam el? Mert most jön Nagy Sándor, a macedón király - aki már öreg és féltékeny - ne gondoljátok, hogy félrebeszélek! Tegyük föl például, hogy én most meghalok, és valaki aztán életre kelt, mondjuk csak egy szóval, egy gondolattal - csak mintha a sötétben egy gyufát meggyujtanak. - Ha senki sem gondol rám: jól van meghaltam; de ha már kivillant ez a gyufaszál... Például a Gaston tanul Nagy Sándorról; aztán a Zsüliett mondja, - csak mert szeret beszélni az olvasmányairól - hogy ez milyen pózos uralkodó volt: mondjuk, Thébát lerombolta, és a Pindaros költő házáat megkímélte; vagy Homeroszt magával vitte a harcaiba egy aranyládikában - szóval olyan »kulturfejedelmi« gesztusok - nem olyan-e ez a halottnak, mintha a koporsó födelét emelgetnék? Vagy Aristotelesről van szó és említik, hogy Sándort ő nevelte - hogy Fülöp meghívta, ez a parvenű, a kor legnagyobb tudósát - és Gaston neveti:

- Szegény Nagy Sándorék, ezekről mindig rosszakat beszélünk!

- Törődik is már az avval! - mondom én, aminek Zsüliett persze ellene szól, mert hisz a halott csak abban él, ahogy emlegetik:

- Ha rossz emléke marad, olyan az, mint elevennek a rossz lelkiismeret.

De azért semmit sem sejtettünk; - és a Gaston tanulja: O fortunatum juvenem... »Ó boldog Achilles, ki halálod után tetteid megéneklőjére akadtál!« - »Ez is Nagy Sándor mondása« - beszél Zsüliett:

- Milyen dicsvágyó volt! és most ki gondol rá? iskolásfiúk, unva és muszájból, és száraz tudósok... - (és így öntudatra jut a Sándor király sivár, sovány sírontúli élete - ennek az életnek a sivársága - most gondoljátok el - mintha valakinek gyufát gyujtanak és annál meglátja a sötétet?) - Élet ez a legdicsvágyóbb királynak?

- Mit kívánsz? aki olyan régen meghalt... - mondom én; de ő ellene szól:

- Hogy él máig a trójai faló, a kiklopsz, meg a Homérosz más ilyen ötletei, a költők képzelődései, minden kis gimnázista fejiben: az élet! mikor a képzelet él tovább, a gondolat. (De a Nagy Sándorból mi maradt? név és adatok... semmi a lélekből... csak úgy emelgetik a koporsó födelét...) - És hogy a halottak is öregszenek, gyengülnek, mint az elevenek: előbb-utóbb, kinek mennyi élettereje van... - És hogy milyen tragikus ez: oszlani, mint a kizáporzott felleg: annak, aki örök dicsőséget akart! egymásután veszteni el minden kapaszkodót az emberek gondolataiban! És pedig - gondoljátok el! - ahogyan ő mondta:

- Nem volt ez mindég így! Eleinte királyi élet volt ez a halál után is! Mennyi kép, szobor! mennyi gazdag emlék!... - gondoljátok el! - aki meghódította az egész világot! De a sírontúli élet is csak romlandó, mint a síroninzeni - egész prédikációt lehetne ebből csinálni.

5.

De a Gastonról akarok beszélni - hogy rosszul felelt a történelemből, és épen a Nagy Sándor

csatáit nem tudta - no mi ez? Persze a tanár lesett rá a multkori után; ő pedig ezt ép nem valami szívesen tanulta, ezt az adathalmazt - mindez érthető - de mégis - ha tudnátok, ami következett... Először is, hogy ez nem kicsiség - hogy ez iszonyú összeomlás volt neki, megalázás! - képzeljétek a tanár diadalát! Akárkitől nem fájt volna, mint ettől! És hogy még azt sem mondhatta: igazságtalanság! Volt most »tompá melankólia«, ábrándozások, hogy majd a vizsgán, így-úgy, lefőzi, megsemmisíti, elkábitja a tudásával - aztán megint a reakció: hátha őt is úgy kérdi, hogy lehetetlen legyen felelni? ha a tanár nem akarja, hogy tudjon, tudhat-e? - a »hatalom vak fölénye«: értitek? Nekünk: semmi; neki: életkatasztrófa; - zsarnokság, szégyen, végzet, tragikum - és mind Nagy Sándorért! Tegyük föl, hogy ez a Nagy Sándor, ez az elgyöngült vén szellem, nem röstelli... Gondoljátok, hogy a halottak élete csupa passzív élet? Ugy értem, hogy egyszerűen elfogadják tőlünk az életet, amit kegyeskedünk nekik alamizsnába adni? Egy Nagy Sándor belenyugodna, hogy ne is hederítsenek rá? Ha minden meg akar maradni, még a lelketlen anyag is: nincs-e a halottaknak is a k a r a t u k ? Például hogy úgy hirtelen eszünkbe jutnak, m a g u k t ó l - nem vettétek még észre? Emlékszem, Zsüliett:

-153-

- Én sokszor éreztem, - azt mondta - hogy a halott kényszerített továbbgondolni a gondolatát... Lenyügözött, rabbá tett... Élni akarnak és követelik tőlünk az életet...

Én még tréfáltam rá:

- No, én nem lehetek jó talaj a halottjaidnak... Én rajtam nem fognak...

- Nem persze magán - mosolygott Zsüliett - de akiben már egyszer megfogantak... - és épen akkor, a z o n e s t e, jött a Gaston álma! Ezt Zsüliett lepte meg: a másik szobában volt, olvasott és várt engem, aki valami összejövetelem elmaradtam; egyszerre Gaston nyög és forgolódik. Átmegeg lábhegyen, fölkel:

- Rettenetes álomom volt - susogja a fiú; s felül meredt szemmel, magánkívül, mint aki még mindig fél... Zsüliett ép akkor lépett ki a szobából, ajkára tett ujjal, mikor én megjöttem:

- Szegény gyerek, - mondta - egészen kiverte az izzadság! - és kitűnt, hogy a fiú Nagy Sándorról álmódott! és megmagyarázhatatlanul rémeset. Mi csak összenéztünk Zsüliettel - ugyanaz a gondolatom volt, ami őneki:

- Már az álmaiba is betolakodik... Élni akar a szellem... több életet akar... persze akkor magam se hittem még ezt szó szerint. De azért, tudjátok: hogy Zsüliett okoskodott a Nagy Sándor karakteréről - hogy megváltozhat-e az ember karaktere a halála után:

-154-

- Életvágyó volt, dicsvágyó, - azt mondta - hódító, zsarnok volt... és nem elégítette ki az élet... korán halt meg... és nem elégíti ki az Emlékezet sem... Szegény kis öcsikém! - azt mondta:

akkor mégis jól tudom, valami borzongást éreztem ott az éjjeli terráson, ahol nagy szürke éjbogarak csapkodtak a falnak és az ember arcába... és szellemegek csapkodtak az árnyban, fontak... rontottak, gyűrűztek... erőszakosak... féltékenyek... életre és bosszúra éhesek...

6.

Pincér, még egy üveg! Csak ezt a küzdelmet még... hogyan harcoltunk egy halott királlyal... Zsüliett könyveket rendelt Nagy Sándorról; nevettem: e n g e s z t e l i ! belefogott Curtius Rufusba. Képeit is meghozatta a macedón hősnek, egy gipsz-szobrát a Gaston szobájába:

- Hogy ne csak álmodj róla, hanem kedved legyen róla tanulni is; - de Gastonnak mindig kevesebb kedve lett... Panaszkodott sokszor:

- Nem tudok odafigyelni: akármennyit ülök a könyv fölött, egyszerre csak azt veszem észre, hogy egészen másra gondolok és nézem a szobrot, és elképzelem milyen lehetett, aranyos sisakban... - És fantáziált, mint egy megszállott:

- A szekértáborban, a meztelencombú görög zsoldosai élén... Hogy vágta ketté karddal a gordiusi csomót...

-155-

- Nem ilyeneket kell tudni a vizsgán - mondom neki. Az évszámokat tanuld, a csatákat... - de nem tudott, nem tudott tanulni! és a vizsga egyre közeledett, és Gaston egyre izgatottabb, sokszor álmódja újra azt a rémes álmát! és persze az idegesség mindenikünkre átragad, Zsüliett babonás, már tiszta szellemhívó, még azt is rossz jelnek érzi, hogy a M a g n u s A l e x a n d e r r ó l szóló könyvek nem tudják lekötöni:

- Szegény, - mondja - magam is sajnálom. Milyen rideg lehet a szellem élete közömbös lelkekben! Csak olvasná ezeket a közömbös könyveket! Szegény, akinél nem volt király dicsvágyóbb! - és elmondott egy rettenetes történetet róla: hogyan ölte meg Klitust, az életmentőjét:

- Klitus maga merte mondani, hízogók kórusában, hogy Sándor nem különb karakter, mint az apja, Fülöp. Sándort sűrű, barbár düh fogta el. Felugrott székéről, egyik őrkatonára kezéből kitépte a lándzsát s keresztül szúrta azt, aki Granikosnál életét mentette meg...

- Milyen nagy tudós vagy te, kis asszonyom - szoktam én ilyenkor mondani. De Zsüliett most rám se hallgatott.

- Milyen kegyetlen volt! És milyen bosszúálló! - mondta elrémülve, mint aki csak most veszi igazán észre a karaktervonalat, mely ebből a történetből kiviláglik.

- Nem kellett volna erre emlékezni! - mondta. - És még hozzá másnak elmondanom - éppen ezt a dolgot! Nagy Sándor megbánta ezt! Két napot és két éjet egyedül töltött a sátrában, vigasztalhatatlan kétségbeesésben - úgy megbánta, hogy megölte Klitust! Fönnhangon zokogott s folyvást Klitus nevét kiáltozta. Nem kellett volna - éppen ezt a fájdalmas emlékét megújítani! Éppen ezt a sebet még halálában is fölfakasztani!

-156-

Nagy Sándor igazán úgy élt már közöttünk, mint egy eleven árny, akitől rettegni, akinek hízelkedni, akit kímélni kell... És úgy beszéltünk róla, mint egy elevenről.

- Nézze csak - hozott egy alkalommal Zsüliett egy könyvet. - Ha igaz, hogy minden szellem életre vágyik és az emberek emlékében való kiteljesedésre: micsoda lehet az a Nagy Sándor buja, keleti szellemének, mikor egy történész leírja róla szárazon az ilyen adatot!

Mutatta a mondatot a könyvben:

»Az issosi ütközet után Dárius anyja, neje, két leánya és egy kiskorú fia is Nagy Sándor hatalmába került.«

- És aztán rögtön másról van szó. Ó, így félig föligézni egy emléket, félig föltámasztani egy halottat - és aztán mindjárt lefektetni megint! Nem erőlködött-e a szegény gyenge szellem, tantaluszi módon, a professor úr kiszaradt agygyirusai közt, hogy valamivel többet fölbúvöljön - hiába! Hús és vér nélkül maradtak az emlékek - képzelje csak, micsoda orientális pompa, micsoda parázna kísértetek, ködben és akarózva a tudós toll körül! A perzsa háremek, néger rabnók, a végtelen és tarka szőnyegek, arany nap, meztelen kurtizánok, felöltötött eunuchok - mikor mind, mind föl szeretne támadni és nem tud! Tornyos elefántok, bíbor terítőkkal, egy keleti királyné, hűvös ékszerek, nagy napernyők alatt, gyönyörű perzsa fiúk körmenete lenge macedón ruhákban... Nagy Sándor belevetette magát minden keleti luxuriába; és azt mondják, Kelet kicsapongásai ölték meg oly korán... A legszebb fiúkkal vette körül magát...

-157-

Egyszerre elváltozott a kifejezése amint ezt mesélte:

- Fiúkkal!... A fiúkat szerette.

És láttam az arcán, hogy Gastonra gondol.

Pedig nem sokkal aztán találtuk meg a Gaston füzetét. Én nem csodálkozom, hogy sírva és magából kikelve hozta be azt hozzám Zsüliett: micsoda füzet volt! egy irodalmi kísérlet, de milyen! »Nagy Sándor Babylonban« - az volt fölírva a címtáblájára - »Drama öt felvonásban« - s az öt felvonásból egy jelenet készült el - képzeljétek! egy háremjelenet! - ahogy diákosan elképzelte a Nagy Sándor háremét - de olyan dolgok - istenem, szegény fiú! - amikről nem is sejtettük, hogy tudhat valamit! nyíltan és kéjelgőn, - mi volt ez? Egy sötét kamaszkor fantazmagóriája? Vagy rossz könyvek nyoma - vannak ilyen »történeti« regények manapság. - Vagy igaza van-e Zsüliettnak? A buja keleti fejedelem szelleme megrontotta a mi ártatlan fiúnk képzetét?

Mit beszéljek még? azóta mindig a szemünk előtt volt, fegyelemre fogtuk s ő nem szegült ellen, a füzet eltűnését tán észre se vette, - ki volt merülve érzelmileg, a félelmes történetvizsgáról sem beszélt. Mi még örültünk, azt hittük, már nem bántja a dolog - pedig ekkor talán már el volt határozva minden, s ő úgy járt közöttünk, mint egy halálraítélt - a szellem hatalmában. Már csak pár napja volt - én néha tréfáltam vele - azon amit egyszer mondott, hogy nem élne túl egy elégségest, pedig mások elégteleneket is túlélnek - nem felelt. Máskor azt kérdeztem:

-158-

- Na, tudod-e már Nagy Sándort?

- Azt úgyse felelem, - mondta - egyszer már feleltem. - S látjátok, az utolsó nap mégis azt tanulta - fel-alá járt a szobájában és fennhangon mondta, ahogyan nem szokott, a csatákat:

- Granikos, Issos, Gaugamela, Arbela... Chornéa, Granikos, Issos... Gaugamela, Arbela, Hydaspes...

Én hallottam, hogy mondja, de hallottam azt is, hogy ő nem hallja a szavakat...

7.

Tulajdonképpen nem mondhatom, hogy semmit sem sejtettünk; csak hogy a sejtéseink olyan lehetetlenek, olyan nevetségesek voltak - gondoljátok csak el! - Hazajön a fiú, nem szól, hiába kérdezzük, bezárkózik a szobájába - a feleségem még utána akart menni, de én tartóztattam:

- Hadd sírja ki magát!

Nem hogy nem aggódtunk, - hanem olyan komolyak voltak az aggodalmaink, hogy resteltük őket komolyan venni. Képzeljétek aztán Zsüliettet, amint megtaláltuk a fiút holtan a Nagy Sándor szobra alatt! - megölte a szellem mint egy legyet. Őrizkedjétek a halottaktól, őrizkedjétek a halottaktól! A feleségem olyan mint az örült azóta - én nem bírtam tovább - idejöttem kicsit tiközétek. Ne siessetek még, - ne hagyjatok - félek -

Ki tudja melyik gondolatomban támad egy kísértet?

1.

Se látva, se hallva jártam akkor a világot. Egyszer megszólalt az előszobám csengője - még, emlékszem, nem akartam megnyitni: mert hisz érdemes-e magamhoz engedni valakit? Nem jobb volna egyedül heverni hosszú napokon át, és leszállani újra a Magányosság fenekére? Mégis megnyitottam, és akkor bejött ő; félenken és szívdobogva jött, mint egy kis diák; egy nagy mappa volt a hóna alatt, - mert azzal az ürüggyel jött, hogy a rajzait akarja megmutatni.

- Otthon azt nem lehet; mindig mások lesnek; nem beszélhetnénk fesztelenül: tudja, mint két jó barát - igazán ne gondoljon semmi mást! Bűn volna távol maradni egymástól, akiknek közel kellene lenniök... Olyan kevés az ember, Istenem! és én tudom, hogy vagyok valaki... hogy tudok lenni valaki magának...

Alázatosan és félenken beszélt; izgatottan leste a szavamat. Félt, hogy elkergetem. És én csakugyan durva voltam hozzá, mert éppen csak ez kellett még nekem! Mikor oly torkig voltam az egész világgal. Semmit sem akartam volna már, csak hogy békét hagyjanak; ne kelljen szólnom semmit, csak amit már ezerszer megszoktam; rendes agglegényéletet, kávéházakat, csak egypár embert körülöttem, akik már bútorok: halált az életben. És, sajnos, nem volt szép (bár voltak szépségei); - de engem rabszolgaságban tartott még a Szépség: ó, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, a formák megnyugvása! - nekem nem élet kellett. Sok mindent megértem én, s keserű ízét éreztem sok minden irigyelt dolognak; - és megvettem a dicsőséget, nem érte tettem már, hanem ellene; későn jött; - és megvettem a szerelmet, mert későn jött az is; - szép asszonyok között nyitott szemmel és húnyt szívvel jártam: csak a szépségük kellett; - és kegyetlenül mondtam annak, aki alázatosan hozzám jött:

-160-

- Nem vagy szép! - És kedvem telt immár, hogy gyötörjem őt; és kiszámítottan mondtam neki:

- Hiszterika! - és néztem hosszan, amint sírt, zokogott hangosan. A kegyetlen Szerelem kezembe adta őt.

2.

Ó, mind akik sírtatok miattam, bocsásatok most meg! Én nagyon szerencsétlen vagyok. Én igazán nem akartam senkinek se rosszat; csak kisugárzott belőlem a fájdalom, épen azokba, akik legjobban hozzám tartoztak: mint egyik tagból a másikba. Aztán nem a jelenben élek én. Egy fantasztikus novellát élek én, a ké s e t t s e m ű e m b e r novelláját, amit el lehetne képzelni, így talán: A kép nem azonnal jelenik meg nekünk; bizonyos idő kell hozzá, míg a látás érzeteit az idegek az agyba viszik - hátha ez az idő meghosszabbodik betegesen? Hátha órákba, napokba kerül, amíg a kép a recehártjáról a lélekbe érhet, ahol minden képnek örök szállása van, mint a kísértő lelkeké a temetőben? Akinél így volna, az a multban járna örökösen és folyton beleütközne a jelen falaiba; nem a maiakat látná maga körül, hanem a tegnapi, a tegnapelőtti; és az ami ma van, csak holnap, holnapután jönne a lelkébe. A kedves szépségét csak másnap látná meg, szomorúan, mikor már nem ölelhetné, és, a tegnap képei közt még, az új ölelést nem tudná megbecsülni. Ó jaj, így vagyok én! csakhogy órák és napok helyett hónapok és évek múlva támad fel nekem a múlt, örökösen elfödve előlem a jelent, mint egy alkalmatlan függöny, mely nem enged a valóság forró testéhez nyúlnom. Így akkor is, itt a nagyszobámban, ahova bejött ő, ahol ott ültünk már akkor a padlón, puha vánkásokon - köröskörül a könyvek, a sok-sok könyv, és az ablakokon túl csak az ég, a tiszta téli ég, mert a szemközti ház sokkal alacsonyabb - nekem régi képek jártak az eszemben, akadályoztak mozdulataimban, eltompították szavaimat és nem engedték látnom igazán őt, ahogy ott ült a furcsa vánkason - mert tudni kell, hogy ez a vánkos a Feketeországot ábrázolta, meghímezve fekete fákkal és fekete madarakkal, egy lett táncosnő hímezte valamikor. Nem láttam őt, mondom, ahogy ott ült, kedvesen és kicsinyen, kissé exotikusan, - furcsán eligazítva igazán formás lábait, fiús arany fürtözete alatt, mint egy kis kínai herceg, Csin-Csin nevezetű - a k k o r m é g nem láttam. Ó, nem szerettem őt! Akkor talán egy halott lányt szerettem, és egy régi kertet láttam, nyári éjjel, az üstökös évében, júliust, augusztust, hosszú sétákat, hulló csillagok alatt. Hogy égtek a csillagok! S hogy zengtek a tücskök a fekete bársony bokrok közt! Melegen sírt vállamon a mindennapi kislány - ó, hogy égtek a könnyei! Egy finom és kényes gyermek ijedtségét tartottam karomban. »Mindennapi kislánynak« nevezte magát:

-161-

- Mit találhatsz bennem? - De szép volt, úri és kényes; és úgy adta meg magát a halálnak, mint a virág a sarlónak: drága, romantikus virág! Sohse lett senkié. Naiv, regényolvasó gyermek; apácaruhába öltözködött egyszer, úgy fotografáltatta le magát. Egész nap a napon hevert, orvos rendelte így, és várta a halált, mint egy vőlegényt. Szép volt. Már csak a bársony szemére emlékszem, amely annyit sírt miattam is. Ó, mind akik sírtatok miattam, értsetek meg engem. Én a szépség megbűvöltje voltam - jaj, egyetlen tökéletesség, megnyugvás e földön, formák megnyugvása! - nekem nem az élet kellett.

-162-

Aztán fáradt voltam.

3.

Ő azonban, aki ott ült akkor a szobám szőnyegén, a Feketeországot ábrázoló párnán, a jelen kalandja volt, az élet, s nem még a szépség, amivé talán lassanként bennem hal: késett szemem nem láthatta őt meg. Ma már látom örökre. A szobából csak az égbe lehetett kinézni, a felhős téli égbe, – mint most is – és az egész csöndes szoba mintha himbált volna, egy felhőtengerben.

-163-

– Olyan itt, mint a hajón! – mondta Csin-Csin herceg, és meghimbálta hullámos aranyfürtjeit, és meghimbálta a kék szeszláng fölött a szamovár kampókon lógó rézkannáját; és meghimbálta a függő fénycsillárt, hogy minden fény és árny ingott a szobában. – Mint egy hajón a nagy világ fölött! – És megbiggyesztette ajkának nem egészen természetes pirosságát, és megrázta a csörgőt, a baba-csörgőt, amit ő hozott nekem, nagy, felnőtt és rosszkedvű babának. Mit törődött ő az egész világgal? Kis lány lett, kis fiú lett, hogy nekem szebb legyen, apródom; s izgatott futkosásokban gyötörte kis testét utánam, úgy kereste kedvem, mint egy keleti zsarnokét, félénk alázatossággal. Én meg, a rosszkedvű zsarnok módjára, durcásan fogadtam minden szeretetét; sőt küldtem őt:

– Menj el! – és szemrehányásokat tettem neki:

– Miért komplikáltad az életemet?

S ő sírt. – Ó, mind akik sírtatok miattam, bocsássatok most meg! – Fáradt voltam akkor, iszonyú fáradt, és mindenem túl már. De akaratom sem volt, és hagynom kellett magamat szeretni. És hosszú séták jöttek, izgatott és szomorú vasárnapi séták különös városrészekben; és hosszú levelek (amikor már nem mert maga jönni), ideges, hordárvitte üzenetek – amikre olykor bosszúsan feleltem; – és hosszú viták, hogy mikor szabad eljönnie megint? S ő sírt. Ó! olyan biztosan ki tudtam békíteni megint! De aztán gyötörtem – és aztán megsajnáltam megint. És néha a gyermeket láttam benne, – mert olyan egyszerűvé tesz a szenvedély – olyan volt, mint egy szerencsétlen gyermek. (Dehát nem szerencsétlen, durcás gyermek voltam-e magam is?) És néha beteg volt, és kimosolygott a csipkés ágyból, láztól piros arccal; – és máskor huncutkodott, kacagott.

-164-

– Ha ezt látnák! – mondta, és örömmel gondolt nagyképű ismerősök ostoba botránkozására. De ilyenkor volt a legártatlanabb – ilyenkor volt valóságos gyermek. És néha már szerettem is – mint egy gyermeket. Néha már öröm volt ő és szabadulás –

4.

Olyan volt, mint egy drága kisfiú
és sohse lesz más, mint kisfiú, nékem. –
A nők rosszak, az élet iszonyú,
és minden felnőtt ellenségem.

De szeretem a nemes gyermeket,
eleven kútfejét a meleg kacagásnak,
mert még nem les ki homloka megett
a sáfár intrikus, a Másnap.

Csúf másnapok kifutója vagyok,
de ma a boltbul a mezőre szöktem:
hajrá, ma, kis betyár gondolatok!
A Másnap elmarad mögöttem.

Hallod a tengert? Ez hajószoba:
a padlón ülünk, és a hajó ingat;
tegnapok s holnapok örök sora
himbálja pillanatainkat.

5.

Néha már öröm volt ő és szabadulás – de én becsuktam szemem az öröme és hátat fordítottam a kinyílt ajtóknak. Ó, mikor adtam neki lelkemet úgy, ahogy érdemelte? Százfélé tépett lélek volt ez akkor; – s azon-fáradtan egy világ élményeit kellett átélnie. A hajószobát elkapta a tenger. Darabokra tört bennem a holt szépségek szobra is; s ezer cserepe csak sebezte azt, aki hozzám nyúlt. Ó, mennyiszer megsebezte őt is! És akkor elhúzódott tőlem, csodálkozva s félve. Én nem voltam sem magamé, sem övé. Még ültünk olykor, a nagy könyvpalc alatt: úgy pihent mellettem, mint egy kedves könyvem, amit nem nyitottam ki hónapok óta: nagyon is kedves, hogysen futtában fölnyissam. És ajándékait nem viszonoztam – mert hol találjam a nyugodt percet, amikor méltó ajándékot választhatok? Akkor szerettem legjobban, mikor legjobban elhanyagoltam őt. A rettenetes Világ előntötte lelkem. Még néha sétáltunk; egy májusi sétára emlékszem: egy véres palota elé értünk ki, két nagy ágyú elé; vörös szalagok csüggtek a falak nagy vaskarikáin. Ó – gyermek – játszott volna az egész világgal; de velem nem tudott játszani; és én nem tudtam már játszani semmivel. Még egy sétára emlékszem, az utolsó szépre, télen, a havas ligetben; s utána egy kis cukrászdába mentünk, ahol szerelmes párok szoktak találkozni. Az egész világ olyan volt, mint egy cukrászkirakat: csupa fehér cifraság, szép havas cukrozás. Ott ültünk soká, nézegetve egymást, kissé hallgatagon; és megfogadtuk – amit be is

-165-

A RÖPÜLŐ FALU

Amenekülttel egy kis olcsó kocsmában ismerkedtem meg, ahol ő túlzottan szerény vacsorát fogyasztott és büszke méltósággal tűrte a pincérek kicsinylését. Eleinte szörnyű nehezen bírt fölmelegedni; látszott rajta, hogy nagy és megokolt ellenszenv van benne a pestiek iránt: nem is igen titkolta véleményét.

- Büdösök! Itt ülnek a zsiros hivatalokban, mi meg mehetünk koldulni; föl is út, le is út.

Mikor a második üveg bort rendeltem, kissé megoldódott a nyelve.

- Hiába csak! a jó erdélyi bor!... Ennek a bornak legalább lelke van – nem úgy, mint az embereknek – tette hozzá keserűen.

Látszott rajta, hogy a házára gondol, szép kis családi házára, amit vénkorára épen már magáénak nevezhetett volna... amit ott kellett hagynia messze Fogarasban. A verandára, ahol délutánonként üldögélni szokott... A meghitt bútorokra...

- Bizony Isten, úgy fájt otthagyni őket, mint a jó barátot... Nem is hiszem, hogy nem fájt nekik is... Most valami csontos móc ül a karosszékemen... A nagyapja még medve volt, az apja csobán, még az ünge is kilógott...

Elképzelte kedves holmijait, mint egy gyermek: milyen megalázva érzik most magukat, a hódító durva keze alatt.

- Búsulnak utánam – mondta, egy kissé már fantasztikusan.

A harmadik üveg bor jött az asztalra, s ekkor jutott eszébe a történet.

- Hallotta már?

- Mit?

- A csíktábori csodát.

- Nem én. Mi volt az?

- Tömegszuggesztió?... No hát mondjuk, hogy tömegszuggesztió.

Kihívó, boros tekintettel nézett körül, mintha azt mondaná: »Látjátok, tudom én a ti pesti szavaitokat!« De a szeme mögött láttam a Fantáziát. Éreztem forogni a titkos kerekeket, amelyek megnyitják a rab Ember előtt a Lehetetlenségek kapuját...

- Hogy volt az? – nógattam.

Ittunk egyet, azután így beszélt:

- Én egy kis fiútól hallottam... akinek az apját ismertem... csíktábori menekültek voltak. A csíktáboriak még az első okkupációkor menekültek; éjjel zargatták föl őket; a jegyző telefonértesítést kapott; egész addig, az utolsó pillanatig, azt mondták: »Maradjon mindenki helyén.« Képzelmű micsoda fejvesztett kapkodás, kétségbeesett siránkozás volt az: felszedelőzködni lóhalálában; csak ami rajtam van, meg egy pakktáska legföljebb; azt sem tudja az ember, hogy mit rakjon bele; annyi idő sem volt, hogy a legkedvesebb jószáguktól, az ismerős helyektől búcsút vehessenek. Gyerek, asszony – bizony föl kellett cipekedni mindenkinek; és verekedtek a kocsiért. Vasút, az messze van oda. Uram, ez nem volt valami egyedüli eset, akárhányat tudok, gyerekes családok 30–40 kilométernyi utakat tettek meg éjszaka; magam is –

Akkor legalább szép, derűs éjjel volt, holdvilágban látták utoljára a kis házaikat, a templomuk tornyát... minden szép nyugodt volt... bizony uram: minden szép nyugodt a világon, csak a mi fajtánk nem fér a bőrében, csak mi úzzük-hajtjuk egymást örökké. Jaj, uram, jól ismerem én is ezt a képet: fölvert, kétségbeesett emberek; otthagya egész életük, földjeik, vagyunkájuk; a betegnek ágya, a gyerekeknek játéka; kiverve a mezőn, jajgatva; – és köröskörül a szabad ég bosszantó nyugalma, a hideg holdvilág, a közönyös hegyek, a blazirt tücsökszó; vészes fehérséggel szalad az országút, egy baljós nyúl fut át: – ki törődik a szegény Emberrel? maga baja, maga bolondsága! Csupán a házak néznek ismerősen, a szép zöld ablakok, amelyek mögött már senki sem maradt... a torony a dombról és a falu fái, csupa régi barát, csupa emlék. Az útszéli kereszt int, a határfa a sorompónál: Ne menjetek! Magyar házak, magyar fák, mikor fogtok ti megint magyar szót hallani? Megértitek-e az idegen nyelvét? Magyar életek darabjai maradtak bennetek. Még a madárijesztő is kedves a kert alatt. Egy leány feledte rajt a keszkenőjét, amit jelül tűzött oda a szeretőjének. Libeg-lobog a kendő: Isten veled! Állatok hangja bögg és béget ki még ólból, istállóból, akiket otthagytak: ennyi az egész búcsúztató. Kutya ugatva szaladnak a szekerek után. Aztán csak tücsökgaj, kocsizörgés és csecsemők sírása.

Egy falu maradt üresen a hódító számára.

Az én ismerősöm kis fia persze gyerek volt még, nem érezte ezt úgy (csak kaland volt neki), és különben akkor még mindenki abban volt, hogy »két hét múlva visszajövünk«. Mégis úgy volt, azt mondja, az utolsó úthajlásnál még, ahogy a falu visszanézett reá, mintha minden ablak egy szem volna, és a torony az órával egy szemrehányó arc volna, nyújtózkodó és keserves nyakon, amely utánuk néz a bujdosóknak. S ahogy még egy szél jött, s emelgette a kerti fák szárnyát: mintha utánuk akarnának szállni... Ó jaj, szegény fák! jönnek a lógósüngű oláh gyerekek a cigány bicskákkal...

De nemsokára minden eltűnt a lejtő mögött, és megkezdődött a hosszú éji út. Erdőségeken mentek át, siránkozások és különös pörpatvarok között. Ki ezt feledett otthon, ki amazt; kinek az ülése volt rossz, a háta fájt; ki valamely hozzátartozóját nem találta. Ennek a podgyaszát rakták el; az elül elfoglalták a helyet. Majd azon vitatkoztak, hogy ki menjen gyalog; mert nem fértek mindannyian a szekereken. Az otthonra alig gondoltak már a jövőért való nagy aggodalomban. Lesz-e vasút a legközelebbi állomásnál? Kapnak-e majd enni? Csak egy öregasszony óbégatott az elhagyott háza után! Ő ott szeretett volna meghalni...

Kiürített falukon haladtak keresztül: nem jó jel. Mily csönd! még egy kutya sem ugatott elébük. Földek és házak némán kiáltottak a hűtlen és bolond emberi faj után. A kis fiú fáradt volt, a rázás, a siralom, unalom megtörte, az út fái végtelen egyformasággal verődtek a szemébe, sohasem akart megszűnni a menet. Fázott is, megfázott; gyenge, beteges fiú volt, egy kartársamnak a fia, egy ügyvédé...

A menekült a bor után nyúlt, ivott egyet, és úgy folytatta elbeszélését:

- Végre, végkép kimerülve, elérkeztek az állomáshoz. Vonatnak híre sincs már napok óta. A város tele menekültekkel. Nem maradt más hátra, mint tanyát ütni a szekereken, a szabad ég alatt, a gyönyörű holdvilágos éjben.

Jó messze kerültek a várostól, ahol szabad tér volt, és valóságos szekértáborban csináltak az erdőszélen, ahol máskor a cigánytanya volt. Majd egy hetet töltöttek itt, hajléktalan és koplalva, mert a városka élelmezni nem tudta őket - és itt történt a csoda, a negyedik éjjel - hogyan beszéljem el? Tudniillik a kis fiú álmával kezdődött... azaz hát... én tőle így tudom...

Lázás álma volt ezen az éjjelen. Álmában ott járt megint Csíktáborban. Különös nyugtalanság volt az éjszakában, az elhagyott falu mintha élne, a házak szinte ágaskodtak, a torony idegesen nyújtotta a nyakát, a fák egyre rázták a lombjukat, s a bokrok tipegtek, mint a kis csibék, akiket az anyjuk elhagyott. Néhány oláh katona ment az utcán szuronyosan, mások a betört ablakok mögött látszóttak, kutattak a kamrákban, vigadoztak az elhagyott borokon, kurjongattak olykor, de a kurjantásuk félelmesen visszhangzott az üres szobákban. A kis fiú reszketett. Egyszerre csak a házak emelkedni kezdtek, csúnya, vakolatlan falgyökerüket huzkodták ki a földből, támolyogtak.

- Mi ez? Földrengés? - kiáltották a katonák és szaladtak ki a szabadba.

A fák fenyegetően csóválták fejüket.

A kis fiú reszketett. A katonák a rét felé futottak, ahol ő játszani szokott. A fű egyszerre mászni kezdett, s mintha millió nagy bogár szaladna, szaladt a katonák elől! Egy fa egyszer csak kiröpült - kirántva gyökerét a földből - mint egy madár. Különös szélcsönd volt és mégis mozgott minden. A kő-Krisztus méltóságosan jobbra-balra ingva tágította talapzata ágyát. A torony nyaka meggömbült, s előrenyújtózott...

Ide-oda jártak a holdas visszfények; minden ablak mozgott. A házak éltek már. Az idegen látogatót ablakaikon rázták ki. Ijedt férgékként menekültek a fosztogatók. Egy kis ház egészen elmozdult helyéről; szinte föl-fölszökött a levegőbe, mint egy nyugtalan csikó. Töredező mészkarajok pattogtak le a holdas falakról. Különös mozgalom volt a kertek virágai között; egy rózsató a kerítés alatt bújt ki az utcára. A határfa már a levegőben lengett, tétovázott; a falunak nem volt határa többé.

Sem sövény, sem határ - a sövények elmásztak, utat csináltak a házaknak, s a kerti dolgok kiáradtak az utcára, mint különös kíséret, sötét és várakozásteljes nyüzsgésben... Hogyan lehet ez? Egy-egy ház már a messze mezőn lengett; olái, akácai körötte sereglettek; követték, mint gazdát a kis kutyák. Egylábon ugrált a malomköves kerti asztal, nehézkesen kapkodva tömzsi tuskolábát; a ház előtti padkák elnyúlva futottak, mint az agarak. A madárijesztő a levegőben röpült; lobogott a keszkenő a vállán.

Szertelen suhogások hallatszóttak, és a fiú a szelét érezte. Fekete alapgödrei tátogtak az elhagyott falunak, törmelékek, vakolatdarabok heverték a földön, a szemet betömte a szétszállott mészpor. Csak sejteni lehetett, amint a község háza emelkedik, a legnehezebb, a jog, az igazság. Odalenn, itt-ott, bukdácsolnak a leghagyott katonák - mint egy kiásott temetőben - hökkent, éhes hiénák módjára. Sötét volt; súlyos, lebegő kőtömegek, furcsa forgatag, elfedték a holdat. Az egész falu röpült! Képzeld: egy valódi nagy légi karaván! És egyre jobban erősödött a hideg szél. Ez a hideg szél, így mondja a fiú, az utolsó, amire álmából emlékszik. Akkor már nagyon nyugtalanul foroghatott a szekéren. Fázott, fázott szegény, és mikor fölébredt, még mindig érezte a hideg szelet.

Szerte, köröskörül, minden szekéren vacogó, nyugtalan alvók nyújtózkodtak, a hold hideg fényében, jól bebugyolálva, ahogy lehetett. Halk és tört mozgások hallatszóttak mindenhol,

egy-egy köhécselés, didergés. A földön mintha ideges egérek szaladgáltak volna. A fák borzongtak. Hány óra lehet már? A szél egyre zúgott, gyors, különös felhő közelgett messziről.

Mondom, világos volt; a hold hideg és józan.

- Édesapám, - próbálgatta halkán a fiú, hogy apja ébren van-e - hány óra lehet már?

Nem felelt senki, egy pár mozgás után csönd lett a szekereken. Csak az öreg asszony, aki a házát sajnálta, nyögte hangosan még az álmában is:

- Én ott akarok meghalni... ott akarok...

A fiú összerezzenett... egy új szélroham jött... a!... nem volt ez távoli harangszó? Hol szólhat most a harang?... mintha nem a falu irányából jönne... s különben a szél is ellenkezőleg fújt... Hát tudja, uram, honnan jött az a harangszó? Felülről. Igen, abból a furcsa formájú felhőből; és a felhő olyan iszonyú gyorsasággal közeledett, hogy a fiúnak elállt a szívdobogása. A harangszó vele közeledett... mindig, mindig tisztábban hangzott már... és közte valami különös zúgás, suhogás. Nem volt ez anyagtalan felhő, néma lengés. Bim! bam! - kongtak belőle a harangok. És mindig alacsonyabbra szállt.

S egyszerre csak egy fehér tömeg váltott ki belőle, egy holdas fehérség, mint egy holdas madár, óriás, óriás, s előrenyújtott hajló csőrében ingott-lengett a harang. Ennek a madárnak hangja volt a B i m - b a m ! Nem is madár volt, hanem a templom volt, irtózatossal gyorsasággal zuhant a légen át, és a többi házak körülötte, és az apróbb dolgok, a fák, a kőkereszt, ki amily nehéz volt... A fiú félkönyökre támaszkodva, meredt, meredt szemekkel nézte ezt.

- Úgy mondja el, - szóltam mosolyogva - mintha maga is elhinné... mintha látta volna... Kitűnő fantáziája van.

Elégedetten bólintott, és folytatta mint egy született mesemondó. Láttam rajta, hogy a képzelet nagy narkózis neki.

- Ekkor már mindenfelé ébredtek a szekereken. A kutyák szűkültek, vonítottak. Holdas rémület káprázott a szemekben. Az emberek fejük fölé tartották kezüket. Nagy gyereksírás volt. Egy-egy alak izgatottan szaladgált a szekerek körül. Mások legyökereztek a bámulattól. A templom irtózatossal súlyl lezuhant egy kissé messzebb a tisztáson, mélyen a földbe vájódva alapzatával, tompa robaj között és megállt meredten, mintha odaépítették volna száz évvel ezelőtt. A harang lengése lassan-lassan lecsendesült...

És - egy, kettő - új meg új zuhanás, amint új meg új házak csapódtak a földre. (A közeli város lakosai közel ágyúzás neszt hallották az éjben.) Kilenc, tíz - és már új kis falu seregett az égből hullott templom körül, egész olyan rendben, mint a régi; jobbra a törvényszék, balra a plébánia; odább az ügyvéd háza, a kis fiú apjáié; és így sorban a többi mind... Minden ház elé lehullottak a fák, amik épen odavalók voltak, a két akác, vagy egy-egy eperfa... és azonnál gyökeret vertek ott. Fönn még egyre zuhogtak a nagy négyszögű tömegek, lebegtek szárnyas fák, itt-ott felhő gomolygott fűből, virágokból. Ugy ment minden, mint a karikacsapás. A felhő lezaporzott a ház mögé, a fű kis nyüzsgéssel elhelyezkedett, a virágok glédába állottak. Legyűrűztek a sövények is; minden egy kicsit tépett volt a hosszú utazástól, a házak is foltosak, ahogy lehullott róluk a vakolat; de végre is ott állott a falu, az egész Csíktábor, a nagy holdvilágban, úgy ahogy szerették, ahogyan álmodtak felőle. Lehullt a határfa is, a kőkereszt, a madárijesztő, minden, pontos helyre. Utoljára már a kálvária potyogott, stációként, egy közeli dombra. Egyszóval...

- Egyszóval a falu utánuk ment a menekülteknek.

- Úgy van: a legelső állomásig, ami nem volt oláh kézen.

- És ezt mind a fiúcska képzelte?

- Dehogyan uram; ezt mindannyian látták, átérték; rögtön bementek az égből leesett faluba, kiki a maga házába, a kedves holmik közé, bolyongtak a jól ismert utcákban, és talán azt hitték volna, hogy el se váltak soha onnan s álom volt az egész menekülés: ha nem lelik pusztulás, fosztogatás nyomát a házakban, s ha nem látják köröskörül az idegen tájt, idegen formájú hegyeket.

- De hát - kiáltottam - Csíktábornak eszerint ma más helyen kell lenni a mappán, mint azelőtt? Szóval-szóra értsem ezt a mesét? Egy egész falu egyszerűen otthagya az oláhokat, ájtott a demarkációs vonalon? Házastul, mindenestül - ezt higgyem el, uram? - és várakozva néztem bortól csillogó szeméibe.

- Tömegszuggesztió! mondtam már, hogy tömegszuggesztió - felelt fölényesen, fölcsigázott lelkének magasságából tekintve le reám. - Látták azt, uram, mindannyian, ahogyan én látom önt. Azóta már többtől is hallottam - tette hozzá, most az egyszer csak a nagyobb hitelesség végett, és minden meggyőződés nélkül.

- De uram, - mondtam én, mert szerettem volna tisztán látni, mennyit hisz ő maga - tömegszuggesztió nem tarthat hetekig, hónapokig. Az mégis lehetetlen, hogy ilyfajta képzelődést meg ne cáfoljon a valóság ennyi idő alatt. Csak nem akarja állítani, hogy a csíktáboriak ott laknak azóta a képzelt falukban, élnek talán a képzelt kamrák képzelt tartalékján, mámorosan a képzelt pincék képzelt boraitól!

- Látja ezt a bort, uram? - felelte - jó bor ez, megvan az ereje, és ez is erdélyi bor; de higgye el,

uram, hogyha most mámorosnak gondol, nem ettől vagyok mámoros, nem ettől – azt hiszi, csak a valóságos bor mámorosíthat meg? Volt nekem egy szőlőm ott Galacon, Küküllőben; csak rá gondolok a borára, már boros a fejem – sohasem iszom többet!

Felkapta a poharát és ivott legalább a vendéglős borából. Én újra hozattam és koccintottam vele. Összetegeződtünk.

- De pajtás, - tértem vissza kisvártatva a kényes témára, - mégis csak furcsa nekem ez a csíktábori dolog.

- Hogy-hogy furcsa? - kérdezte.

- Hiszen a csíktáboriaknak idegenekkel is kellett érintkezni; a hatóságoknak is közüik volt a dologhoz - kezdtem kifejteni e hosszas tömegvizió képtelenségének kézzelfogható bizonyítékait.

Mintha kissé gondolkodóba esett volna.

- Úgy látszik, - szólalt meg végre - elfelejtettem mondani, hogy a csoda csak egy éjjel tartott.

- Csak egy éjjel?

- Úgy van. Reggelre minden eltűnt.

- A házak?

- Visszaröpültek, ahogy jöttek.

- Vissza?

- Bizony: kakasszóra... Az emberek fölriadtak arra, hogy reng a ház... Szaladtak újra ki... a szekerek felé...

-177-

- Akkor legalább vittek el egyetmást magukkal... egy-egy kedves tárgyat... amit a menekülés zavarában otftfeledtek... egy-egy emléket az éjjeli csodának... Maradhatott volna valami bizonyosság...

- Maradt is! - kiáltott. - Azaz, hogy nem ami maradt, hanem ami eltűnt...

Közel hajolt hozzám és úgy mondta ezt, mint valami titkot:

- Egy ember eltűnt a házakkal együtt.

- Hogyan? - kiáltottam.

- Egy ember benn maradt a faluban.

- Micsoda? A faluban, amikor elröpült?

- Igen, a házában... Egy öreg asszony...

Nagyot ivott és aztán folytatta:

- Az az öregasszony, aki mindenáron ott akart meghalni... Ott akart meghalni a maga házában... és... elérte a vágyát...

- Elérte?

- Elérte! Ott halt meg a kedves házában. A ház... viszaröpült vele...

- Csak nem állítod, hogy nem találták meg?

- Vagy igen: eltűnt nyomtalanul. Talán megtalálták az oláhok... az üres faluban.

- De hisz azt mondtad, hogy tömegszuggesztió volt az egész!

- Én azt nem mondtam - felelte. - Így görbüljek meg, ha én ilyet mondtam!

Kihívó, boros tekintete villant megint. Megint közelebb vonkodta a székét.

- Voltál már spiritiszta széánszokon?

- Voltam.

- Láttad, amint az asztal levegőbe emelkedik?

- Levitáció?

-178-

- Az asztal a levegőbe emelkedik! Mi emeli föl? a lélek, a gondolat. Hát ha már egy közömbös asztalt fölemelhet: ne emelhesse föl a házat, a falut, amellyel gyerekségétől összenőtt, ahol otthagya egy részét? Hidd el, hogy ha te menekültél volna éjes éjjel, mint én, tanyáztál volna szekereken hideg holdvilágban, idegen formájú hegyek közt az édes otthonra gondolva, éhen és szomjan, álmodva és ébren, és mindig csak az otthoni házra, az otthoni fákra, a mindennapi tárgyakra, hogy tegnap még ott ültél közöttük, rá se gondolva, hogy valaha elválj; és egyszerre csak jött az ostoba Erőszak és kivetett erre az ismeretlen tájra: biztosan azon csodálkoznál inkább, hogy nem emeli föl a gondolatod azt a kedves házat, azokat a fákat... hogy sokkal nagyobb csodák nem történnek...

A poharához nyúlt. Lassan ivott, és nedves szemekkel nézett maga elé.

- Hogy nem a gondolatnak fogad szót az egész világ - tette hozzá.

Eltűnődve vizsgáltam az arcát.

- Hát te is éjjel menekültél?

- Éjjel.

- És a szabadban kellett táborozni?

- Egy egész héten át. A bűdösök nem adtak vonatot... lakás sem volt... a gyerek is ott aludt a hidegben...

- Családos ember vagy?

- Hiszen csak lett volna valaki, aki takargassa... de férfiember nem érthet úgy ahhoz, igaz-e?... aztán ki voltam magam is merülve... nem tehetek szemrehányást magamnak, igaz-e?... Az asszony rég meghalt.

- És nem volt senki, valami nőrokon, segítség?

- Az anyám szegény... az ott maradt Fogarasban. El akartam hozni, még ha erővel is; ugyan nem akart jönni semmi áron; egyre azt hajtogatta: ő már öregasszony, ott akar meghalni... ott akar meghalni a maga házában... És sikerült neki eltűnni az utolsó pillanatban... egyszerre csak... a nagy zavarban... nem találtuk sehol... visszamenni már lehetetlen volt... a hidat fölrobbantották... az anyám szegény... kétségbeesett, makacs öregasszony... ott maradt az üres házában meghalni... Talán sohse tudjuk meg, hogy mi lett vele.

- És a kis gyerek? Fiúcska volt?

Fölemelte a poharát, de aztán megint visszatette és szomorúan a szemembe nézett.

- Micsoda szörnyű éjszakáim voltak! Ott a kemény szekéren feküdt a szegényke... lázálmokat látott, félrebeszélte...

- Meghalt?

- A negyedik éjjel.

És újra csak a poharához nyúlt.

- Ennek a bornak legalább lelke van... nem úgy, mint az embereknek...

*

Hazaérve, eszembe jutott megkeresni a mappán Csíktábort. Nem találtam. Egy gondolattól megkapatva, a Helységnévtárt vettem elő.

Csíktábor nevű község nem létezik.

TARTALOM:

Timár Virgil fia	3
A torony árnyéka	113
György, a favágó	128
Nagy Sándor öregkora	145
Költészet és Valóság	159
A röplő falu	166

Javítások.

Az eredeti szöveg helyesírásán nem változtattunk.

A nyomdai hibákat javítottuk. Ezek listája:

18 anyja haldoklott..	anyja haldoklott...
19 - Rosszul	- Rosszul.
22 falusi hangulatot..	falusi hangulatot...
33 Ma... délután..	Ma... délután...
41 praeterit illos..	praeterit illos...
48 ártatlanul. s gyermeki	ártatlanul, s gyermeki
50 nézve. keserű érzések	nézve, keserű érzések
67 vörhenytől fél..	vörhenytől fél...

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK TIMÁR VIRGIL FIA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive

Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.